

**ÜTOPYACI HİCİV BAĞLAMINDA SAMUEL BUTLER
VE *EREWHON***

Tuncer YILMAZ

Doktora Tezi

İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Prof. Dr. Kamil AYDIN

2011

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNGİLİZ DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

Tuncer YILMAZ

**ÜTOPYACI HİCİV BAĞLAMINDA SAMUEL BUTLER VE
*EREWON***

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Kâmil AYDIN**

ERZURUM-2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

02/12/2011

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Ütopycı Hiciv Bağlamında Samuel Butler ve *Erewhon*" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

02.12.2011

Tuncer YILMAZ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Kamil AYDIN, danışmanlığında, Tuncer YILMAZ tarafından hazırlanan bu çalışma 02 / 12 / 2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından İlahî Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Kamil AYDIN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. İbrahim YERELCAN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mukadder ERKAN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mehmet TAKKAG

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Ahmet BEŞE

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SAMUEL BUTLER

1.1 EDEBİ KİŞİLİĞİ (1835-1902)	11
1.2 HİCİV YAZARI OLARAK SAMUEL BUTLER VE <i>EREWHON</i>	27

İKİNCİ BÖLÜM

ANAHATLARIYLA HİCİV

2.1. KÖKENİ VE TANIMI.....	33
2.2. EDEBİ TÜR OLARAK HİCİV	37
2.3. HİCİV YAZARI VE ONU HAREKETE GEÇİREN ETKENLER	42
2.4. HİCİV YAZARININ AMACI.....	44
2.5. HİCİV YÖNTEM VE TEKNİKLERİ.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜTOPYACI HİCİV

3.1. EDEBİYATTA ÜTOPYA KAVRAMI.....	52
3.2. ÜTOPYA HİCİV İLİŞKİSİ.....	61

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİR HİCİV ÖRNEĞİ OLARAK *EREWHON*

4.1. 19. YÜZYIL İNGİLTERE'SİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	75
4.2. ÜTOPYACI HİCİV	82
4.3. AİLE	96
4.4 DİN.....	100
4.5.EĞİTİM SİSTEMİ	109

4.6 EVRİM.....	116
4.7. TOPLUMSAL YAŞAM.....	126
SONUÇ.....	130
KAYNAKÇA	135
ÖZGEÇMİŞ.....	153

ÖZET

DOKTORA TEZİ

ÜTOPYACI HİCİV BAĞLAMINDA SAMUEL BUTLER VE *EREWHON*

Tuncer YILMAZ

Danışman: Prof. Dr. Kâmil AYDIN

2011-Sayfa: 159

Jüri: Prof. Dr. Kâmil AYDIN

Prof. Dr. İbrahim YEREBAKAN

Prof. Dr. Mukadder ERKAN

Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ

Doç. Dr. Ahmet BEŞE

Hiciv ve ütopya türleri neredeyse edebiyatın kendisi kadar eskidir. Binlerce yıl süren bir gelenek içerisinde varlıklarını sürdürmeyi başaran bu iki edebi tür, var olandan daha iyi bir toplumsal yaşam arzu ederler. Bu bağlamda hiciv, kendisine konu olan toplumda bulunan ve düzeltmeyi amaçladığı bozuklukları ve çarpıklıkları ele alırken, ütopya ise yine var olan toplumun eksikliklerinden yola çıkarak bu eksikliklerin bulunmadığı ideal bir toplum portresi çizer. Bu nedenle, ütopyanın bir miktar hiciv, hicvin de bir miktar ütopya içermesi kaçınılmazdır. Bu noktadan hareketle, bu iki türün bir arada bulunduğu edebi yapıtlara ütopyacı hiciv ismini vermek yanlış olmayacaktır.

Bu çalışmanın amacı, 19. yüzyıl İngiliz yazarlarından Samuel Butler'ın **Erewhon** adlı romanını ütopyacı hiciv bağlamında irdelemektir. Çalışmanın birinci bölümünde Butler'ın yapıtta da önemli bir rol oynayan özyaşamöyküsünden kesitler, edebi kişiliği ve düşünce yapısı hakkında bilgi verilecektir. İkinci bölümde hiciv, üçüncü bölümde ise ütopya kavramları üzerinde durularak aralarındaki ilişkinin eklektik yapıya dönüştüğü ütopyacı hiciv ele alınacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise **Erewhon**'un ütopyacı hiciv bağlamında bir incelemesi sunulacaktır.

ABSTRACT

Ph. D. THESIS

SAMUEL BUTLER AND *EREWTHON* IN THE CONTEXT OF UTOPIAN
SATIRE

Tuncer YILMAZ

Advisor: Prof. Dr. Kâmil AYDIN

2011-Pages: 159

Jury: Prof. Dr. Kâmil AYDIN

Prof. Dr. İbrahim YEREBAKAN

Prof. Dr. Mukadder ERKAN

Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ

Assoc. Prof. Dr. Ahmet BEŞE

The literary forms of satire and utopia are almost as old as literature itself. Managing to survive in the literary tradition for thousands of years, both of these forms of writings desire a better social structure. In this context, whilst satire deals with the vices and follies, which it aims at correcting, of a society from which it stems from, while utopia is setting forth a defective society and portraying an ideal society without these defects. For this reason, it is inevitable that for satire to include utopia, and for utopia to include satire to some extent. In this respect, it will not be wrong to name the works, in which these literary forms exist together, as utopian satires.

This study aims at examining, a 19th century English novelist, Samuel Butler's **Erewhon** in the context of utopian satire. The first chapter is concerned with the autobiographical sketch of Butler, which plays an important role in his prominent work; his literary career and thoughts are given. In the second chapter, the concept of satire, in the third chapter the theory of utopia is examined and by establishing an eclectic relationship between satire and utopia, the term utopian satire is mentioned. In the last chapter of the study, an examination of **Erewhon** in the context of utopian satire will be presented.

KISALTMALAR

Agy	: Adı Geçen Yapıt
Bkz	: Bakınız
Çev	: Çeviren
Edt	: Editör
İng. Çev	: İngilizce'ye Çeviren
s	: Sayfa
ss	: Sayfalar

ÖNSÖZ

Bu çalışma edebiyat tarihi boyunca isimlerinden söz ettirmeyi başaran iki tür olan hiciv ve ütopyanın, bir yandan kendi başlarına varlıklarını sürdürürken öbür yandan da aralarındaki karmaşık ilişkiler yoluyla birbirlerinin var olmasına yardımcı olduklarını örneklendirmeyi amaçlar. Günümüz edebiyat kuramları incelendiğinde, edebi türler arasındaki sınırların bulanıklaştığı, hatta yok olmaya başlayarak türlerin bir anlamda birbirlerine geçtikleri görülür. Öte yandan bu türden sınırların bulanıklaşması ve türlerin birbirine geçmesi ütopya ve hiciv türleri için neredeyse binlerce yıldır söz konusudur. Altın Çağ Miti ve Saturnalia Festivalleri gibi birçok antik kaynakta görülen bu kaynaşma edebiyatın bugününü binlerce yıl önceden haber verir niteliktedir. Bu kaynaşmanın en belirgin örneklerinden biri de 19. yüzyıl İngiliz roman yazarlarından Samuel Butler'ın **Erewhon** adlı romanıdır. Romanda Viktorya dönemi İngiltere'sini eleştirel bir bakış açısıyla hicveden Butler, bunu yaparken İngiliz kurumlarının ve değer yargılarını açıkça eleştirmekten kaçınarak bir anlamda dolaylı hiciv yapmayı tercih eder. Bu bağlamda, hicvinin hedefini bulanıklaştırmak amacıyla ütopya türünün birçok özelliğini kullanan yazar, ütopyacı hiciv adı verilebilecek olan bir üretim ortaya koyar.

Tüm öğrenim ve akademik yaşamımda olduğu gibi bu çalışmanın da daha düşünce aşamasından başlayıp, hazırlanış ve ortaya konuş aşamalarına kadar katkılarını ve desteğini benden esirgemeyen çok değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Kâmil AYDIN'a sonsuz teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım. Ayrıca kıymetli hocalarım Prof. Dr. Mukadder ERKAN'a, Prof. Dr. İbrahim YEREBAKAN'a, Doç. Dr. Ahmet BEŞE'ye, Doç. Dr. İsmail ÖĞRETİR'e, Yrd. Doç. Dr. M. Başak UYSAL'a, Yrd. Doç. Dr. M. Fikret ARARGÜÇ'e, Yrd. Doç. Dr. Hüseyin EFE'ye, Yrd. Doç. Dr. Muzaffer BARIN'a, Yrd. Doç. Dr. Ayla OĞUZ'a, çok sevdiğim dostlarım Yrd. Doç. Dr. Kubilay GEÇİKLİ'ye, Yrd. Doç. Dr. Oktay AKARSU'ya, Arş. Gör. Ufuk ŞAHİN'e, sevgili Araştırma Görevlisi arkadaşlarım Sezgin TOSKA'ya, İsmail AVCU'ya, Deniz ARAS'a, Raşit ÇOLAK'a, son olarak da en sıkıntılı anlarda dahi her zaman yanımda olan eşim Sümeysa BURAN YILMAZ'a, en büyük neşe kaynağımız olan oğlumuz Kaan'a ve tüm yaşamım boyunca beni destekleyen sevgili aileme en içten teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Klasik dönemden günümüze kadar etkinliğini sürdüren, hatta zaman zaman baskın bir edebi tür olarak da adından söz ettiren hiciv, dönemlerin sosyoekonomik, kültürel ve siyasal koşullarına paralel olarak sürekli değişim ve gelişim içerisinde. Bu yönü ile hiciv, edebiyat tarihinin hemen hemen her döneminde varlığını sürdürmeyi başarır. Yazarın bakış açısına ve amacına göre temalarını, yöntemlerini, biçimsel özelliklerini, dilini ve hatta sosyal yönünü kolaylıkla değiştirir. Bu değişikliklerde şüphesiz etkin söylemin gücü ve koşulları da önemli rol oynar.¹ Ancak hiciv, zaman zaman etkin söylemin yanında olsa da çoğunlukla karşısındadır. Dahası, ele aldığı konular ve sahip olduğu temalar hicvin biçimini etkilemekle kalmaz, yeni yöntemler üretmesine de yol açar.² Tarihsel süreçte hicvi ele alan ünlü eleştirmen Christiane Bohnert; trajedi, sone ve novella gibi durağan türlerle karşılaştırıldığında hicvin yasası olmayan, bastırılamaz ve tutarsız bir edebi tür olduğunu iddia eder.³ Karl Friedrich Schlegel onu “*Proteus*”⁴ olarak tanımlar. Benzer bir biçimde David Worcester da hicvin “*edebiyatın Proteus’u*”⁵ olduğunu söyler.

Hicvin bu değişkenliği ve bir anlamda kayganlığı onun bir edebi tür olarak sınırlarının çizilmesini ve kuramının oluşturulmasını güçleştirir. Dolayısıyla hiciv, Stephen Greenblatt’ın deyimiyle “*belirli tarihsel karşılaşmalar yoluyla biçimlenen yerel stratejiler*”⁶ olarak adlandırılabilir. Bu bağlamda, her ne kadar belirli bir hiciv yapıtı için bazı kuramsal genellemeler yapılması yararlı olsa da, gerçekte her bir hiciv yapıtının kendi kültürel koşulları içerisinde birer vaka çalışması olarak ele alınabileceği de söylenebilir. Hicvin bu durumu onu edebi anlamda tanımını zor bir tür haline getirirse de, kültürel çalışmalar ve eleştiri açısından oldukça elverişli kılar. Yani hiciv, belirli bir toplumda belirli bir zaman dilimi içerisinde yaşayan belirli bir yazarın, yine belirli bir

¹ John Snyder, *Prospects of Power: Tragedy, Satire, the Essay and the Theory of Genre*, University of Kentucky Press, Lexington 1991, s. 4.

² Snyder, s. 139.

³ Christiane Bohnert, “Early Modern Complex Satire and the Satiric Novel: Genre and Cultural Transposition”, *Theorizing Satire: Essays in Literary Criticism*, Brian A. Connary ve Kirk Combe, (Edt.) St. Martin’s Press, New York 1995, s. 151.

*Yunan Mitolojisine göre erken dönem deniz tanrılarında biri ve Poseidon’un oğlu. Gelecek hakkında kehanetlerde bulunduğu, ancak kolaylıkla biçim değiştirebildiği için yalnızca onu yakalayabilenlerin sorularını cevaplandığı söylenir.

⁴ Bkz. Bohnert, s. 151.

⁵ David Worcester, *The Art of Satire*, Russell&Russell, New York 1968, s. 1.

⁶ Stephen Greenblatt, “Shakespeare and the Exorcists”, *Shakespeare and the Question of Theory*, Patricia Parker ve Geoffrey Hartman (Edt.), Methuen, New York 1985, s. 164.

okur kitlesine hitaben yazdığı belirli bir yapıttır. Başka bir deyişle, hicvi oluşturanın hicvedilen toplum olduğu söylenebilir.

Tarih boyunca değişen koşullara ayak uydurma çabası, hicvin çeşitliliğinin artmasına yol açar. Örneğin kullandığı topluma bakış açısı ve tonu ele alındığında iki tür hiciv olduğu söylenebilir; bunlardan birincisi Juvenalci, ikincisi ise Horatiusçu hicvidir. Bu hiciv türleri adlarını ve bakış açılarını Roma döneminin bu iki büyük hiciv yazarından alırlar. Juvenal'in **Satires** adlı yapıtı bu türün ilkelerinin konmasına kaynak teşkil eder ve tarih boyunca David Rochester, Alexander Pope, Jonathan Swift gibi birçok yazarın yapıtlarında kendini gösterir. Juvenalci hicvin en belirgin özelliği *"hicvettiği kişi ya da kurumlara dolaysız ve katı bir eleştiri yöneltmesidir."*⁷ Dolayısıyla Juvenalci hiciv yazarı insanları sevmez ve onlara çok katı eleştiriler yöneltir. Ona göre insanlar hiçbir zaman yanlışlarından ders almaz ve düzelmezler.

Horatiusçu hiciv ise ismini ve tanımını Horatius'un **Satires and Epistles** adlı yapıtından alır. Juvenal'in aksine Horatius hicivlerinde insanlara karşı daha anlayışlı ve sıcakkanlı davranır. İçerisinde mizah öğelerinin de bol miktarda bulunduğu bu hiciv türü, doğru olan kendilerine gösterildiğinde insanların yanlışlarından döneceğine⁸ olan inancı nedeniyle Juvenalci hicivden ayrılır. Juvenalci hicve göre çok daha güler yüzlü ve anlayışlıdır.

Kullandığı dil ve teknikler açısından da hicvi ikiye ayırmak olasıdır. Bunlardan birincisine resmi hiciv adı verilir. Horatiusçu ve Juvenalci hiciv gibi kökeni Roma dönemine dayanan resmi hiciv şiirsel bir dil ile yazılır ve çoğunlukla destansı beyit ölçüsünü kullanır.⁹ Resmi hiciv Rönesans'tan sonra birkaç yüzyıl daha etkin bir biçimde varlığını sürdürür. Bu tür hicvin konusu çoğunlukla siyasaldır. Zira özellikle 18. yüzyılda yaşanan önemli siyasal olaylar ve toplumun değişik katmanlarında meydana gelen karmaşaya açlık, yoksulluk ve çarpık kentleşme gibi etkenlerin de eklenmesi bu yüzyılı hicvin altın çağı haline getirir. Öte yandan, özellikle Restorasyon ve Aydınlanma dönemlerinde diğer bütün türler gibi şiirin de aklın bir ürünü olarak eğlendirmekten çok eğitime zorunluluğu taşıması onun yapısını ve dilini oldukça etkiler.

⁷ George Austin Test, *Satire: Spirit and Art*, University Press of Florida, New York 1991, s. 91.

⁸ Stephen Werner, *Socratic Satire: An Essay on Diderot and Le Neveu de Rameau*, Summa Publications, New York 1987, s. 7.

⁹ Alexander Frederick ve Bruce Clark, *Boileau and the French Classical Critics in England (1660-1830)*, Lenox Hill Publishing, New York 1925, s. 418.

Bu bağlamda, ideal olanı amaçlayan tüm yapıtlarda olduğu gibi resmi hicivde de idealize edilmiş ciddi bir dil kullanılır. Bu durum resmi hicvi kapalı ya da en azından sınırlı bir tür haline getirir. Bu dönemde hiciv yazarlarının bazıları Horatius'u taklit ederken bazıları da Juvenal'i taklit eder.¹⁰ Yani, bazıları hicvi katı bir eleştiri, diğerleri de mizah ile birleştirir.

Resmi hicvi girdiği bu çıkmazdan kurtaracak olan tür ise gerçekte Klasik Yunan'dan beri var olsa da yüzyıllar boyunca geri planda kalmış olan Menippusçu hiciv olur. Adını Yunan kinik şairlerinden Menippus'tan alan tür, tanımını ya da içeriğini başkalarına borçludur. Çünkü Menippus'un yapıtlarının hiçbirisi günümüze kadar gelmeyi başaramaz. Dahası, hiciv Klasik Yunan'da tanımı yapılmış bir edebi tür değildir. Buna rağmen başta Varro olmak üzere birçok Roma dönemi şairi Menippus'tan ve yapıtlarından haberdardır ve onun yapıtlarını gerek taklit ederek, gerekse ondan aldıkları esinle içerik olmasa bile biçim açısından benzer yapıtlar yazarak Menippusçu hicvin yaşamasına katkıda bulunur.

M. H. Abrams Menippusçu hicvi “*gevşek bir öyküleme ile birbirine bağlanan karmaşık bir tür*”¹¹ olarak tanımlar. Roma dönemi ciddi hicvinde her zaman göz önünde bulundurulmuş ideal normlar Menippusçu hicivde pek dikkate değer bulunmaz.¹² Bu bağlamda Menippusçu hiciv belirli bir biçime sahip değildir, durağan estetik kategorileri reddeder ve türe özgü sınırlamaları ihlal eder. Olasılıkla bu nedenlerden dolayı tarih boyunca, özellikle de Roma döneminde Menippusçu hiciv bir edebi tür olarak daima göz ardı edilir. Bu bağlamda türün kesin bir tanımını yapmak da zorlaşır. Öte yandan Menippusçu hicvin belirli hatlarla çizilmiş bir tanımının olmaması onun belirleyici özelliklerinden birisi olur.

Tanımı zor olsa da Menippusçu hicvin önemli özelliklerinden bir diğeri dönemin bütün edebi geleneklerine aykırı bir biçimde şiir ve düzyazıyı aynı yapıt içerisinde birleştirmesi ve başka yapıtlardan alıntılar yaparak bunları bir anlamda kolaj biçiminde tek bir yapıt içerisinde bulundurmasıdır.¹³ Türün bir başka özelliği de, düşünürler başta

¹⁰ Matthew Hodgart ve Brian Connery, *Satire: Origins and Principles*, Transaction Publishers, New York 2009, s. 138.

¹¹ M. H. Abrams, *A Glossary of Literary Terms*, Harcourt Brace College Publishers, Toronto 1993, s. 188.

¹² W. Scott Blanchard, *Scholars' Beldham: Menippean Satire in the Renaissance*, Bucknell University Press, Lewisburg 1995, s. 11.

¹³ J. A. Cuddon, (Edt.), *Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, Penguin Books, Londra 1999, s. 504.

olmak üzere döneminin insanların düşkünlüklerini toplumsal sınıf gözetmeden hicvetmesidir. Klasik Yunan'da akla verilen önem ve bu nedenle düşünürlerin toplumdaki saygın konumu düşünüldüğünde, Menippusçu hicvin dönemine aykırılığı daha da belirgin hale gelir.

Menippusçu hicvi döneminin diğer yapıtlarından ayıran bir diğer özelliği de diyalog biçimini kullanmasıdır. Daha sonraları Mikhail Bakhtin onun bu özelliğini çağdaş anlamda romanın gelişimine katkı yapan en önemli etkenlerden biri olarak kabul eder.¹⁴ Bu bağlamda, 18. yüzyılın sonlarında ve resmi hiciv olasılıklarını tüketmeye başlayıp bir kısır döngü içerisine girdiğinde, Menippusçu hiciv türü çok sesliliği ve çeşitliliği ile hiciv için bir çıkış yolu olur.

Klasik Yunan edebiyatında zaman zaman çeşitli yapıtlarda görülmesine karşın, bu dönemde edebi bir tür olarak tanımlanmayan hiciv, tanımını ve asıl örneklerini Juvenal, Horatius, Quintilian ve Lucian gibi Roma dönemi şairlerinin yapıtlarında bulur. Bu nedenle Roma dönemi şairleri türü sahiplenirler. Bu dönem hicvinin hedefinde genellikle günlük yaşamın karmaşası, kalabalık caddeler ve tanrılar adına yeterince iyi düzenlenmemiş törenler gibi konular yer alır ve bunlar gerek dil, gerekse konu seçimi açısından epik ya da trajedi ile karşılaştırılamayacak kadar sığdır.¹⁵ Dolayısıyla, çok fazla düşünsel yoğunluğa ya da yüceliğe sahip değildir. Bu nedenle Horatius'a göre hiciv “*uygun şiir değildir.*”¹⁶

Avrupa'nın karanlık çağı olarak da kabul edilen Ortaçağ boyunca çok fazla hiciv yapıtına rastlanmaz. Bazı yazarlar, karşılaştıkları aykırılıklar ve kötüye kullanmalar üzerine hicivler yazsa da, bunlar ya fazla ciddi ya da fazla açık yürekli olduklarından hicivde bulunması gereken çeşitliliği ve gülünçlüğü yakalayamazlar, o yüzden bu yapıtlar gerçek anlamda hiciv olarak değil, hakaret yazıları ya da söylevler olarak kabul edilirler.¹⁷

Öte yandan Latince bilen ve dolayısıyla büyük Roma şairlerini okuyup bunların izinden giderek hicvin ruhunu yapıtlarına yansıtan bazı Ortaçağ şairleri de

¹⁴ Mikhail Bakhtin, *Problems of Dostoyevsky's Poetics*, (İng. Çev. ve Ed. Caryl Emerson), University of Minnesota Press, Minneapolis ve Londra 2006, s. 111.

¹⁵ Daniel M. Hooley, *Roman Satire*, Blackwell Publishing, Oxford 2007, s. 4.

¹⁶ Horace, *The Satires and Epistles of Horace*, (İng. Çev. Smith Palmer Bowie), The University Press of Chicago, Londra 1959, s. 54.

¹⁷ Gilbert Highet, *The Anatomy of Satire*, Princeton University Press, Princeton 1962, s. 44.

bulunmaktadır. Bunlar arasında en başarılılarından biri **Sermones** (1044) adlı yapıtı ile Rhineland'dır. Diyaloglar biçiminde yazılmış olan yapıt, birçok Roma dönemi yapıtına göndermede bulunarak ahlâk dersleri vermeyi amaçlar. Dönemin hiciv yapıtları genellikle keşişler ve rahiplere aittir. Bunların temel konuları da insanlığı kendi çöküşüne karşı uyarmak ve bundan kaçınmalarını sağlamaya çalışmaktır. Bu nedenle Ortaçağ'da üretilen yapıtların birçoğu hicivden çok vaaz olarak ele alınabilir. Yine de bu yapıtlar bazı hiciv unsurları barındırırlar. Bunlar arasında ahlâk dersi vermek üzere değinilen eski anekdotlar, fabllar, mizah ve küçümseme içeren karakter taslakları en önemlilerindendir.

Ahlâksal temalar din adamları kadar kilise dışı şairlerin de dikkatini çeker. Walter Map, Châtillonlu Walter, Gilles de Corbeil gibi şairler bazı kilise vaazlarını parodileştirmek ve alaya almak yoluyla birtakım hicivler yazarlar. Ortaçağın diğer önemli hiciv yapıtları arasında Geoffrey Chaucer'ın **Canterbury Tales** adlı yapıtında, evliliği bir kadının gözünden anlattığı **Wife of Bath's Prologue**¹⁸ ve William Langland'ın örnek bir Hristiyan olmayı amaçlayan anlatıcısının serüvenlerini anlatan ve bir anlamda toplumsal hiciv yapan **Piers Plowman** (1360-1387) adlı yapıtı gösterilebilir.

Rönesans ile birlikte oldukça güçlenen ve kendisine güven duymaya başlayan bireyler, kendilerini topluma karşı kanıtlamak ve düşüncelerini dile getirmek için daha cesur davranmaya başlarlar. Bunu yaparken de bazen olayları ve kişileri protesto eder, bazen de bunlarla alay ederler. Ayrıca Roma dönemi şairlerini daha yakından tanımaya ve daha iyi anlamaya başlarlar. Tüm bunlar yoluyla hiciv de güçlenmeye başlar. İtalya'da Vinciguerra, Berni ve Aristo, Fransa'da Vauquelin de la Fresnaye ve Régnie, İngiltere'de ise John Skelton, Thomas Wyatt ve John Donne dönemin en önemli hiciv yazarları arasında gösterilebilir. Bu dönemde hiciv artık tiyatro oyunlarında da sıklıkla görülmeye başlar. Bu oyunlarda, dünyanın bir yansıması olarak düşünülen sahnenin bir köşesinde durarak aktörleri gözlemleyen, ardından da gerek bunlar gerek yaşamın kendisi hakkında mizah içeren yorumlar yapan yalnız bireyler ortaya çıkar.¹⁹ Bu gözlemcilerin en önemli temsilcilerinden biri William Shakespeare'in **As You Like It**

¹⁸ Geoffrey Chaucer, *Selected Canterbury Tales*, Dover Books, New York 1994, ss. 103-124.

¹⁹ Highet, s. 47.

(1599) adlı oyununun karakterlerinden biri olan Jacques'tır.²⁰ Dönemin bu ünlü yazarlarını Desiderius Erasmus, John Oldham ve Alexander Pope gibi daha etkili hiciv yazarları izler. Derin bir din inancını ahlâk anlayışı ve duygusallık ile birleştiren bu hiciv yazarları, insanların düşkünlüklerini ve sapkınlıklarını parodileştirme, söz oyunları, ironi ve anekdotlar yoluyla hicvederler. Batı edebiyatında hicvin en çok görüldüğü dönem de bu dönem olur.

18. yüzyılın sonlarında özellikle Fransız Devrimi gibi büyük çalkantılar yaşayan Avrupa 19. yüzyıla büyük değişiklikler yaşayarak girer. Bir yandan giderek güçlenen bireysellik ve zayıflayan tanrı inancı, öbür yandan bilimde ve teknolojiye yaşanan devrimler nedeniyle değişime uğrayan dünya ve evren algısı ve endüstri devrimi ile yeniden biçimlenen toplumsal yapı bu yüzyılın bir değişim ve dönüşüm çağı olarak anılmasına neden olur. Özellikle İngiltere'de yaşanan gelişmeler, bir yandan ülkenin büyüyerek bir imparatorluk haline gelmesine yardım ederken, diğer yandan da ahlâksal yozlaşma, yoksulluk, yeni toplumsal sınıflar, maddeci ve paraya tapan bir halk ve artık kendilerine duyulan güveni kaybetmeye başlayan Kilise ve buna benzer kurumların ortaya çıkmasına neden olur. Bütün bunlar bir araya geldiğinde dönem toplumun büyük bir kesimi için kaos ortamına dönüşür.

Özellikle endüstri devrimi sonucu ortaya çıkan varlıklı ancak estetik zevkten yoksun orta sınıf, edebi anlamda da değişikliklere neden olur. Aristokrasinin yaşanan gelişmeler nedeniyle giderek küçülmesi ve içine kapanması, daha çok bu sınıfın ince zevklerine hitap eden ve yine bu sınıfa mensup şairler tarafından yazılan şiir türünün de geri plana itilmesine neden olur. Bunun yerine orta sınıf insanları tarafından, orta sınıf için yazılan ve bunların kaba zevklerine hitap etmesi için yaşamlarını herhangi bir estetik kaygı gözetmeden düzyazı biçiminde kaleme alan roman türü hızlı bir biçimde gelişir. Yüzyılın şiir biçiminde yazılmış en önemli hiciv yapıtı olasılıkla Lord Byron'ın **English Bards and Scotch Reviewers** (1809)'ıdır.

Hicvin kendisini diğer türlere uyarlama yeteneği, 19. yüzyılda roman ile yakınlaşmasına yardımcı olur. Romanın orta sınıf tarafından oldukça sevilmesi birçok roman yazarı ve birçok roman türünün de ortaya çıkmasına neden olur. Bu türlerin birçoğunda hiciv bir biçimde kendine yer bulur. Örneğin Charles Dickens'ın **David**

²⁰ William Shakespeare, *As You Like It*, Forgotten Books, Londra 2008, ss. 51-52.

Copperfield (1850), **Oliver Twist** (1839) ve **Great Expectations** (1861) gibi Viktorya toplumunun toplumsal sorunları, maddecilik ve sınıf sisteminin eleştirildiği gerçekçi romanları, William Makepeace Thackeray ve Jane Austen gibi yazarların romans türüne yakın toplum eleştirileri ve Benjamin Disraeli gibi yazarların politik romanları bir dereceye kadar hiciv içerir. Ancak gerek otorite baskısı, gerekse yazarların da toplumun diğer temsilcileri gibi para sahibi olma ve toplumsal sınıf atlama hevesleri onları hedefini doğrudan ve açık bir dille eleştiren dolaysız hiciv yazmaktan alıkoyar. Bunun yanında, geçmiş yüzyılların aksine yazarlar başka türlü gelir kaynakları olduğu için çalışmak zorunda olmayan varlıklı kimseler değil, geçimini yazdıklarından kazanmak zorunda olan orta sınıf insanlardır. Bu nedenle toplumun önde gelen kişilerini hicvederek kızdırmak onlar için yoksulluk içinde yaşamak zorunda kalmak anlamına gelebilir.

Böyle bir ortamda dolaysız hicivden kaçınan yazarlar dolaylı hicve yönelirler. Dolaylı hiciv, yazarlara kimi ya da hangi toplumsal yapıyı hicvettiğini açıkça belirtmeden ironi ve metafor gibi söz sanatlarının da yardımıyla hiciv yapma olanağı verir. Bu bağlamda hicvin kullandığı en önemli edebi tür, 19. yüzyılda büyük patlama yaşayan bir roman türü olan ütopya olur. Gerçekte neredeyse hiciv kadar eski bir tür olan ütopya, Platon'un **Republic** ve Homeros'un **Phaeacia** adlı yapıtları, Saturnalia Festivalleri ya da Altın Çağ miti gibi birçok örnekte ortaya çıkmasına karşın, adını ve gerçek tanımını Thomas More'un önemli yapıtı **Utopia** (1516)'ya borçludur. More'un yapıtı ele alındığında ütopyanın en kısa tanımı "*normal bir zaman ve mekân içerisinde yerleştirilerek ayrıntılı bir biçimde anlatılan, ancak aslında var olmayan toplum*"²¹ olur. Dolayısıyla ütopya toplumu, sosyo-politik kurumların, normların ve bireysel ilişkilerin yazarın yaşadığı toplumda olduğundan çok daha iyi ve ideal bir biçimde düzenlendiği toplumdur. Bu toplumu belirli bir öykü ve olay örgüsü içerisinde anlatan yapıtlara da aynı isim verilir.

Bazı durumlarda resmedilen toplum var olandan daha iyi değil, aksine daha kötü olabilir. Hatta bazen, toplumda baş gösteren bazı değişimler yazarın dikkatini çeker ve yazar bu değişimlerin devam etmesi ya da toplumda yerleşmesi sonucu ne derece kötü sonuçları olabileceğini vurgulamak ister. Büyük oranda hiciv içeren bu yapıtlar yine

²¹ Peter Fitting, "Utopia, Dystopia and Science Fiction", *The Cambridge Companion to Science Fiction*, Edt., Gregory Claeys, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 135.

ütopyanın var olmayan toplumları resmetme özelliğini kullanırlar, ancak bunu yaparken uzak ya da bilinmeyen adaları, ülkeleri ve hatta gezegenleri kendilerine mekân olarak seçerler. Güncel sorunların gelecekteki olası sonuçlarını gösterme çabası bilimsel gelişmeler ile birleşince ütopya yalnızca evrende değil, zaman içerisinde de hareket etme özgürlüğü kazanır. Bu bağlamda Edward Bulwer-Lytton'ın **The Coming Race** (1871) ve H. G. Wells'in **The Time Machine** (1895) adlı romanları önemli birer örnektir. Çoğunlukla gelecek ile ilgili varsayımlarda bulunan ve var olandan daha karamsar bir toplum portresi çizen bu tür yapıtlara distopya adı verilir. Kullandığı yöntem ve sanatlar ütopya ile hemen hemen aynı olan distopya bir anlamda karşı ütopyadır, ancak yine de daha geniş bir bakış açısı ile bakıldığında genel olarak ütopyacılık şemsiyesi altında değerlendirilir. Dolayısıyla, bir yapıt özelde distopya olarak adlandırılrsa bile genelde ütopyacı geleneğin bir ürünüdür.

İster bilinmeyen bir mekânda, isterse bilinmeyen bir zamanda geçsin, bir yapıtın var olandan daha iyi ya da daha kötü bir toplum üzerine yazılması onun büyük oranda mevcut toplumun hicvini yaptığı anlamına gelebilir. Zira ütopyaların amacı da ait oldukları toplumlarda yaşanan sorunların ve çarpıklıkların giderilerek insanların tamamının mutlu olduğu ideal bir düzenin reçetesini sunmaktır. Bu bağlamda, Platon'dan başlayarak 19. yüzyıla kadar ütopya geleneğinde yazılan yapıtların çoğunun değişen oranlarda hiciv içerdiği söylenebilir. Dolayısıyla kimi zaman ütopyalar hicvi, kimi zaman da hiciv yapıtları ütopyayı kullanarak aralarındaki sınırları bulanıklaştırırlar. Bu türden bir etkileşimin belirgin bir biçimde görüldüğü yapıtlara ise ütopyacı hiciv adını vermek yanlış olmayacaktır.

19. yüzyıl İngiliz romanında bu tekniği kullanan en başarılı yazarlardan biri Samuel Butler'dır. Butler yalnızca bir roman yazarı değil, aynı zamanda bir ressam, besteci, evrim kuramcısı, düşünür ve fotoğraf sanatçısıdır. 1835 yılında kuşaklar boyunca din adamı yetiştiren varlıklı bir ailenin çocuğu olarak Nottinghamshire'da dünyaya gelen Butler, bu aile geleneğini sürdürmek üzere çocukluğundan itibaren din adamı olarak yetiştirilir. Bu amaçla önce Shrewsbury School, ardından da Cambridge Üniversitesi St. John's College'da eğitim gören Butler daha sonra din adamı olmaktan vazgeçerek Yeni Zelanda'ya göç eder. Ancak kendini ifade etmesine olanak vermeyen ataerkil aile yapısı ve kendi iradesi dışında biçimlenen eğitim yaşamı ve kariyer seçimi nedeniyle, başta babası olmak üzere bütün ailesine yaşam boyu süren bir nefret taşır.

Öyle ki, bu nefret birçok yapıtında kendini açık bir biçimde gösterir. Dolayısıyla, Butler ailenin “*doğası gereği vahşi ve budala*”²² olduğunu belirtir.

Butler’ın din adamı olmak üzere aldığı eğitimden de mutlu olmadığı söylenebilir, çünkü **The Way of All Flesh** (1903) başta olmak üzere **Erewhon** (1872) ve **Erewhon Revisited** (1901) gibi yapıtlarında hem din ve eğitim kavramlarına, hem de Kilise ve eğitim kurumlarına ciddi eleştirilerde bulunur. Gerçekte Butler’ın aldığı bunca eğitime rağmen Hristiyanlık inancına sırtını dönmesinin nedeni, hem dinsel konularla ilgili sorularına tatmin edici cevaplar bulamaması, hem de 1859 yılında Yeni Zelanda’ya göçünden hemen sonra okuma fırsatı bulduğu Charles Darwin’in **Origin of Species** (1859) adlı yapıtıdır. Gözleme dayalı bilimin evrenin sırlarını açıklama konusundaki en önemli örneklerinden olan kitap, İncil’de sözü edilen yaratılış efsanesini ve evrenin Tanrı’nın bir tasarımı olduğu görüşünü kökten yıkarak doğal seçim ve güçlü olanın yaşaması temellerine dayanan bir evrim kuramı ortaya atar. Butler, bir yandan kafasındaki soruların cevaplarını Darwin’de bulduğunu düşünerek heyecan yaşarken, öbür yandan dinsel inançlarından da vazgeçemez ve iki görüş arasında sıkışır kalır. Bu nedenle Fransız doğabilimci Jean-Baptiste Lamarck’ın dinsel inanışları da içeren evrim kuramını kendisine daha yakın bulur. Buna göre doğadaki bütün canlılar insana hizmet etmek için vardır ve bu görevleri sona erdiğinde yok olarak başka bir türün ortaya çıkmasının önünü açarlar. Butler ayrıca Darwin’in evrim kuramında zihnin dışlanması ve evrimin yalnızca şans faktörlerine indirgenmesini kabul etmez. Ona göre tüm canlılarda belirli oranlarda bulunan zihinsel yeti evrimde bir rol oynamalıdır, yoksa boşuna verilmiş olacaktır.

1864 yılında İngiltere’ye geri dönen Butler bütün bu görüşlerini bir araya toplayarak 1872 yılında **Erewhon** adlı ilk romanını anonim bir biçimde yayımlar. Oldukça gevşek bir olay örgüsü ve öyküleme barındıran yapıt, bir romandan çok çağının birçok sorununa ışık tutan düşünsel bir yapıtı andırır. Zira romanın bazı bölümleri Butler’ın Yeni Zelanda yıllarında yazdığı bazı denemelerden oluşur. Bununla birlikte **Erewhon** Viktorya dönemi İngiliz toplumsal yaşamı ve aile yapısı, Kilise, eğitim sistemi ve kurumları, adalet sistemi ve evrim kuramı gibi güncel konular üzerine yaptığı bir hiciv olarak anılır.

²² Clara G. Stillman, *Samuel Butler: A Mid-Victorian Modern*, Martin Secker, Londra 1932, s. 46.

Ancak Butler dönemin otoritelerinin ve toplumsal yapısının baskısını üzerinde hissetmekten çekinmiş olabileceğinden²³ yapıtı yalnızca anonim olarak yayımlamakla yetinmez, bunun yanında başta romanın adı* olmak üzere birçok kavramı tersine çevirir. Dahası, hedefindeki kurum ve kavramları olabildiğince bulanıklaştırarak Kilise'den söz etmek için 'Müzikal Bankalar', bu dünyadan sonraki yaşam için ise 'Doğmamışların Dünyası' gibi ilginç metaforlar kullanır. Bu anlamda yapıt, dolaylı hiciv türünün önemli bir örneğidir. Fakat romanı bu çalışmanın konusu yapan asıl özelliği, ait olduğu toplumu olabildiğince hicvedebilmek için ütopya türünün belirgin özelliklerini kullanmasıdır. Dolaylı hicvin en temel unsurlarından olan bu özellik yazara toplum hakkında istediklerini söyleyebilme ve gerektiğinde bunları reddetme özgürlüğü sunarken, okura da yazılan ile ima edilen arasındaki farkları anlayabilme zorunluluğu getirebilmesidir. Bunun da doğal olarak kimikleştiği yapı ütopyacı hicvidir.

Ütopya ve hicvin birlikte varlık bulduğu eleştirel bir yaklaşımla 19. yüzyıl İngiliz yazarlarından Samuel Butler ve **Erewhon**'a farklı bir pencere açmayı amaçlayan bu çalışmanın başlarında, özellikle yapıtlarına güçlü esin kaynağı oluşturan yazarın eleştirel bir yaşamöyküsü yer alacaktır. Sonraki bölümlerde ise hiciv ve ütopya gelenekleri ele alınacak ve aralarındaki yüzyıllardır süregelen karmaşık ilişkinin gelişim süreci dikkate alınarak oluşturdıkları eklektik yapıya vurgu yapılacaktır. Çalışmanın temelini oluşturan uygulama bölümünde ise söz konusu kavramların birlikteliği ile oluşan bu eklektik yapı ışığında, zaman zaman diğer yapıtlarına da göndermelerde bulunularak, farklı örneklemelerle asıl odaklanma Butler'in **Erewhon** yapıtı üzerine olacaktır. Bu çalışma ile okura ve alan araştırmacılarına 19. yüzyıl İngiliz edebiyatının farklı bir boyutu sıra dışı bir yöntemle sunulmuş olacaktır.

²³ Henry Festing Jones, *Samuel Butler, Author of Erewhon (1835-1902): A Memoir*, 1. Cilt, Macmillan and Co., Londra 1919, s. 64.

*Erewhon, nowhere sözcüğünün yanlış bir anagramıdır. Aynı biçimde Smith (Thims), Mary (Yram), Robinson (Nosnibor), Grundy (Ydgrun) gibi birçok İngiliz ismi de romanda tersten yazılır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAMUEL BUTLER (1835-1902)

1.1 EDEBİ KİŞİLİĞİ

Samuel Butler 4 Aralık 1835'te Thomas Butler'in ikinci çocuğu olarak babasının bir din adamı olduğu Nottinghamshire'da doğar. Kuşaklar boyu din adamı yetiştiren bir ailenin üyesi olan Butler, adı kendisi gibi Samuel olan büyükbabasının emekli olmadan önce müdürlük yaptığı Shrewsbury Okulu'na, ardından da Cambridge Üniversitesi St John's College'a devam ederek eğitimini tamamlar.

İnsanlara öğretmek üzere ona anlatılan her şeyin ikinci el bilgiler olduğunun farkına varan Butler, iyi bir din adamı olmak için herşeyin birinci elden öğrenilmesi gerektiğine inanır. Bu nedenle Dekan Alford'un notlarını okumaya başlar, fakat bu da onu yeterince tatmin etmez. Böylece Butler her şeyin kaynağına inmeye çalışır ve Yunanca İncili (Greek Testament) okumaya başlar. Bunu yaparak Hristiyan inancının bütün kaynaklarını ve nedenlerini bulmayı hedefler, çünkü yalnızca yorumları ve başkalarının yazdıklarını okumak bütün sorumluluğu başkalarının üzerine yüklemekten başka bir şey değildir. Ona göre asıl kaynak kutsal kitaptır ve bir şeyler öğrenilecekse ondan öğrenilecek ve yorumlanacaktır. Bu düşüncesini eyleme dönüştürmedeki amacı ne kendine ne de başkalarına Hristiyanlık inancının doğru olduğunu kanıtlamak değil, onun doğru din olup olmadığını keşfetmek ve inancını üzerine inşa edebileceği bir temel bulabilmektir.²⁴

Okulu bitirdikten sonra babası ve dedesi gibi bir din adamı olarak atanmayı beklediği 1858-59 yıllarını Londra'da geçirir. Daha sonraları **The Way of All Flesh** adlı romanının başkışisi olan Ernest Pontifex de romanda aynı süreçten geçer. Bu dönemde Londra'da yoksul bir okulda çalışırken ilk kez vaftiz edilen öğrenciler ile vaftiz edilmeyen öğrenciler arasında ahlâki değerler açısından hiçbir fark olmadığını gören Butler, ilk hicivlerinden biri olan **The Fair Haven**'da hayali bir senaryo ile bu konuya değinir. Yapıtın başkışisi olan John Pickard Owen, tıpkı Butler'ın kendisi gibi üniversiteden mezun olur ve din adamı olarak atanmayı beklerken bir yandan da öğretmenlik yapmaya başlar:

²⁴ Jones, ss. 59-60

Her Pazar öğleden sonra Londra'nın en yoksul öğrencilerine öğretmenlik etmeye alışmıştır. Ancak, bir keresinde, en sevdiği öğrencilerinden birine vaftizin etkilerini açıklarken, büyük bir şaşkınlıkla çocuğun hiç vaftiz edilmediğini öğrenir. Bu konudaki soruşturmasını derinleştirir ve sınıfındaki on beş erkek öğrenciden yalnızca beşinin vaftiz edildiğini öğrenir, yalnızca bununla da kalmaz; vaftiz edilen öğrenciler ile edilmeyenler arasında ne yaradılış, ne de davranış açısından hiçbir fark görülmemektedir.²⁵

Artık bilimin ruhu etrafta geziniyordur.²⁶ Eğer Hristiyanlık vaftiz edilmenin etkisine dayanıyorsa, vaftizin etkili olmadığı bir durumda sonuç ayrılık olacaktır ve iyi bir din adamı olabilmek için vaftizin etkisine inanmak gerekiyorsa artık Butler için iyi bir din adamı olmanın yolu kalmamıştır. Onun bu karşı çıkışı hem babasına, büyük babasına, İngiltere'ye ve Krallığa hem de Tanrı'ya büyük bir hakarettir.²⁷ Bu farkındalık onun din konusundaki şüphelerinin ilk tohumlarını da atar ve daha sonraları sorularına cevap bulabilmek için babasıyla konu hakkında tartışmalarda bulunur. Bu durum, hem oğlunun inancını hem de önceden seçilen kariyerini kaybedebileceği korkusuyla babasını endişelendirir. Babasına yazdığı mektuplarda din ile ilgili birçok soru sorar. Bunu yaparken, alacağı cevaplar yoluyla şüphelerini kısmen giderilebileceğini umar. Ancak ne kadar iyi bir din adamı olursa olsun babası da Butler'ın sorularını yanıtlamakta oldukça zorlanır. Butler artık din adamı olamayacağına göre Cambridge'e geri dönmeye karar verir. Burada eğitimine devam edebilecek ve her şey yolunda giderse üniversitede hoca olabilecektir.

Butler Cambridge'de de umduğunu bulamaz ve burada kaldığı süre boyunca ailesiyle, özellikle de annesiyle mektuplaşmaya devam eder. Bu mektuplarda Butler'ın kariyeri hakkında İngiltere'de bir çiftlik kurmak, yayınevi kurmak, doktor, ressam veya diplomat olmak gibi birtakım seçenekler tartışılır ve nihayet 1859 yılının Ağustos ayında Yeni Zelanda'ya gitmesi konusunda anlaşmaya varılır.²⁸ Artık kendisine yabancı gelen bu çevreyle arasına binlerce mil mesafe koymak ona iyi gelecektir. Ancak görüldüğü gibi bu ne bir aileye karşı başkaldırıdır ne de bir reddediştir, çünkü bütün bu karar verme süreci aileyle paylaşılır, hatta Yeni Zelanda yolculuğunun bütün giderleri de ailesi tarafından karşılanır. Dolayısıyla, her ne kadar ailesi ile sorunlar yaşamış olsa da aralarındaki bağlar kesinlikle kopmaz. Kaldı ki, Yeni Zelanda'dan kendilerine

²⁵ Samuel Butler, *The Fair Haven*, Icon Classics, San Diego 2008, s. 22-23.

²⁶ Gilbert Cannan, *Samuel Butler: A Critical Study*, Martin Secker, Londra 1915, s. 15.

²⁷ Agy., s. 16.

²⁸ Jones, ss. 68-69.

gönderdiği mektupları babası daha sonra kitap olarak, **A First Year in Canterbury Settlement** adıyla bastırır.

1859 yılında İngiltere'den ayrılan Butler, ülkenin o dönemdeki en yeni sömürgelerinden olan Yeni Zelanda'ya doğru yola çıkar. Ruhlara çobanlık etmekten kurtulan Butler, bu kez koyunlara çobanlık etmeye başlar.²⁹ Yeni Zelanda'da yaşam bambaşkadır ve insanların tek enerji kaynağı para kazanma hırsıdır. İnsanlar arası ilişkiler çok sık ve misyonerler hariç din ile ilgilenen kimseler yok denecek kadar azdır. Kültürlü bir toplumun yokluğu, Butler'a düşüncelerini geliştirip yayabilmesi için yeterince fırsat tanımaktadır. Bu arada neden kendini böyle bir sürgüne mahkûm ettiğini ve hangi nedenle insan ruhları yerine koyunları güttüğünü de düşünecek vakti olur. Bu arada bazıları ona acıma duygusuyla bakarken, o acınmak şöyle dursun özgürlüğüne kavuştuğunu düşünür ve insanları eğitmek yerine koyunları seyredip insanlar hakkında bilgi edinmek onu daha da mutlu eder.³⁰

Charles Darwin'in **Origin of Species** adlı kitabı, Butler İngiltere'den ayrılmadan hemen önce yayımlanır. Butler kitabı Yeni Zelanda'da okuma fırsatı bulur ve oldukça heyecanlanır. Yeryüzünde yaşamın bir tür hokus pokus durumu olmadığı konusundaki düşünceleri artık temelsiz değildir.³¹ Diğer bir ifadeyle, batıl inançlar, mitler ve ritüellere dayanan dünya görüşünün yerini bilimsel gerçeklere dayanan yeni bir bakış açısı alacaktır. Temelde, insanlarla maymunlar arasındaki fark vaftiz edilenlerle edilmeyenler arasındakinden fazla değildir.³² Darwin'in devrimi onun İngiliz Kilisesi'ne karşı yaptığı başkaldırıyı da bir bakıma açıklamakta ve desteklemektedir, yani ona göre Darwin haklıysa İncil'in yapılmış bütün yorumları yanlıştır ve artık her sorunun iki farklı yorumu olacaktır, bu yüzden kendini her iki tarafın da dediklerini araştırmaya adar.³³ Ancak o sırada Butler için daha önemli olan, bu soruların cevaplarını aramak yerine İngiltere'ye dönüp neler olup bittiğini görebilmeye yetecek kadar para biriktirebilmektir.

²⁹ Jones, s. 61.

³⁰ Cannan, s. 18-19

³¹ Agy., s. 19

³² Agy., s. 19

³³ Agy., s. 19

Yeni Zelanda’da bulunduğu dönemde okumak ve düşünmek için bolca zaman bulan Butler, Borges’in deyimi ile “*kendi edebi öncülerini oluşturmak üzere*”³⁴ Homeros’dan Aristophanes’e, Shakespeare’dan Gibbon’a, Darwin’den Lamarck’a, Hume’dan Locke’a kadar birçok yazar, düşünür ve bilim adamının yapıtlarını okur. Dinsel inancı temelinden sarsılmaya başladıktan sonra Darwin’in **Origin of Species** yapıtını tüm sorularını cevaplandırmak için kendisine bir kılavuz olarak gören Butler, evrenin ilahi bir düzenleme değil, biyolojik bir evrimin sonucunda geliştiği düşüncesine iyice bağlanır. Zira o günlerde insanlar ya dincidirler, ya da evrimci; ancak Butler her ikisi de değildir.³⁵ Bu konuda araştırmalarını sürdüren yazar, evrim sürecinin en başında şansın rolü ve doğal seçim gibi konularda Darwin’in düşünceleri ile ters düşer ve kendini Fransız doğabilimci Jean-Baptiste Lamarck tarafından ortaya atılan ve evrim sürecinde şansın yerine işlevi ve bir varoluş amacını koyan kurama daha yakın hisseder. Ona göre, eğer canlıların aklı varsa, bunun evrim sürecinden soyutlanması olası değildir. Evrimde mutlaka aklın da bir rolü olmalıdır. Bilimsel ateizmin ve yaşamın makinalaşmasının insanlığı çaresizliğe doğru ittiğini düşünür. Kendi dönemi yazar ve düşünürlerince öngörülemez bu görüş, ancak günümüz edebiyat çevrelerinde yer bulabilmeyi başarır.

Butler’ın evrim ile ilgili görüşlerinin bulunduğu ilk ciddi yayını, 1863 yılında, Christchurch’de yayımlanan **The Press** adlı dergide çıkan “Darwin Among the Machines” adlı makalesidir. Darwin’in evrim kuramının makinaların gelişimine uyarlandığı bu makale, ileride **Erewhon**’un da en önemli bölümlerinden olan Makinalar Kitabı’nı oluşturacaktır. Evrim konusunda birçok çalışma yapan Butler’ın konu ile ilgili diğer yapıtları ise, sırasıyla **Life and Habit** (1877), **Evolution, Old and New** (1879), **Unconscious Memory** (1880) ve **Luck or Cunning?** (1887)’dir. Bu çalışmaların genelinde Lamarckçı evrim kuramını yeni bir tarihsel çerçevede inceleyen Butler, yeni-Lamarckçı bir evrim kuramını benimser. Buna göre, evrim sonucunda organizmaların biçimlenmesinde aklın ve belleğin rolü ve önemi kaçınılmazdır.³⁶ Kısaca, organizmalar edinilmiş özelliklerini genetik bellek yolu ile evrim zincirinde kendilerinden sonra gelen nesillere aktarırlar.

³⁴ Jorge Luis Borges, *Labyrinths: Selected Stories and Other Writings*, New Directions, New York 1962, s. 201.

³⁵ Clara G. Stillman, *Samuel Butler: A Mid-Victorian Modern*, The Viking Press, New York 1932, s. 4.

³⁶ James G. Paradis, *Samuel Butler, Victorian Against the Grain: A Critical Overview*, University of Toronto Press, Toronto 2007, s. 3.

Samuel Butler'ın edebi kariyerini Yeni Zelanda ve Londra'daki ilk yılları, evrim kuramcısı olarak yazdığı dönem ve son olarak da sınırlarda yazdığı yıllar olarak üç bölüme ayırmak olasıdır. İlk bölümde Butler, bir yandan deneyselci bir yaklaşımla edebi türlere, ironiye, sese ve hicve yönelirken, öte yandan da Charles Darwin'in Evrim kuramını keşfeder. Darwin'in kuramı doğalcı bir dünya görüşüne sahiptir ve Butler bu kuramı ömrü boyunca öğrendiği Hristiyanlık doktrinlerinin ve evrenin ilahi bir tasarım olduğu düşüncesinin yerine koymaya çalışır. Bu birbiriyle bağdaşmayan iki dünya görüşü, ilerleyen yıllarda Butler'ın ironik sekülerizmine bir tür kaynak oluşturur.³⁷ Bu ilk döneminin önemli bir kısmını oluşturan Yeni Zelanda yıllarında (1860-1864) Butler, hem sömürge yaşamı ve uygulamaları ile ilgilenir, hem de bağımsız bir düşünür olma yolunda ilk adımlarını atar. Bu dönemde, **The Press**'de aralarında "Darwin Among the Machines"ın de bulunduğu birkaç yazı ve **A First Year in Canterbury Settlement** adlı kitabı yayımlanır. 1865 yılında Londra'da anonim olarak yayımlanan ve Dört İncil'in uyumsuzluklarını ve tutarsızlıklarını anlattığı, **The Evidence of the Resurrection of Jesus Christ as Given by the Four Evangelists, Critically Examined** adlı yapıtının temellerini de Yeni Zelanda'da oluşturur. En ilginç yapıtları arasında sayılabilecek olan bu kısa denemede Butler, evrim kuramının biyolojik doktrinleri ve maddeciliğinin de etkisinde kalarak İsa'nın çarmıha gerildiğinde ölmediğini, ancak aldığı yaraların etkisi ile bayılmış olabileceğini ve büyük olasılıkla daha sonra yeniden bilincine kavuştuğunu söyler. Zira öldükten sonra yeniden dirilmek maddesel olarak olası değildir.³⁸

Yeni Zelanda edebiyatı üzerine araştırmalar yapan Roger Robinson, Butler'ın Yeni Zelanda yıllarının kişiliği ve düş gücü üzerindeki yapıcı etkilerine değinir ve "*biçim değiştiren, muğlak, çok perspektifli düzyazısı*"³⁹ ile onun dünyanın öteki ucundaki yaşamı arasında önemli bir ilişki olduğunu öne sürerek Butler'ın ironisinin en güçlü uyarıcılarından birinin kendi deneyimleri olduğunu söyler.⁴⁰ Ona göre bu sömürge deneyimi Butler'dan, onun da **Erewhon**'da okurlarından talep ettiği şeyi ister. Bu da; yapay bir biçimde İngiltere'ye benzetilen, ancak gerçekte rahatsız edici bir biçimde İngiltere'den farklı olan bir dünyayı anlamaktır. Bu dönemde Butler'ın gerek

³⁷ Sue Zemka, "Erewhon and the end of Utopian Humanism", *ELH* 69, 2002, The Johns Hopkins University Press, s. 440.

³⁸ Peter Raby, *Samuel Butler: A Biography*, University of Iowa Press, Iowa City 1991, s. 134.

³⁹ Roger Robinson, "From Canterbury Settlement to *Erewhon*: Butler and Antipodean Counterpoint", *Samuel Butler, Victorian Against the Grain: A Critical Overview*, Edt. James G. Paradis, University of Toronto Press, Toronto 2007, s. 33.

⁴⁰ Robinson, s. 33.

yazım biçimini gerekse ironiyi ustalıkla kullanmaya başladığı gözlerden kaçmaz. Bununla birlikte, Yeni Zelanda'da bulunduğu dönem içerisinde Butler, entelektüel olarak da birtakım gelişmeler gösterir. Bunun temelinde de evrim kuramını keşfetmesi yatar, çünkü kuram, Butler'ın düşünce yapısının temeline yerleşir ve en ayırt edici özelliklerinden birisi haline gelir. 1862'de **The Press**'de yayımlanan anonim denemesi "Darwin on the Origin of Species: A Dialogue", Darwin'in kuramını hem açık bir biçimde özetler, hem de önemli noktalarını anlaşılabilir hale getirir. Darwin'in kendisi bile bu makaleye hayranlık duyar ve bunun İngiltere'de de yayımlanmasının yollarını arar.⁴¹ Charles Darwin ve evrim kuramı üzerine çalışmaları ile bilinen Dame Gillian Beer, Butler'ın evrim kuramı ile ilgili bu geçici görüşlerinin **Erewhon, Life and Habit, The Way of All Flesh** ve **Erewhon Revisited** gibi yapıtlarının da arka planını oluşturduğunu iddia eder.⁴² Beer'a göre, Butler için evrim bilinçdışına ve insan deneyimlerinin bütünlüğüne giden bir patikadır. Nesilden nesile taşınan bellek, geçmiş gelecekte de kaçınılmaz kılar.⁴³

Butler'ın edebi yaşamının ikinci önemli evresi, evrim kuramını ciddi bir biçimde savunduğu dönemdir. 1870'lerin ortalarında başlayan ve on yıldan daha uzun süren bu dönemde Butler, hem mesleki hem de kişisel olarak belirgin bir bocalama ve mücadele dönemine girer. 1864 yılında küçük bir servetle İngiltere'ye geri dönen Butler Londra'ya yerleşir ve burada Clifford's Inn adlı küçük bir pansiyonda yaşamının sonuna kadar kalacağı mütevazı bir oda tutar. Yaşamının geri kalanını da, İtalya gezileri dışında bu oda ve British Museum Library arasında mekik dokuyarak geçirir. Bu dönemde, kariyer seçimi konusunda hala kararsızlığı süren yazar, bir süre ressam olmayı düşünür ve bu alanda çalışmalar yapar. Birkaç tablosu 1868-1876 yılları arasında Royal Academy'de sergilenmeye degecek kadar başarılı bulunsa da, gerçekte başarılı bir ressam olduğu söylenemez. Butler resim alanında başarılı bir kariyere sahip olamasa da, resim dersleri aldığı sırada Eliza Savage adlı genç bir kadınla tanışır ve Bayan Savage 1885 yılında ölene kadar kendisinin hem en yakın arkadaşlarından biri hem de en büyük eleştirmeni olur. İkilinin birbiriyle sürekli yazışmalarının yanı sıra, Butler en önemli yapıtlarından sayılan **The Way of All Flesh**'in taslaklarını yazdıkça Bayan Savage'a

⁴¹ Paradis, s. 9.

⁴² Dame Gillian Beer, "Butler, Memory, and the Future", *Samuel Butler, Victorian Against the Grain: A Critical Overview*, Edt. James G. Paradis, University of Toronto Press, Toronto 2007, ss. 45-48.

⁴³ Beer, s. 48.

gönderir ve o da bunlarla ilgili düşüncelerini ileterek hem Butler'ı yönlendirir, hem de yanlışları düzeltmeye çalışır. Karşılıklı duygular beslense de, her ikisinin de bunları hiçbir zaman ifade etmedikleri söylenir, zira ikilinin birbirlerine beslediği duygular aşktan çok arkadaşlıktır.⁴⁴ Bu anlamda bilinen tek şey, Savage'ın 1885'te ani ölümünün Butler'ı derinden etkilediğidir. Bu etki o kadar büyük olur ki, Butler **The Way of All Flesh**'i yazmayı bırakır ve roman ancak kendisi 1902 yılında öldükten sonra yayımlanır.

Resim alanında aradığını bulamayan Butler, yeniden edebiyata yönelir. Yeni Zelanda'da yayımlanan bazı yazılarını geliştirip, yeni düzenlemeler ve öyküler ekleyerek ortaya çıkardığı **Erewhon** 1872'de anonim olarak yayımlanır. **Erewhon** bir yazardan çok bir ressamın yazdığı ve birçok amacı olan amatör bir kitaptır.⁴⁵ Butler, romanı bir arkadaşının önerisi üzerine, daha önceden kaleme aldığı birkaç denemeyi birleştirip geliştirerek ve bunlara eklemeler yaparak ortaya çıkardığını belirtir.⁴⁶ Romanın anonim olarak yayımlanmasından dolayı, Butler'ı henüz tanımayan İngiliz toplumu, yapıtı, iki yıl önce **The Coming Race** adlı ütöpik çalışmasıyla dikkatleri çeken Bulwer Lytton'ın yazdığını düşünür ve ona büyük bir önem verir. Fakat daha sonraki baskılarında Butler ismi yapıta eklendiğinde romana olan ilgi dramatik bir biçimde düşer. Yine de **Erewhon**, Butler'ın yaşamı boyunca en çok satan yapıtı olur, ancak birkaç baskı yapsa da yazarına maddi kazanç sağlamaktan uzaktır.

Butler'ın edebi kariyeri 1870'lerin ortalarında diğer kişisel sorunlar nedeniyle kesintilere uğrar. 1874 yılında Kanada'da yaptığı bir yatırımın başarısız olması kendisini neredeyse iflasın eşiğine sürükler ve ekonomik bağımsızlığını kaybetme tehlikesi ile yüz yüze getirir. Her ne kadar **Erewhon** belirli oranda ilgi çekmiş olsa da daha sonra yayımlanan **The Fair Haven**, Hristiyanlığa yaptığı eleştiriler ve hiciv nedeniyle insanların ilgisini çekmek bir yana, yoğun tepkisini alır. Bu dönemde Butler hem ekonomik açıdan kendisine kızgın olan babasına yeniden bağımlı olmamanın mücadelesini verir hem de toplumdan dışlanmış bir entelektüel ve kendi geçmişini reddeden bir yazar durumuna düşer. 1874-76 yılları Butler için bir yandan en bunalımlı,

⁴⁴ Jones, s. 351.

⁴⁵ Gilbert Cannan, *Samuel Butler: A Critical Study*, Martin Secker, Londra 1915, s. 31-32.

⁴⁶ Samuel Butler, *The Note-Books of Samuel Butler*, (Edt. Henry Festing Jones), The Hogarth Press, Londra 1985, s. 184.

öte yandan da en üretken ve yaşamı ve kariyeri açısından en kararlı olduğu yıllar olur.⁴⁷ Bu yıllarda yaptığı çalışmaların odağında evrim kuramı vardır. Darwin'in doğal seçim kuramına karşın benimsediği yeni Lamarckçı evrim kuramı yoluyla Viktorya İngiltere'sinin en tartışmalı evrim yorumcularından biri olur. Bu dönemde evrim kuramı üzerine dört kitap yazarken, **The Way of All Flesh**'i yazmaya da devam eder. Ayrıca, **Note-Books**'un ilk iki cildini ve İtalya gezileri üzerine yazmış olduğu kitabı **Alps and Sanctuaries**'i de bu dönemde tamamlar.

Viktorya dönemi eleştirmenlerinden David Amigoni, Butler'ın evrimci bir düşünür olarak Darwin'in kuramına ve ona katılanlara karşı verdiği mücadeleyi ele alırken Darwin'in kuramı ile Butler'ın savunduğu kuramın birbirinden çok farklı olduklarına vurgu yapar.⁴⁸ Daha çok 19. yüzyıl bilimsel gelişmeleri üzerinde duran araştırmacı Bernard Lightman ise Butler'ın kuramını Viktorya döneminin yaygın bilimsel ve dinsel inanışları bağlamında incelerken, Darwin ve onun çevresi ile sürtüşmesinin Butler'a zarar verdiğine değinir.⁴⁹ Ona göre, Viktorya döneminin iki önemli entelektüel söylemi olan doğal din (natural theology) ve bilimin popülerleşmesi (science popularization), Butler'ı bilimsel doğalcılık (scientific naturalism) ile karşı karşıya bırakır.⁵⁰ **Erewhon**'u yayımlaması bunun kanıtı gibi algılanabilir, çünkü romanda sözü edilen Erewhon toplumu, biraz alaycı bir biçimde de olsa evrimin yasalarına göre yaşar ve yine ironik bir biçimde doğaldan çok yapay bir seçim yoluyla evrimleşir.

Butler kariyerinin bu ikinci döneminde evrim kuramına olan bağlılığından aklın seküler anlamda psikofiziksel kuramına doğru bir geçiş yaşar.⁵¹ Bu ruh hali içerisinde romanlar yazmak yerine gerek evrim, gerekse kafasındaki diğer bilimsel konular üzerine denemeler ve kitaplar yazmayı tercih eder. Düzenli olarak mektuplaştığı Bayan Savage bir mektubunda kendisine roman yazmasını önerdiğinde verdiği cevap bu durumu doğrular niteliktedir:

⁴⁷ Paradis, s. 10.

⁴⁸ David Amigoni, "The Written Symbol Extends Infinitely": Samuel Butler and the Writing of Evolutionary Theory", *Samuel Butler, Victorian Against the Grain: A Critical Overview*, Edt. James G. Paradis, University of Toronto Press, Toronto 2007, s. 93.

⁴⁹ Bernard Lightman, "A Conspiracy of One": Butler, Natural Theology and Victorian Popularization", *Samuel Butler, Victorian Against the Grain: A Critical Overview*, Edt. James G. Paradis, University of Toronto Press, Toronto 2007, s. 127.

⁵⁰ Agy., s. 128.

⁵¹ Paradis, s. 12.

*Her şey oldukça güzel, ancak yapılmak istenen işler dururken ve bunları ancak benim yapabileceğime inanırken oturup insanları eğlendirmek için roman yazamam. Kafamın içindeki şemayı gerçekleştirene kadar asla oturup sessiz kalamam.*⁵²

Yine bir başka mektubunda Bayan Savage'a "*Demek benden yapmamı istediğiniz bu. Bir köşeye oturup roman ya da benzeri şeyler yazmam. Hayır.*"⁵³ biçiminde bir yanıt verir. Butler'a roman yazması ile ilgili bir başka öneri de Charles Darwin'den gelir. **The Fair Haven**'ı tamamladıktan sonra okuması için Darwin'e gönderen Butler, ünlü doğabilimciden övgü dolu bir mektup alır. Mektubunda Butler'ı tebrik eden Darwin, yapıtın "*sizin tarafınızdan yazıldığını bilmeseydim dindar biri tarafından yazıldığını düşünürdüm*" dedikten sonra yapıtın dramatik gücüne vurgu yaparak "*bu nedenle sizin iyi bir roman yazarı olabileceğiniz sonucuna varıyorum*"⁵⁴ der.

Butler'ın kariyerinin ikinci evresinde yayımladığı başka bir kitap da yine evrim kuramı üzerine temellendirdiği **Life and Habit**'tir. 1878 yılında yayımlanan ve kimi eleştirmenlere göre evrim kuramı üzerine yazmış olduğu en önemli kitap olan yapıtta Butler, insan doğasında bazı bilinçdışı güçlerin bulunduğunu sezer ve bunları bilimsel bir temele oturtmaya çalışır. Aynı zamanda Darwin'in evrim kuramından tamamen uzaklaşıp Lamarck'ın kuramına yakınlığı döneme denk gelen yapıtta, Butler Darwin'in doğal seçilim ilkesine tamamen karşı çıkar ve evrimde aklın da bir rolü olması gerektiğini savunur.

Darwin'in kuramına yönelik eleştirilerine **Evolution, Old and New** (1879) ve **Unconscious Memory** (1880) ile devam eder. Her ne kadar Darwin'in kendisi bu yapıtları görmezden gelse de, çevresindeki insanlar bunlara kayıtsız kalmazlar ve bu yapıtlar Butler için tam anlamıyla maddi birer felakete neden olur. Dahası, bilimsel olarak da çok fazla insanı ikna edemezler, çünkü bilim çevrelerinde Darwin'in hatırı sayılır bir nüfuzu vardır. **Evolution, Old and New**'de Darwin'in evrim kuramını Lamarck ve Charles Darwin'in büyükbabası Erasmus Darwin'in kuramları ile karşılaştıran Butler, Patrick Matthew, Herbert Spenser gibi düşünürlerden alıntılar yaparak ve bunların evrim kuramı üzerine düşüncelerini yorumlayarak her birinin görüşlerinin doğru, ancak Darwin'in kuramının yanlış olduğunu kanıtlamaya çalışır.

⁵² Samuel Butler ve Eliza Mary Ann Savage, *Letters Between Samuel Butler and E. M. A. Savage 1871-1885*, Edt. Geoffrey Keynes ve Brian Hill, Jonathan Cape, Londra 1935, s. 28.

⁵³ Agy., s. 29.

⁵⁴ Jones, s. 186-187.

Çünkü Butler'a göre Darwin, doğayı ve evrimin nedenlerini açıklamak için yeterli bir kuram geliştiremez.⁵⁵

Unconscious Memory de evrim teması üzerine kurulu bir yapıttır. Yapıtta daha çok kalıtım ve bilinçdışı arasındaki ilişkileri inceleyen Butler, ebeveyn ve çocukları arasında bir çeşit fiziksel devamlılığın olması gerektiğini savunur. Bu devamlılık da ancak hafıza yoluyla olası olur. Buna göre, hatırlayacak olan kişi ile hatırlanacak olan şeyi yaşayan kişi arasında devam eden bir kan bağı bulunmalıdır. Bu türden bir ilişki ancak ebeveyn ile çocukları arasında olasıdır.

Kariyerinin bu ikinci döneminde Butler, bir yandan evrim üzerine çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da yakın dostu ve daha sonra biyografisini yazacak olan Henry Festing Jones ile, daha önce dokuz ve on sekiz yaşlarındayken iki kez ailesi ile birlikte ziyaret ettiği İtalya'ya seyahatlerde bulunur. Bir anlamda ikinci vatani gibi gördüğü bu ülkeye, kendisine “*verdiği mutluluk için bir teşekkür*”⁵⁶ edebilmek için **Alps and Sanctuaries** (1882) adlı yapıtını yazar. Bir tür gezi yazısı olarak kabul edilebilecek olan yapıtta Butler özellikle Kuzey İtalya'nın doğa güzelliklerini ve Alpleri, İtalya halkının yaşam biçimini, misafirperverliğini ve sıcakkanlılığını uzun uzun över. Aynı zamanda İngiltere ile İtalya'yı da karşılaştıran Butler, Londra'nın kalabalık ve makinalaşmış yaşam biçiminden İtalya'nın sakin ve huzurlu yaşam biçimini tercih edeceğini söyler.⁵⁷

Samuel Butler'ın edebi kariyerinin üçüncü dönemi olarak yaşamının son on beş yılı gösterilebilir. Bu dönemde Butler'ın yaşamı kişisel, entelektüel ve sanatsal açıdan birtakım değişikliklere uğrar. 1886 yılında babasının ölümü kendisine maddi açıdan özgürlük getirir ve karşı karşıya olduğu iflas durumundan kurtulmasını sağlar. 1885 yılında Bayan Savage'ın zamansız ölümü ile derinden sarsılan ve **The Way of All Flesh**'i yazmayı bir daha başlamamak üzere bırakan Butler, 1886 yılında Profesörlük için Cambridge'e başvurur ancak buradan bir kez daha eli boş döner. Adını aldığı dedesi Samuel Butler'dan kalan belgeleri yeniden elden geçirerek bunlara dedesinin biyografisini de ekler ve **The Life of Samuel Butler, Bishop of Lichfield and Coventry** adıyla 1886 yılında iki cilt halinde yayımlar.

⁵⁵ Samuel Butler, *Evolution, Old and New*, Books LLC, Londra 2009, s. 141.

⁵⁶ Samuel Butler, *Alps and Sanctuaries of Piedmont and the Canton Ticino*, David Bogue, Londra 1882, s. 21.

⁵⁷ Agy., s. 19-20.

Öte yandan, Samuel Butler ünlü besteci George Frideric Handel'in büyük bir hayranıdır. Bu hayranlık onun müziğe ilgi duymasına neden olur, hatta **Erewhon**'un bir bölümünün sonuna Erewhon'da duymuş olduğu bir müziğe benzediği gerekçesi ile Handel'in bir bestesinin notalarını koyar.⁵⁸ Dahası, yakın arkadaşı Jones ile beste denemeleri yapar ve bu denemeler sonucunda **Gavottes, Minutes, Fugues, and Other Short Pieces for the Piano** adlı komik opera türünde bir Handel taklidi yazarlar. Daha sonra 1888 yılında ise **Narcissus: A Dramatic Cantata** adlı burlesk tarzı bir opera ortaya koyarlar. İlkinden daha tutkulu olan ve konusunu Butler'ın Kanada'da yaptığı başarısız yatırımlardan alan bu bestede pastoral bir uzamda yaşayan çobanlardan söz ederler. Ellen Harris bu bestenin birçok müzik tarihçisi tarafından ciddiye alınarak yanlış anlaşıldığını savunur,⁵⁹ halbuki beste gerçekte bir Handel hicvidir.

Her gittiği yerde yanında siyah bir cep defteri bulunduran Butler, bu deftere akla gelebilecek her konu hakkında gelişigüzel notlar alır ve bu notlar Henry Festing Jones tarafından düzenlenerek, **The Note-Books of Samuel Butler** adıyla çeşitli tarihlerde altı cilt olarak yayımlanır. Bu notlarda Butler'ın yazmayı planladığı yapıtlardan insanlar hakkındaki düşüncelerine, anlık aldığı notlardan insanlara yazmak isteyip buraya karaladığı mektuplara kadar birçok şeyi bulmak olasıdır. Butler bu notları neden yazmaya başladığını açıklamak için "*insanın düşünceleri o kadar hızlı uçup gider ki onları yakalamak için vurmak gerekir*"⁶⁰ der.

Bu dönemde yine evrim kuramı üzerine yazılarına devam eden Butler, 1887 yılında **Luck or Cunning?**'i yayımlar. Bu yapıtta da Darwin'in kuramını eleştiren Butler bir kez daha doğal seçilimin eksikliklerine dikkat çeker ve evrimin bu biçimde şansa bırakılamayacak kadar ciddi bir konu olduğunu belirtir. Bunlara ek olarak biyolojik evrimde ilahi düzenlemenin de rolü olduğunu savunur.⁶¹ Butler'ın bu düşüncesinin temelinde de Tanrı inancını evrimden dışlamayan Lamarck'ın evrim kuramı yatar. Çünkü Lamarck, Tanrı'nın hiçbir canlıyı boşu boşuna yaratmayacağını ve her canlının evrende bir yeri ve gerekliliği olduğunu savunur.⁶² Ancak bazı durumlarda

⁵⁸ Samuel Butler, *Erewhon or Over the Range*, Penguin Books, Londra 1970, s. 42.

⁵⁹ Ellen T. Harris, "Butler's *Narcissus*: a Tame Oratorio", *Samuel Butler, Victorian Against the Grain: A Critical Overview*, Edt. James G. Paradis, University of Toronto Press, Toronto 2007, s. 308.

⁶⁰ Butler, *The Note-Books*, s. Preface.

⁶¹ Samuel Butler, *Luck or Cunning?*, Biblio Bazaar, Londra 2008, s. 23.

⁶² Bkz. R. J. Berry, *God and Evolution: Creation, Evolution and the Bible*, Regent College Publishing, Londra 2001, ss. 30-32.

canlıların evrendeki görevleri ve yararları sona erer. İşte bu durumlarda görevi sona eren canlı, yok olarak ya da evrimleşerek yerini yararlı olacak başka bir canlıya bırakır. Bu bağlamda Tanrı'nın gücü ve ilahi düzenleme önemlidir.

Butler 1888 yılında yine kuzey İtalya'nın yaşam biçimi ve sanatını övdüğü **Ex Voto: An Account of the Sacro Monte, or New Jerusalem at Varallo-Sesia** adlı başka bir yapıtını yayımlar. Butler yapıtta, İtalya'nın İngiltere'ye güçlü bir kültürel alternatif olduğunu vurgular.⁶³ Clarice Zdansky, İtalya'ya bu anlamda hayran olan Butler'ın kendisini İtalyan yaşam biçimi ve sanatı ile özdeşleştirdiğini savunur.⁶⁴ Kariyerinin bu döneminde fotoğrafa da ilgi duymaya başlayan Butler, babasının ölümünün ardından iki fotoğraf makinası satın alır. Bunu yapmaktaki amacı bir yandan evrim ile ilgili savlarını fotoğraflarla destekleyebilmek, diğer yandan da İtalya'da gördüğü güzellikleri belgeleyebilmektir. Çalıştığı diğer alanlar bir yana, fotoğraf sanatına ilgisini hiçbir zaman yitirmeyen yazar, yaşamı boyunca asistanı Alfred Cathie'nin de yardımıyla üç binin üzerinde fotoğraf çeker.

Kariyerinin bu üçüncü döneminde ve yaşamının son yıllarında Butler'ın teolojik ve evrim kuramı ile ilgili yazılardan uzaklaştığı söylenebilir. İtalya'yı konu alan **Alps and Sanctuaries** ve **Ex Voto** ile başlayan bu gelenek 1897 yılında yayımlanan **The Authoress of the Odyssey** ile devam eder. Yapıtta Homeros'un ünlü epik şiirleri **Iliad** ve **Odyssey**'i karşılaştıran Butler, iki yapıt arasında metinsel, coğrafi ve tarihsel birtakım farklılıklara işaret eder ve ikisinin aynı kişi tarafından yazılmasının olası olmadığını savunur. Ona göre **Odyssey**, **Iliad**'dan birkaç nesil sonra Sicilya'da yaşamış olan bir kadın tarafından yazılmıştır. Butler bunun en önemli kanıtı olarak da **Odyssey**'de kadınların **Iliad**'a göre çok daha derinlemesine ve gerçekçi bir biçimde betimlenmesini gösterir.⁶⁵ Butler'ın bu savı bazı araştırmacılar tarafından gerçeğe yakın bulunurken, bazılarınca da oldukça spekülatif olarak değerlendirilir. Örneğin Alison Booth, bu türden bir iddianın belki de başka hiçbir Viktorya dönemi yazarı tarafından ortaya atılamayacağını, dolayısıyla Butler'ın kendi çağına ve çağdaşlarına sırtını

⁶³ Samuel Butler, *Ex Voto: An Account of the Sacro Monte, or New Jerusalem at Varallo-Sesia*, Biblio Bazaar, Londra 2008, s. 148.

⁶⁴ Bkz. Clarice Zdansky, "Samuel Butler, Local Identity and Periodizing of Northern Italian Art: The Travel Writer-Painter's View of Art History", *Samuel Butler, Victorian Against the Grain: A Critical Overview*, Edt. James G. Paradis, University of Toronto Press, Toronto 2007, ss. 224-229.

⁶⁵ Samuel Butler, *The Authoress of the Odyssey: Where and When She Wrote, Who She Was, the Use She Made of the Iliad and How the Poem Grew Under Her Hands*, Jonathan Cape, Londra 1922, s. 267.

dönmüş bir tür Don Kişot olduğunu söyler.⁶⁶ Araştırmacı L. G. Pocock ise yapıt üzerine yaptığı değerlendirmede birtakım coğrafi ilişkilere dikkat çeker ve sonuç olarak **Odyssey**'in yazarının bir kadın olup olmadığının bilinmesinin pek de olası olmadığını, ancak Butler'ın iddiasının da ciddiye alınması gerektiğini savunur.⁶⁷ Hayranı olduğu Homeros ile ilgisi bu kadarla kalmayan Butler, 1898 yılında **Iliad**'ın 1900 yılında ise **Odyssey**'in birer İngilizce çevirisini yapar.

Besteci Handel ve Homeros dışında Butler'ın yaşamı boyunca ilgi duyduğu çok az sayıda kişiden biri de ünlü İngiliz oyun yazarı William Shakespeare'dir. Yazarın soneleri üzerine bir inceleme yapan Butler, 1899 yılında **Shakespeare's Sonnets Reconsidered** adlı yapıtını yayımlar. Butler bu yapıtında da sıra dışı bir saptamada bulunur ve özellikle 20. Soneti referans göstererek şairin Willie Hughes adlı genç arkadaşı ile homoseksüel bir ilişki içerisinde olduğunu ileri sürer.⁶⁸ Butler'ın Sonelerle ilgili başka bir saptaması da bunların gerektiği biçimde kronolojik olarak düzenlenmediğidir.

Butler 1901 yılında **Erewhon**'un gözden geçirilmiş yeni baskısı ile birlikte, devam romanı niteliğindeki **Erewhon Revisited**'i yayımlar. Eleştirmenlerce hem olay örgüsü hem de karakter gelişimi açısından **Erewhon**'a göre daha başarılı⁶⁹ bulunan bu ikinci romanda, sevdiği kadın olan Arowhena ile Erewhon'dan kaçmayı başarıp İngiltere'ye yerleşen John Higgs'in 20 yıl sonra yeniden Erewhon'a gitme öyküsü anlatılır. Aynı zamanda Butler'ın hayattayken yayımlanmış son kitabı olan **Erewhon Revisited**, **Erewhon**'dan çok daha büyük bir coşku ile karşılanır ve yazara para kazandıran ilk yapıtı olur.⁷⁰ **The Athenaeum** adlı dergide **Erewhon Revisited** yayımlandıktan kısa bir süre sonra roman üzerine yazılan bir eleştiri yazısında Butler hakkında o zamana kadar ileri sürülen görüşlerin artık değişmeye başladığı vurgulanır

⁶⁶ Alison Booth, "The Author of *The Authoress of the Odyssey*: Samuel Butler as a Paterian Critic", *Studies in English Literature, 1500-1900*, Cilt 25, No 4, Nineteenth Century, 1985, Rice University Press, s. 865.

⁶⁷ L. G. Pocock, "Samuel Butler and the Site of Scheria", *Greece & Rome*, Second Series, Cilt 4, No 2, 1975, Cambridge University Press, s. 130.

⁶⁸ Samuel Butler, *Shakespeare's Sonnets Reconsidered and in Part Rearranged with Introductory Chapters, Notes, and a Reprint of the Original 1609 Edition*, Longmans, Green, and Co., Londra 1899, s. 16.

⁶⁹ Jan Jedrzejewski, "Samuel Butler's Treatment of Christianity in *Erewhon* and *Erewhon Revisited*", *English Literature in Transition, 1880-1920*, Cilt 31, No 4, 1988 ELT Press, s. 416.

⁷⁰ Lee Elbert Holt, "Samuel Butler and his Victorian Critics", *ELH*, Cilt 8, No 2, 1941, s. 157.

ve yazar için “*çağının en çarpıcı yazarlarından biri*”⁷¹ yorumu yapılır. Öte yandan, İngiltere’nin köklü dergilerinden **The Spectator**’ın editörleri aynı görüşü paylaşmazlar ve gerek Butler’ı gerekse yapıtı oldukça katı bir biçimde eleştirirler. Eleştirilerin odağında ise yapıtın üslup olarak kabalığı ve içerik olarak ahlâkdışılığı vardır.⁷²

Romana göre, İngiltere’ye dönen Higgs burada Arowhena ile evlenir ve bir çocukları olur. Ancak İngiliz yaşam biçimine ayak uyduramayan Arowhena bir süre sonra rahatsızlanır ve ölür. Gerçekte Higgs’in de İngiltere’ye yeniden uyum sağlama sorunu vardır. Bu nedenle aradan 20 yıl geçmesine rağmen içindeki arzuya karşı koyamaz ve aynı yolu yeniden izleyerek Erewhon’a ulaşır. Ancak burada gördükleri, gerçekte görmeyi bekledikleri değildir. 20 yıl önce ülkeden balonla kaçmış olması, Erewhonluları onun güneşin oğlu olduğuna inandırmış ve güneşten gelip yeniden güneşe geri döndüğü yorumlarının yapılmasına neden olmuştur. Bu yorumlar o kadar ciddiye alınır ki ülkede yeni bir din inancı ortaya atılır ve bunun adı ‘Güneşin Çocuğu İnancı’ anlamına gelebilecek olan ‘Sunchildism’ olur. Dahası, Higgs’in Erewhon’a ilk girdiğindeki şehrin adı da değiştirilerek ‘Sunchildston’ yapılır. Elbette bunda sarı saçları ve açık renk teninin de rolü büyüktür.⁷³ Dahası, Erewhon’da tapılan birisi haline geldiği için Erewhonlular artık onun gibi giyinip onun gibi davranmaya başlamışlardır. Ülkenin para birimi ve metrik sistemleri dahi önceki gelişinde Higgs’ten öğrenilen İngiliz para birimi ve ölçü sistemlerine çevrilir.⁷⁴ Ülkede onun adına çok büyük bir katedral dahi yaptırılır.

Higgs ayrıca daha önceki gelişinde yakınlığı Yram’dan bir oğlu olduğunu öğrenir.⁷⁵ Ancak oğlunun ona karşı tutumu onun beklediği kadar sıcak olmaz. Bütün bu gördüklerinin şoku ile kısa süre sonra yeniden ülkeden ayrılan Higgs, bir daha asla eskisi gibi bir insan olamaz. Tamamen içine kapanır, hastalanır ve sonunda ölür. Ancak ölmeden önce Erewhon’a yaptığı ikinci seyahatte başından geçenleri İngiltere’de bulunan oğluna bütün ayrıntılarıyla anlatır ve ondan bunları yazmasını ister. Oğlu ise babasının bu isteğini yerine getirir ve ikinci kitap olan **Erewhon Revisited**’ın anlatıcısı haline gelir.

⁷¹ *The Athenaeum*, No 3860, (19 Ekim 1901), ss. 517-518.

⁷² *The Spectator*, 8 Şubat 1902.

⁷³ Bkz. Samuel Butler, *Erewhon Revisited*, Icon Classics, San Diego 2008, ss. 84-112.

⁷⁴ Agy., ss. 46-48.

⁷⁵ Agy., s. 47.

18 Haziran 1902’de yaşama veda eden ve cesedinin yakılmasını isteyen yazarın en çok ses getiren yapıtlarından bir diğeri 1870 ve 80’lerde taslaklarını yazdığı, ancak ölümünden sonra 1903 yılında yayımlanan **The Way of All Flesh** adlı romanıdır. Bir anlamda yazarın özyaşamöyküsü olarak da görülebilecek olan yapıt, Butler’ın ne denli güçlü bir hiciv yazarı olduğunu gösterir niteliktedir. Bu yapıtla Butler, edebi çevrelerde kabul görmeye ve övülmeye başlar. Butler ailesinin romandaki karşılığı Pontifex ailesidir. Samuel Butler’ı ise Ernest Pontifex temsil eder. William Marshall, Butler’ın romanda seçtiği bu isimlerin görünenden daha derin anlamlar içerdiğini savunur.⁷⁶ Örneğin ailenin soyadı olan Pontifex, Latince ‘yüksek vaiz’ anlamına gelir. Butler’ın hem babasının hem de dedesinin yüksek makam sahibi din adamları oldukları düşünüldüğünde, Butler’ın roman ile kendi yaşamı arasında bir bağ kurmaya çalıştığı sonucuna varılabilir. Ernest ise ‘ağırbaşlı’ anlamına gelen ‘earnest’ sözcüğünden türetilmiştir.⁷⁷

Ernest’in yaşamı Butler’ın yaşamı ile birçok paralellikler gösterir. Tıpkı Samuel Butler gibi Ernest Pontifex de aşırı dindar Protestan bir din adamının oğlu olarak doğar ve yaşamı boyunca kendisi de bir din adamı olmak üzere yetiştirilir. Aynı biçimde her ikisi de inandıkları din ile ilgili şüphelere kapılırlar ve sonunda bu dinden kopma noktasına gelirler. Philip Henderson’a göre Ernest’in çocukluğu sadık bir biçimde Samuel’in çocukluğundan yararlanılarak çizilir.⁷⁸ Geoffrey Keynes ve Brian Hill ise Butler’ın anne ve babasının **The Way of All Flesh**’te Theobald ve Christina Pontifex olarak ölümsüzleştiklerini iddia eder.⁷⁹ Öte yandan, Butler’ın özellikle mektuplarından anlaşıldığı kadarıyla ailesi, özellikle de babası Canon Thomas Butler ile arasında kapatılması zor bir uçurum vardır. Aynı durum romanda Ernest ve babası Theobald arasında da geçerlidir.

Butler’ın **The Way of All Flesh**’i neden hayattayken yayımlamadığı konusunda çeşitli görüşler vardır. Yazarın yakın arkadaşı Henry Festing Jones’a göre Butler romanı yazmaya başladığı 1870’lerin başından itibaren fasiküller halinde Bayan Savage’a gönderir. Hatta ona göre bu roman, Bayan Savage’a karşı birtakım hisler besleyen

⁷⁶ William H. Marshall, “The Use of Symbols in The Way of All Flesh”, *Tennessee Studies in Literature*, X, Tennessee 1965, s. 113.

⁷⁷ Agy., s. 113.

⁷⁸ Philip Henderson, *Samuel Butler: The Incarnate Bachelor*, Cohen & West Ltd., Londra 1967, s. 3.

⁷⁹ Samuel Butler, *The Notebooks of Samuel Butler*, Edt., Geoffrey Keynes ve Brian Hill, J. Cape, New York 1951, s. 8.

Butler'ın ona yaklaşabilme aracıdır. 1885 yılında Bayan Savage beklenmedik bir biçimde ölünce Butler da ne romanın taslaklarını bir daha eline alır ne de devamını yazar.⁸⁰ Lee Elbert Holt'a göre ise Butler romanda ailesine karşı öyle eleştiriler yöneltir ki, bu durum romanın kendisinin ya da diğer aile bireylerinin ölümünden önce yayımlanmasını olanaksız kılar.⁸¹

Hayattayken gerek kendisi ve gerekse yapıtları hemen hemen hiç övgü almayan Butler, aksine Viktorya döneminin en çok nefret edilen ve en çok sansürlenmiş yazarlarından biri olur.⁸² Dahası, yaşamı gibi ölümü de çok az kişiyi etkiler. Öte yandan, 1903'te **The Way of All Flesh** ve 1912'de **The Notebooks of Samuel Butler**'ın topluca yeniden yayımlanması İngiliz edebiyat çevrelerinde yazar hakkındaki görüşleri bir anda değiştirir ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, özellikle modernistler tarafından Viktorya dönemi Hristiyan burjuvazisine ve rahatlığına önemli bir başkaldırıda bulunan ilk ve en önemli yazarlardan birisi⁸³ olarak gösterilmeye başlanır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan Kayıp Kuşak'ın (Lost Generation) savaştan en çok zarar görenlerin aile büyüklerini kendilerine düşman olarak algılamaları⁸⁴ **The Way of All Flesh**'in çok daha iyi anlaşılmasına ve romanın dünyanın dört bir yanında popüler olmasına yol açar.

The Way of All Flesh'in bu başarısı, Butler'ın ünlenmesine ve birçok 20. yüzyıl edebiyatçı ve kuramcısını etkilemesine neden olur. Örneğin, Clara Stillman onu modernizmin 19. yüzyıldaki sözcüsü olarak ilan eder.⁸⁵ Butler'ın en büyük hayranlarından birisi olan George Bernard Shaw ise, onu 19. yüzyılın ikinci yarısının kendi alanındaki en büyük roman yazarı olarak ilan eder.⁸⁶ Butler üzerine bir kitap bile yazmayı planlayan E. M. Forster ise yazarı Jane Austen ve Marcel Proust ile birlikte kendisi üzerinde en çok etkisi olan üç yazardan birisi olarak tanımlar ve özellikle edebi bakış açısı nedeniyle Butler'ın etkisinde diğer ikisinden çok daha fazla kaldığını

⁸⁰ Jones, s. 1.

⁸¹ Lee Elbert Holt, *Samuel Butler: Revised Edition*, Twayne Publishers, Boston 1989, s. 67.

⁸² Philip Cohen, "Stamped on His Works: The Decline of Samuel Butler's Literary Reputation", *The Journal of the Midwest Modern Language Association*, Cilt 18, No 1, 1985, s. 64.

⁸³ Holt, *Samuel Butler: Revised Edition*, s. 151.

⁸⁴ Henderson, s. 132.

⁸⁵ Stillman, s. 305.

⁸⁶ George Bernard Shaw, *Preface to Major Barbara: First Aid to Critics*, Kessinger Publishing, Londra 2004, s. 12.

söyler.⁸⁷ Ford Madox Ford ise **The Way of All Flesh**'i en iyi dört kurgusal yapıttan biri olarak gösterir. Ford bu dört yapının hangileri olduğunu söylemese de, sözkonusu yapının Swift'in **Gulliver's Travels**'ı ile başlayıp Joyce'un **Ulysses**'ı ile biten süreç içerisinde en iyi iki romandan biri olduğunu belirtir.⁸⁸ Virginia Woolf ise 19. yüzyıl romanı ile modern roman arasında karakter gelişiminin ve betimlemesinin nasıl değiştiğine vurgu yaparken, iki roman geleneği arasında değişimin Butler'ın romanlarında başladığına işaret eder.⁸⁹ Scott F. Fitzgerald Butler'ın en beğendiği yazar olduğunu söyleyerek, zenginlerin ruhlarını maddesel hırsızlığın yüklerinden kurtaran Erewhon doktrininin Jay Gatsby'nin karakter gelişiminde ironik bir rol oynadığını belirtir.⁹⁰ Kısaca; yazar ve kuramcıların birçoğu Butler'ı bir yenilikçi, meydan okuyucu ve baskın kültürel otorite tarafından konulan sınırların bir tanımlayıcısı ve yıkıcısı olarak görür.

1.2 HİCİV YAZARI OLARAK SAMUEL BUTLER VE EREWHON

Clara Stillman Butler biyografisinde “*onun hicvinin kendi deneyimleri doğrultusunda biçimlendiğini*”⁹¹ belirtir. Bir diğer biyografi yazarı Malcolm Muggeridge'e göre ise “*en büyük modeli kendisidir ve hemen hemen bütün hicvi kendi portresini çizmekten başka bir şey değildir.*”⁹² Bu nedenle onun gençlik yıllarında yaşadıkları bir hiciv yazarı olarak kariyerinde oldukça önemli bir yer tutar. Butler evreni kendi deneyimleri ışığında ele alır ve yorumlar, dolayısıyla özyaşamöyküsünü hicivlerinde kullanan önemli bir yazar niteliği kazanır.⁹³ Butler'ın yaşadığı mutsuz deneyimler, başta aile olmak üzere toplumun bütün kurum ve otoritelerine karşı bir tavır almasına neden olur. Ailesi ile maddi ilişkileri dahil bütün ilişkilerini kesmeyi düşünüp zaman zaman onları bu bağlamda tehdit etse de hiçbir zaman başaramaz.

⁸⁷ E. M. Forster, “A Book that Influenced Me”, *Two Cheers for Democracy*, Harcourt, New York 1938, ss. 219-223.

⁸⁸ Ford Madox Ford, *Return the Yesterday*, Horace Liveright, New York 1932, s. 171.

⁸⁹ Virginia Woolf, “Mr. Bennet and Mrs. Brown”, *Essentials of the Theory of Fiction*, Edt. Michael J. Hoffman ve Patrick D. Murphy, Leicester University Pres, Londra 1996, s. 24.

⁹⁰ Arthur Mizener, *The Far Side of Paradise*, Houghton Mifflin, Boston 1949, s. 82.

⁹¹ Clara G. Stillman, *Samuel Butler: A Mid-Victorian Modern*, The Viking Press, New York 1932, s. 89.

⁹² Malcolm Muggeridge, *The Earnest Atheist: A Study of Samuel Butler*, Eyre & Spottiswoode, Londra 1936, s. 130.

⁹³ Hugh Walker, *English Satire and Satirists*, Octagon Books, New York 1972, s. 308.

Butler'ın toplumsal hiciv açısından en önemli yapıtı **Erewhon**'dur. Yapıtın yapısını ve hicivsel parametrelerini belirleyen en önemli unsuru seyahat imgesidir.⁹⁴ Hem hiciv yazarları hem de yaşadığı toplumların bozukluklarını ortaya koymaya çalışan diğer edebiyatçılar tarafından sıklıkla kullanıldığı için, bu imgenin hicvin gereksinimlerini karşıladığı söylenebilir. Bu imgeyi kullanan yazarlar arasında Sir Thomas More, Cervantes, Daniel Defoe, Jonathan Swift, Voltaire ve H. G. Wells gibi önemli yazarlar bulunmaktadır. Ancak bu yazarların hemen hepsinin amacı, birtakım karşılaştırmalar yapmak yoluyla yaşadıkları toplumların kusurlu olduklarını ortaya çıkarmaktır. Bu imgeyi kullanarak yaşadığı gerçek dünya dışında istediği gibi bir ülke yaratması yazara, içinde rahatça hareket edebildiği, istediği gibi karşılaştırmalar yapıp istediği gibi eleştirebildiği, hicvedebildiği ve hatta gülünç duruma düşürebildiği bir alan sağlar. Sansürün yoğun bir biçimde yaşamı ve edebiyatı etkilediği ya da sınırlandırdığı toplumlarda yazarların gerek otoriteyi daha katı bir biçimde eleştirmek ve gerekse bunu yaparken onlarla bir sorun yaşamamak arzusuyla bu yola başvurdıkları görülür.

Viktorya döneminin katı ve otoriter tutumu göz önüne alınınca, Butler'ın bu yola başvurması daha anlaşılır bir hal alır. Dolayısıyla, Erewhon halkının Higgs'in gözünden gördüğümüz gelenekleri ve yaşam biçimleri, gerçekte Butler'ın yaşadığı dünyanın birer analogileridir. “*Genelde iki veya daha fazla ulusal edebiyat, yapıt ya da yazarlar arasındaki benzerlik ve etkileşimler veya çeşitli edebi doktrinlerin bir araştırması*”⁹⁵ olarak tanımlanan analogi, bu bağlamda Butler'ın yapıtları ile yaşamı arasındaki etkileşim olarak tanımlanabilir. Erewhon halkının gerek özel yaşamlarında, gerekse toplumsal yaşamlarındaki tutumları bazen açık bir biçimde bazen de semboller ve imalar yoluyla İngiliz toplumunun yaşam biçimi ile karşılaştırılır. Örneğin Erewhon'luların tarihsel ve dinsel metinleri İngiltere'deki benzerlerinin birer parodisi olarak sunulur.⁹⁶ Kısaca, Butler Erewhon toplumunu kullanarak içinde yaşadığı gerçek dünya düzenini ve kurumlarını reddeder.

Butler'ın kullandığı yöntem açısından kahramanı Higgs'in hem anlatıcı hem de gezgin olarak romanın içinde bulunması yazara ayrı bir avantaj sağlar. Bu yolla yazar

⁹⁴ Cyril Foreman Walter, *The Satire of Samuel Butler: A Study in Satiric Process and Method*, 1950, Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of California, Graduate Division, s. 74.

⁹⁵ Kâmil Aydın, *Karşılaştırmalı Edebiyat: Günümüz Postmodern Bağlamında Algılanışı*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 69.

⁹⁶ Walter, s. 75.

aynı anda romanın hem içinde hem de dışında olma fırsatına sahip olarak bu çelişkili durumdan kaynaklanan bütün avantajları kullanır. Örneğin, otonom bir roman karakteri olarak Higgs istediği her şeyi söyleme özgürlüğüne sahiptir, ancak gerçekte söyledikleri Butler'ın ondan söylemesini istediklerinden başka şeyler değildir. Bu yöntemin okur açısından da birtakım avantajları vardır. Öncelikle, okur gözlemci-yazarın öyküye neler kattığını ve hangi durumlarda yorum yaptığını görebilir. Dahası, Higgs bir paralel evren ya da hicivsel paralel olarak adlandırılabilen Erehon ve gerçek dünyayı kendisi deneyimleme şansına sahip olur.

Birinci tekil şahıs anlatım tekniği ile sunulan roman Yeni Zelanda'yı anımsatan İngiliz sömürgelerinden birindeki bir koyun çiftliğinde çalışan ve adı bile olmayan genç bir adamın serüvenlerini anlatır. Kahramanın adının Higgs olduğu ancak devam romanı olan **Erehon Revisited**'da ortaya çıkar. Romanın başlangıç bölümleri Butler'ın Yeni Zelanda'da yaşadığı bölge olan Mezopotamya yerleşimindeki (Mesopotamia Settlement) deneyimleri üzerine temellendirilir, Higgs'in sömürgecinin yerlilerinden olan Chowbok ile giriştiği serüven de Butler'ın Güney Alpler'de yaşadıklarını anımsatır. Romanın dili sade ve açıktır ve çok fazla edebi söz oyunları barındırmasa da, tehlike, fiziksel ve psikolojik yalnızlık gibi duyguları fazlasıyla yaşatmayı başarır. Genç bir adamın bilinmeyen bir dünyada yaşadıkları oldukça geleneksel ve bilinen bir motif olsa da, Butler gerçek yaşamdan gerek coğrafi, gerek tarihsel birçok örnek vererek romanın inandırıcılığını korumaya çalışır. Yazar gündelik yaşamın basit gerçeklikleri ile Erehon'un girişinde bulunan taş heykellerin korkunç imgeleri gibi hayali öğeleri büyük ustalıkla bir araya getirmeyi başarır.

Butler'ın romanda yaptığı en başarılı uygulamalar arasında; sıradan ve gerçek olanı ele alıp, değişik bakış açıları ile yaklaşarak, ya da biraz düş gücü ekleyerek onu akıl almaz bir biçimde genişletmesi ya da çarpıtması gösterilebilir. Hemen her durumun bir antitezini üretmeyi başarır ve toplumun kabul edilmiş normlarına ve geleneklerine hiç düşünmeden ve rahatsız edici bir biçimde karşı koyar. Gerçekleri ve ayrıntıları, nedenleri ve sonuçları, ruhu ve bedeni bir arada sunmayı başararak zaten bilinmekte olan birçok imgeyi çarpıtıp değiştirir ve okurun da bunların değişik yönlerini

görmelerini sağlar.⁹⁷ Bu yolla basit görünende bir dolaylılık, dolaylı görünende de bir tür sadelik olduğunu kanıtlamaya çalışır.

Butler belki de seyahatlerini kaleme almanın vermiş olduğu alışkanlık ve deneyimle, özellikle doğal manzaraları betimlemek konusunda ustalaşır. Örneğin, Yeni Zelanda'da yaptığı gezilerde Whitcombe Geçidine ulaşmak için kullandığı Rangitata Boğazı'na birkaç eklem yaparak Higgs'in **Erewhon**'da kullandığı sarp geçitleri betimler.⁹⁸ Bu türden gözleme dayalı ayrıntılar ve gerçek yaşamdan sunulan referanslar yoluyla Erewhon coğrafyasının da bir gerçeklik ve inandırıcılık kazandığı söylenebilir.

Peter Raby'ye göre Butler'ın Yeni Zelanda'daki deneyimleri **Erewhon**'un yalnızca coğrafi değil, aynı zamanda düşünsel anlamda da kaynağını oluşturur.⁹⁹ Öncelikle, yeni bir coğrafyanın insan zihninde ütopya düşüncesini uyandırmasından daha doğal bir şey yoktur. Gerçekte de Canterbury Yerleşimi'nin kurucuları burayı bir İngiliz Kilisesi sömürgesi olarak görürler ve bu anlamda ilk yerleşimciler oldukça idealist bir ruhla din ve eğitim kurumları inşa ederler. İlk yerleşimcilerin çoğu sömürge toplumu hakkında oldukça idealist görüşler benimserler ve Yeni Zelanda'nın İngiltere'nin uzak bir yansımasından daha fazlası olmasını isterler. Bu anlamda yeni sömürge herkes gibi Butler için de ütopya düşüncesinin hem bir kaynağı hem de varlık bulmuş halidir. Belki de bu nedenle Higgs bir anlamda vaat edilmiş topraklar olarak görülebilecek olan Erewhon'da gözünü açar. Erewhon'u betimleyen Butler, gerek burayı gerçeğe yaklaştırarak inandırıcılığını artırmak, gerekse okurun gözünde canlandırabileceği bir ülke yaratabilmek açısından bir yandan canlı imgeler ve betimlemeler kullanırken diğer yandan da okura bildik gelebilecek coğrafi bölgelerle benzetmeler ve karşılaştırmalar yapar. Örneğin sarp dağları aşır Erewhon'a girmeyi Güney Alpler'den alçalarak İtalya'nın Lombardy bölgesine girmeye benzetir. Burada yaşayan insanlar da Butler'ın ideal tipleri olan İtalyan çiftçilerini anımsatır.¹⁰⁰ Doğal güzellikler ve insanlar kadar, bunların yaşadıkları köyler ve şehirler de İtalyan şehirlerini yansıtır.

Romanın kahramanı Higgs insanlarla iletişime geçtiği andan itibaren romanın ütöpik doğasında değişimler yaşanmaya başlar ve anlatı genç bir adamın

⁹⁷ Stillman, s. 86-87.

⁹⁸ Butler, *Erewhon*, s. 58.

⁹⁹ Peter Raby, *Samuel Butler: A Biography*, University of Iowa Press, Iowa City 1991, s. 124.

¹⁰⁰ Butler, *Erewhon*, s. 71.

serüvenlerinden çok düşünsel ve hicivsel yorumlara dönüşür. Yani yapıtta anlatılan öykü varlığını sürdürse de, anlatının merkezinden uzaklaşır. Dolayısıyla, romanın etkisi ve gücü anlattığı öyküden çok betimlemeler ve Erewhonluların yasaları ve gelenekleri üzerine yapılan yorumlarda yatar. Zira Butler da **Erewhon**'da olay örgüsü ve karakter gelişimindeki eksiklikleri ve yetersizlikleri kabul eder.¹⁰¹ Clara Stillman'a göre ise **Erewhon**'un kahramanları insanlar değil düşüncelerdir. Karakterler yalnızca Butler'ın yaptığı eleştiri ve protestoları dile getirmek için oradadırlar.¹⁰² **Erewhon** değişik biçimlerde Batı medeniyetinin bir gelişimi, onun tersine çevrilmesi ve sapkınlaştırılması olarak resmedilir. İnsanlar romanı okudukça Viktorya İngiltere'sine şekilleri bozan bir dizi aynadan baktığını düşünür ve dahası, her ayna her şekli farklı bir biçimde bozmaktadır.

Butler'ın hicvinin hedefinde İngiltere'nin aile, hukuk, eğitim, kilise sistemleri ve üniversiteler vardır. Örneğin, İngiliz üniversitelerinin **Erewhon**'daki yansımalarının adı Colleges of Unreason'dır. Öte yandan, Butler'ın ele aldığı konulara yaklaşımının çift taraflı ve muğlak olduğu da söylenebilir. İnsanlar kötü sağlığa ya da kötü şansa sahip oldukları için hapse atılırken, zimmetlerine para geçirdikleri ya da şiddet içeren suçlar işlediklerinde tedavi edilirler. Aynı biçimde İngiliz Kilisesi'nin romandaki karşılığı ise Müzikal Bankalardır. Bu bankalar gündelik yaşamda geçerliliği olmayan bir tür para kullanarak işlem yaparlar ve bu yüzden değişik bir sisteme sahiptirler. Ancak çevresinden saygı görmek isteyen insanlar bu paradan da bir miktar bulundurmak zorundadırlar. İnsanlar bu bankalara gelip para yatırma ya da çekme gibi işlemler yaparlar, ancak bankanın diğer bütün işlemleri gündelik yaşamda geçerli farklı bir para ile yapılabilir. Roman, İngiliz Kilisesi konusundaki analojiyi daha da genişleterek burada çalışan din adamlarını da bankaların veznedarlarına benzetir. Öyle ki, banka çalışanları dahi maaşlarını Müzikal Banka parası olarak değil, gündelik yaşamda kullanılan para üzerinden alırlar.

Butler'ın roman boyunca yaptığı değişik ve kararsız spekülasyonlara karşın, oldukça kararlı olduğu bir nokta dikkat çeker. Bu da toplumsal pragmatizm ve sağduyu tanrıçası olan Ydgrun'a olan tapınmadır. Gerçekte Ydgrun, Thomas Morton'ın 1798 yılında yazdığı **Speed the Plough** adlı oyunundaki Bayan Grundy karakterinin bir çeşit

¹⁰¹ Agy., ss. 35-36.

¹⁰² Stillman, s. 87.

parodisidir. Oyunun yazıldığı dönemde Bayan Grundy karakteri sağduyusu ve saygınlığı ile o kadar dikkat çeker ve toplumda o kadar benimsenir ki insanlar ne zaman toplumsal sağduyuya uymayan bir davranış görseler “*Bayan Grundy bunu görse ne der!*”¹⁰³ gibi ifadeler kullanmaya başlarlar. Bu nedenle Butler romanda diğer birçok isim gibi Grundy’yi de dönüştürerek Ydgrun haline getirir ve insanların görüp bilmedikleri ancak inandıkları bir tanrıça olarak okura sunar. Ydgrun bir anlamda Butler’ın ideallerini de temsil eder. Butler romanda Ydgrun’a inanan insanlar için “*onlar kelimenin tam anlamıyla birer centilmendirler*”¹⁰⁴ der. Ona göre bu insanlar aynı zamanda yakışıklı, şık, sağlıklı, kısaca iyi ve ideal olan ne varsa ona sahip olan insanlardır. Bu insanlar gerçekte İngiliz Kilisesi’nin dayattığı dine bağnaz bir biçimde inanmak yerine, kendi sağduyularını dinleyerek topluma daha yararlı olmaya çalışan erdemli kimseleri temsil ederler.

Samuel Butler’ın İngiliz toplumunun yüzyıllar boyunca geliştirdiği ve saygı duyduğu aile, Kilise, üniversiteler, hukuk gibi belli başlı birçok kurumuna saldırdığı, İncil ve onun mucizeleri ile alay ettiği, dahası bunlara alternatif olarak bilimsel gelişmeler ve evrim kuramı gibi çözüm önerileri sunduğu romanı **Erewhon**, kısa zamanda belli bir başarı yakalasa da bu durum uzun sürmez. İlk baskısı bir ay içerisinde 750 adet satarak tükenen kitaba yeni bir önsöz yazan ve üzerinde bazı küçük değişiklikler yapan Butler ikinci baskısını bir ay sonra çıkarır. Ancak romanın diğer baskılarının satış rakamları ilki kadar hızlı olmaz ve 1898 yılına gelindiğinde ancak 3842 adet satılır. Günümüzde ise roman, hemen hemen bütün hiciv yapıtlarının karşılaştığı en büyük sorunlardan biri olan yazılan dönemin sona ermesi ile geçerliliğini ve güncelliğini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalır ve akademik çevreler dışında okurun pek dikkatini çekmez.

¹⁰³ John Stuart Mill, *The Subjection of Women*, D. Appleton and Company, New York 1869, s. 167.

¹⁰⁴ Butler, *Erewhon*, s. 157.

İKİNCİ BÖLÜM

ANAHATLARIYLA HİCİV

2.1. KÖKENİ VE TANIMI

Hiciv, bazen bireyleri gülünç duruma düşürmek ve eleştirmek, bazen de toplumsal değişimlere ilham vermek için bireylerin ve kurumların ahlâksızlıklarını ve düşkünlüklerini ele alan şiir ya da düzyazı biçimidir. Hiciv yazarı ironi, alay, parodi, vb. yöntemler kullanarak insanları ahlâksızlıktan uzak tutmayı amaçlar.¹⁰⁵ Diğer bir deyişle hiciv, ahlâki amaçlar için mizahın kullanılmasıdır. Ünlü İngiliz yazar Samuel Johnson ise hicvi “*ahlâk düşkünlükleri ve budalalıkların eleştirildiği şiir türü*”¹⁰⁶ olarak tanımlar. Hiciv değişken bir edebi kavramdır ve türevleri ile birlikte üzerine en çok araştırma yapılan konulardan biri olmuştur. Bu anlamda hiciv; edebiyatın birçok türünde görülebileceği gibi insanlar arası tüm iletişimlerde de kendini gösterebilir.

Quintilian, sözcüğü Lucilius’un yazmış olduğu bir şiir türü için kullanır ve bu tür şiir altı ayaklı hece ölçüsü ile çeşitli konular üzerine yazılır.¹⁰⁷ “*Hiciv tamamen bizimdir*”¹⁰⁸ diyen Quintilian hicvi bir Roma dönemi edebi türü olarak görse de kendisinin Yunan oyun yazarı Aristophanes’in yapıtlarını okuduğu ve hicve benzer Yunan edebi biçimlerinden haberdar olduğu bilinmektedir. Ancak Yunanlıların hiciv için seçilmiş bir terimleri yoktur. Sözcük Latince ‘satura’ sözcüğünden türer. Satura, Roma dönemine ait bir terimdir ve Latince ilk başlarda ‘dolu’ anlamı taşıırken daha sonraları ‘değişik şeyleri karıştırarak doldurmak’ anlamını alır. Yiyeceklerle ilgili bir terim olma olasılığı yüksektir, zira değişik sebzelerin karıştırılmasıyla yapılan ve Tanrılara sunulduğu söylenen “satura” isimli bir tür salatanın var olduğu bilinmektedir. Quintilian satura terimi ile Lucilius’un yazmış olduğu bir tür şiiri kastetse de Yunan düşünür Menippus ve onu izleyen Varro, Lucian ve Petronius’un yazmış olduğu daha eski düzyazı biçimlerinden söz eder.¹⁰⁹ Yazdığı şiirlere ‘saturae’ adını ilk kez Roma dönemi

¹⁰⁵ Robert C. Elliott, *Britannica Concise Encyclopedia*, Encyclopedia Britannica, Inc, Peru 2006, s. 1688.

¹⁰⁶ Ian Ousby, *Cambridge Paperback Guide to Literature in English*, Cambridge University Press, Avon 1996, s. 341.

¹⁰⁷ John Anthony Cuddon ve Claire Preston, (Edt.), *A Dictionary of Literary terms and Literary Theory*, Blackwell Publishing, Oxford 1998, s. 780.

¹⁰⁸ Charles Dudley Warner, *A Library of the World’s Best Literature, Cilt 21, Jefferson-Kinglake*, Cosimo Classics, New York 2008, s. 8415.

¹⁰⁹ Gay Sibley, “Satura from Quintilian to Joe Bob Briggs: A New Look at an Old World”, *Theorizing Satire: Essays in Literary Criticism*, Edt. Brian A. Connery ve Kirk Combe, St. Martin’s Press, New York 1995, s. 57.

şairlerinden Ennius verir. Ancak ondan çok önceleri de Romalılar ‘saturae’ adını verdikleri kısa oyunları sahnede izlemişlerdir. Bunlar olay örgüsü ve devamlılıkları olmayan kısa skeçlerdir ve bu yüzden tam anlamıyla tiyatro oyunu sayılmamaktadırlar. Kısa diyaloglar, danslar ve güncel olayların taklitlerinden ibaret olmaları, onları günümüzün vodvil ve revü şovlarına yaklaştırır.

Latince kullanılan satura sözcüğü yalnızca bir isimdir ve fiil, sıfat ya da zarf halleri bulunmaz. Sözcüğün bu tür türevleri Yunancada geçen ‘satyros’ sözcüğünden türetilir. Bunun sonucunda da İngilizce hiciv anlamına gelen ‘satire’ sözcüğü Latince, ancak hicvetmek anlamına gelen ‘satirize’ ya da hicivsel anlamına gelen ‘satiric’ sözcükleri Eski Yunancadan türer. M.S. dördüncü yüzyıla gelindiğinde hiciv yazarları artık ‘satyricus’ olarak tanımlanmaya başlar. Zaman içerisinde sözcüğün yazım biçiminde birtakım değişiklikler meydana gelir ve Latince kökenli satura ‘satyra’ haline dönüşür. 16. yüzyıl İngiltere’inde ise artık ‘satyre’ olarak kullanılmaktadır. Klasik dönem modellerini benimseyen ancak bu yolda yanlış bir etimoloji tarafından yönlendirilen Elizabeth dönemi yazarları, satyre sözcüğünün kökeninin Eski Yunan’a ait olan ‘satyr play’ adlı bir oyundan geldiğini düşünürler. Gerçekte, Yunancada geçen satyre sözcüğü oldukça kaba olan, yarı hayvan yarı insan, sevimsiz bir yaratığa verilen isimdir. Bu anlamda İngiliz yazarlar ismi taşıyan hiciv yapıtlarının içeriklerinin de kaba, yontulmamış ve bayağı olması gerektiğini düşünürler. Bu yanlış etimoloji ancak 17. yüzyılda İsaac Casaubon tarafından düzeltilir.¹¹⁰

Hicvin tanımı birçok kez yapılmaya çalışılmış olsa da, belki de en doğrusu onun tek bir tanımlamaya sığdırılamayacak kadar çok yönlü bir kavram olduğunu kabul etmektir.¹¹¹ Hicvin ahlâki ya da didaktik bir amacı bulunsa da, onun için asıl önemli olan saldırı ve eleştiridir. Eleştiri de bir anlamda iyi ya da kötü olanı sistematik bir biçimde ölçmeyi hedefler. Bir nesnenin eleştirilmesinin başlıca nedeni onun eleştirmenin istediği standartları yakalayamamış olmasıdır. Dolayısıyla hicvin eleştirel bakış açısı kullanarak yanlışlıkları düzeltme çabası olduğu söylenebilir. Yazar bunu yaparken düzeltilmesi gereken yanlışlıkları ya gülünçleştirir ya da bunlara saldırır. Bu yüzden hicvin tanımını yaparken onun yanlışlıkları düzeltmeye yönelik niyetini ve bunu

¹¹⁰ Ingrid A. R. De Smet, *Menippean Satire and the Republic of Letters, 1581-1655*, Librairie Droz, Geneva 1996, s. 44.

¹¹¹ John Russell ve Ashley Brown, *Satire: A Critical Anthology*, The World Publishing Company, Cleveland 1967, s. xviii.

yaparken kullandığı edebi yöntemleri bir arada düşünmek gerekir. Bu bağlamda, hicvin olası tanımlarından biri “*beşeri kurumlar ve insanlığın gelişmesi amacı ile eleştirel bakış açısını mizah ve akıl ile harmanlayan edebi tutum*”¹¹² biçiminde olabilir. Gerçek hiciv yazarı ise “*insanlığın tarih boyunca geliştirdiği kurumların kırılabilirliğinin farkında olan ve bu nedenle onları tamamen yerle bir etmek yerine yeniden biçimlendirilmelerine esin kaynağı olmak üzere mizah yoluyla eleştiren kişidir.*”¹¹³

Her ne kadar alay etse de, hiciv hiçbir zaman zarar vermeyi ya da yıkıcı olmayı amaçlamaz. Onun asıl amacı insanların algısında bir şok yaratarak çarpık ve bozuk olanı itici hale getirmek ve bu yolla onu toplumdan silmektir. Bu farkındalığı yaratabilmek için de mizah ve akli kullanmayı tercih eder. Bu anlamda hiciv yıkıcı değil yapıcıdır ve hiciv yazarları da yapıcı eleştirmenlerdir. Jonathan Swift, kendisi öldükten sonra gerek arkadaşlarının ve gerekse düşmanlarının arkasından ne söyleyeceklerini düşünerek kaleme aldığı **Verses on the Death of Dr. Swift** (1739) adlı yapıtında şöyle der:

İnsanların çarpıklıklarını tedavi edebilmek üzere tasarladığı ahlâki bakış açısıyla...

*Budalaları gözler önüne serdi, dolandırıcıları ise ayıpladı...
Yine de hiçbir zaman kötü niyetli olmadı;
Çarpıklıkları ayıpladı ancak isimleri gizledi.
Binlerce kişiyi ima ettiği halde hiç kimse üzerine alınmadı,
Onun Hicvinin işaret ettiği kusurlar değil,
Bütün Ölümlülerin düzeltebilecekleri şeylerdi.*¹¹⁴

Kısaca, Swift’e göre hicvin asıl amacı bozuklukları düzeltmek ve toplumda erdemlin yerleşmesine yardımcı olmaktır. Bir başka yapıtı olan **Intelligencer** (1730)’da söyledikleri, bu görüşünü destekler niteliktedir:

*...bir insanın hiciv yazmakta iki farklı amacı olabilir; bunlardan birincisinde yazar, tamamen kişisel tatmin için yazar ve bu amaç diğerine göre daha az soyludur... ikincisinde ise yazar toplumsal bir ruh taşır ve akıllı ve erdemli insanları, dünyayı ellerinden geldiğince düzeltebilmeleri için harekete geçirmek üzere hiciv yazar.*¹¹⁵

Dolayısıyla hiciv yazarının ideali toplumda ahlâki yozlaşmanın durması ve iyiye doğru bir yönelimin yaşanmasıdır. Ancak birçok hiciv yazarı gerçek dünyada bu türden bir gelişme beklemenin olası olmadığını bilir, çünkü böyle bir değişim insanlığın ahlâk değerlerinin tamamen baştan yazılmasını gerektirir ve bu da neredeyse olanaksızdır. Bu

¹¹² William Thrall, Addison Hibbard ve C. Hugh Holman, Edt., *A Handbook to Literature*, , Odyssey Press, New York 1960, s. 436.

¹¹³ Agy., s. 436.

¹¹⁴ Jonathan Swift, *Verses on the Death of Dr. Swift*, C. Bathurst, Londra 1739, s. 11.

¹¹⁵ Jonathan Swift, *The Intelligencer*, A. Moor, Londra 1730, s. 19.

nedenle, hiciv yazarının daha gerçekçi olan amacı ve ümidi, kötülüğün artmasının durdurulabilmesi veya en azından yavaşlatılabilmesidir. Alexander Pope da bir şiirinde “Yeniden biçimlendiremiyorsam en azından engellemeyi ümit ediyorum”¹¹⁶ der.

Hiciv her ne kadar özünde düzeltici olmaya çabalasa da, çoğu zaman yalnızca toplumdaki çarpıklık ve ikiyüzlülükleri gösterip, bunlar devam ettiği sürece neler olabileceğini öngörmekle yetinmek zorunda kalır. Hiciv yapıtlarının hedefinde zaman zaman insan doğasının değişmez bozuklukları olabilir. Bu nedenle hicvin düzeltici amacının her zaman başarılı olamayacağı varsayılabilir. Ancak bu durumda dahi hiciv bu çarpıklıklara karşı ahlâki bir tutum geliştirmeye çalıştığı sürece düzeltme amacından kopmaz. Örneğin insanların doğasında bulunan bencillik ya da kıskançlık gibi çarpıklıklar düzeltilemez gibi görülse de, hiciv yazarı başkalarının bunları hor görmesini, bunlara direnmesini ve böyle kimseleri cesaretlendirmemesini sağlayabilir. Bu düzeltici amacından dolayı hicvin teması da standartları korumak, değer yargılarını yeniden doğrulamak ve değişimin gerekliliğini vurgulamak olmalıdır. Hicvin ahlâki ve didaktik amacı bu noktada önem kazanır, yani yapıtta hiçbir olumlu değer belirgin bir biçimde vurgulanmasa da, ahlâki değerler ya karakterler yoluyla gösterilir ya da kapalı bir biçimde ima edilir. Hiciv yazarı, karşısında ima edilen ahlâki değerleri anlayacak ya da kullandığı ironiden çıkaracak eğitilmiş bir okur kitlesi olduğunu varsayar.¹¹⁷

Öte yandan, hicvin hedefinde bireysel bir varlıktan çok ülke halkı ya da toplumsal sınıf gibi kolektif bir kitle söz konusu olduğunda, toplumsal baskı yöntemi pek etkili olmayabilir. Zira bu durumda okurların kendileri de hicvin olası hedeflerinden birinin kapsama alanına girebilirler. Okur bir biçimde hicvin hedefi haline geldiğinde ya utanç içinde yanlışlıklarını düzeltme yoluna gitmeli ya da en azından bu kusurlarının farkına varmalıdır. İçinde bulunduğu ya da bizzat icra ettiği yanlışlıklar kendisine öyle bir yolla sunulmalıdır ki, yaptıklarının yanlış olduğunun farkına varsın ve değişmek istesin.

Toplumu hedef alan bu türden genel hiciv yapıtları, kişileri hedef alanlardan hem daha yaygın hem de daha önemlidirler, çünkü hiciv yazarının asıl amacı tek tek kişilerin değil, toplumun bütününe çarpıklıklarını düzeltmektir. Bununla birlikte hiciv

¹¹⁶ Alexander Pope, *The Poems of Alexander Pope*, Edt. John Butt, Routledge, Londra 1996, s. 695.

¹¹⁷ Marshall Waingrow, “Verses on the Death of Dr. Swift”, *Studies in English Literature* 5, (Summer 1965), s. 513.

yazarı için toplumun tamamının kötü olması, içinden birkaç kişinin kötü olmasından çok daha zor bir durumdur. Bu nedenle hicivde bazen hedefler belirli kişiler olsa da, yapıtın amacı bunu genelleştirerek toplumun tamamına uygulamak olabilir. Dolayısıyla hiciv tek bir kişiyi bile hedef alsa, asıl amacı toplumu böyle kimseleri onaylamak, onlara göz yummak ya da onlarla işbirliği yapmaktan uzaklaştırmaktır. Gerek hedef alınan kimseler, gerekse onların kusurlarını paylaşanlar toplumdan dışlanmalıdırlar. Hicivsel yöntemin uygulanışı oldukça geniş olabilir, çünkü hicvin kendisi yalnızca bir tutum ya da tavır değil, edebiyatın bir türüdür. *“Hiciv bir biçim ya da yapı ile kısıtlanamaz, çünkü o birçok edebi türde mevcut olan durumlara karşı bulunan bir yaklaşımdır.”*¹¹⁸

2.2. EDEBİ TÜR OLARAK HİCİV

Hiciv ile ilgili en önemli tartışmalardan biri onun edebi tür mü yoksa yazarın kullanabileceği çeşitli yöntemlerden birisi mi olduğudur. Hicvin tarihsel gelişimine bakıldığında özellikle 18. yüzyıla kadar olan kısımda hicvin destan ya da lirik gibi bir çeşit şiir türü olduğu görülebilir. Ancak bu yüzyıla kadar edebiyatın neredeyse kendisi şiirsel olduğu için bize göre bu doğru bir değerlendirme olmayacaktır. 18. yüzyıldan sonra hiciv daha kapsamlı bir hal almış ve gerek şiir, gerek düzyazı ve gerekse tiyatrodaki sıklıkla kullanılmıştır. Jane Ogborn ve Peter Buckyord’a göre yazarın belirgin bir yapıttaki amacı, hicvin bir edebi tür mü yoksa yalnızca bir yöntem mi olduğunu belirler.¹¹⁹ Dolayısıyla Jonathan Swift’in **Gulliver’s Travels** (1735)’inde olduğu gibi yazarın 18. yüzyıl İngiltere’sini yazmaktaki amacı, insanların siyasal, hukuksal, dinsel, bilimsel ve sosyal zayıflıklarını ve ahlâksızlıklarını açık bir biçimde göstermekse metin bir roman, gezi yazısı ya da otobiyografi değil, bir hicivdir. Öte yandan Charles Dickens’in **Bleak House** (1852-3)’inde olduğu gibi öykünün anlatımında olay örgüsü ve karakterler daha önemliyse, o zaman hiciv yalnızca yazarın kullandığı yöntemlerden biridir, yapıtın temel motifini oluşturmaz.¹²⁰

Gilbert Highet edebiyatta bir sorunu ya da bir türü inceleyebilmek için kullanılabilecek en iyi yöntemlerden birinin Aristoteles tarafından geliştirildiğini

¹¹⁸ William Haas, “Some Characteristics of Satire”, *Satire Newsletter* 3, (Güz 1971), s. 2.

¹¹⁹ Jane Ogborn, Peter Buckyord, *Satire*, Cambridge University Press, Cambridge 2001, ss. 15-16.

¹²⁰ Agy., s. 16.

belirtir.¹²¹ Bu yöntemle göre yapılması gereken ilk iş, eldeki sorunla ilgili oldukça çok örnek toplamaktır. Ardından, benzerlikler ve farklılıklar gözlemlenerek fenomenin ana hatları çizilmelidir. Aristoteles bu yöntemi trajediyi biçimlendirirken kullanır.¹²² Highet bu yöntemi hicve uygulamaya çalışır ve tarihsel süreçte bu anlamdaki uygulamalara bakıldığında genelde üç grupta toplanabileceği görülmektedir. Bunlar monologlar, parodiler ve anlatı ya da öykülerdir.

Monologlarda hiciv yazarı ya kendi kişiliğiyle ya da arkasına saklandığı bir maske yoluyla okura seslenir. Bir sorun ortaya koyar ve bu sorunla ilgili düşüncelerini sunar, örnekler verir, karşıt görüşleri çürütür ve son olarak kendi görüşünü okura nakletmeye çalışır. Bunu Roma trafiğini eleştiren ünlü Roma dönemi şairi Juvenal'de görmek olasıdır.¹²³ Juvenal, üçüncü hicvi olan **There is no Room in Rome for Romans**'da sırf trafik sorunu yüzünden Roma'yı terk eden birinden söz eder. Bu kişi şiirde Roma'dan kaçma nedenlerini tek tek anlatır. Juvenal zaman zaman benzetmelerinde aşırıya kaçsa da gerçek sorunlara eğilir. Juvenal'in bu örneğinde hiciv türünün belirleyici özellikleri görülebilir, yani hiciv öncelikle günceldir, gerçekçi olduğunu iddia eder, şok edicidir, gayri resmidir ve bazı durumlarda acıtacak derecede komiktir. Konuşmacı bazı durumlarda yazarın kendisi, bazı durumlarda ise sözcüsü olan bir karakter olabilir.

Highet'in yaptığı sınıflandırmaya göre ikinci grupta yer alan parodide hiciv yazarı ciddi bir konu üzerine yazılmış bir edebi yapıtı ele alır. Ardından uygunsuz ve saçma düşünceler ekleyip, yapıtın estetik unsurlarını abartarak ya da özgün yapıtta sunulan düşünceleri çarpıtıp değiştirerek bu yapıtı gülünç bir duruma sokar. Bunu yaparken bir yandan da içinde bulunduğu toplumu hicveder.

Ortaçağ boyunca tarihlerinin en karanlık dönemlerinden birini yaşayan Avrupa ülkeleri ancak Rönesans ve Aydınlanma çağının gelişile yeniden kendilerine güvenlerini kazanabilmişlerdir. 18. yüzyılda, çağının birçok entelektüeli gibi Alexander Pope da o karanlık döneme nefretle bakmaktadır. En ateşli hicvi kabul edilen **The Dunciad** (1729)'da yeni bir karanlık çağın yaklaştığı kehanetinde bulunacak kadar ileri

¹²¹ Gilbert Highet, *The Anatomy of Satire*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1962, s. 13.

¹²² Bkz. Aristoteles, *Poetika: Şiir Sanatı Üzerine*, Çev. Samih Rifat, Küçük Kitaplar, İstanbul 2003, ss. 21-28.

¹²³ Bkz. Juvenal, *The Satires of Juvenal*, İng. Çev. Rolfe Humphries, Indiana University Press, Indiana 1958, ss. 33-41.

gider.¹²⁴ Üstelik yaklaşan tehlikenin nedeni bu defa yalnızca savaş değil, hızla yayılan gudur, bencillik, kibir ve budalalık gibi insana özgü zaaflardır. Yapıtın bir bölümünde Roma'dan söz eden Pope, burayı artık sanatın gelişmediği, kitapların okunmadığı, şair ve düşünürlerin ızdırıp içinde oldukları, sokakların kahramanların cesetleri ile dolu olduğu ve tanrı heykellerinin yıkılıp tapınakların yakıldığı bir yer olarak betimledikten sonra Britanya'nın da bir zamanlar aynı durumda olduğunu vurgular.¹²⁵ Aslında Pope'un kendisi tarafından yazılmayan bu satırlar ünlü Roma şairi Vergilius tarafından yazılan ve Roma dönemi şiirinin en büyük örneklerinden biri olan **Aeneid** (İ.Ö. 29-19)'de ölü babasının hayaletinin Elysium'da Aeneas'a yaptığı konuşmadan alınır.¹²⁶ Bu iki metin anlayış olarak birbirine benzer, çünkü ikisi de gelecek hakkında kehanetlerde bulunur. Öte yandan bu iki yapıt tema açısından birbirleriyle taban tabana zıttır, çünkü **Aeneid** gelecekte bir Roma imparatorluğunun yükselişini müjdelirken, **The Dunciad** yükselen İngiliz medeniyetinin zamanla kibir ve budalalıkla zapt edilip çökeceğini bildirir. **Aeneid**'de konuşmacı yüce bir figür olarak kabul edilen Aeneas'ın babasının hayaleti iken **The Dunciad**'da konuşmacı üçüncü sınıf bir şair ve gülünç bir kişilik olan Elkanah Settle'in hayaletidir.

Üçüncü grupta hiciv yazarı ne kendi sesinden okura seslendiği monologları, ne de onlara bir maskenin ardından seslendiği parodileri kullanır. Bu tür hicivler genellikle anlatı ya da öyküleme biçiminde yazılmışlardır ve yazar çoğu zaman hiç ortaya çıkmaz. Bunların bazıları Voltaire'in **Candide** (1759)'i gibi anlatılar ve bazıları da **Troilus and Cressida** (1602) gibi dramatik kurgular olabilirler.

Highet Aristoteles'in geliştirdiği yöntemi hicve uygulasa da, bu yöntemin birtakım kusurları olduğunu belirtir.¹²⁷ Çünkü öyküleme ve monolog türleri genelde birbirinden ayırt edilebilen farklı yöntemler olabilirken, parodi hem monolog hem de öyküleme biçiminde kullanılabilir. Örneğin Smith Kardeşler'in 1812'de yayımlanan **Rejected Addresses**'inde Samuel Johnson'ın hayaleti konuşur.¹²⁸ O zaman daha tartışmasız bir sınıflandırma için hiciv biçimlerini parodi, parodik olmayan, yani

¹²⁴ Alexander Pope, *The Dunciad*, Lawton Gilliver, Londra 1729, s. 136-137.

¹²⁵ Pope, s. 141-142.

¹²⁶ Virgil, *The Aeneid*, İng. Çev. Allen Mandelbaum, University of California Press, Berkeley 1982, ss. 396-397.

¹²⁷ Highet, s. 14.

¹²⁸ James Smith, Horace Smith, *Rejected Addresses and Other Poems*, Derby & Jackson, New York 1860, s. 340.

dramatik ya da anlatı biçiminde kurgu ve parodik olmayan monolog olarak belirlemek olasıdır.¹²⁹ Bu sınıflandırma birtakım başka sorunları da beraberinde getirebilir. Farklı türlerdeki edebi metinlerin hiciv olup olmadığına karar vermek bazen zor olabilir, dahası yazarın amacı yalnızca hiciv yazmak olsa bile okur tarafından yanlış anlaşılma riski vardır. Örneğin Jonathan Swift **Gulliver's Travels** adlı yapıtını yayımladığında kitabı okuyan İrlandalı bir din adamı yapıtın hiciv unsurlarının hiçbirini fark etmez ve “*Yazılanların tek kelimesine bile inanmıyorum*”¹³⁰ der. Dolayısıyla hiciv sanatı, bir şeyi anlamak için yalnızca sözcüklerin içerdiği anlamlara bakan kimselere hitap etmez. Hicvin görünen ve ima edilen olmak üzere en az iki katmanı bulunmaktadır. Ancak okurun zekâsı ve düş gücü yazarinkilerle denk olduğunda hicvin işlevi ortaya çıkar, yani zeki olmayanlar ya hiç hiciv okumazlar ya da okuduklarını yanlış anlarlar. Okur, yazarın eksisinden artıları çıkarmak zorundadır, diğer bir ifadeyle, alegorileri yorumlamalı, sembollerin önemini anlamalı ve ima edilenleri görebilmelidir.

Öte yandan, yine de bir yapıtın hiciv olup olmadığını anlayabilmek için çeşitli unsurlardan söz edilebilir. Bunlardan birincisi yazarın yapacağı kapsamlı bir tanımdır. Juvenal, bozulan Roma'ya bakıp da “*Hiciv yazmamak çok zor*”¹³¹ dediğinde, kullanacağı yöntem anlaşılır. Zaten kendisi de yüzlerce şairin destanlar ve oyunlar yazdığı halde, hicvin kendi alanı olduğunu belirtir ve bu seçiminde haklı olduğunu kanıtlamaya çalışarak malzemelerini ve yöntemlerini bir bir betimler.¹³² İkinci unsur ise köken belirtmektir. Erasmus **Deliliğe Övgü** (1511)'sünün Seneca'nın **Pumpkinification of Claudius** ve Apuleius'un **Metamorphoses**'i sayesinde aklandığını söylediğinde, klasik hiciv yazarlarını takip ettiğini kabul etmiş olur.¹³³ Üçüncü unsur ise daha önceki hiciv yazarlarının temalarını ve yöntemlerini kullanmaktır. Bir hiciv yazarı tanınmış başka bir hiciv yazarının sözlerinden alıntı yaparak açık bir biçimde ifade etmese de hiciv yazdığını vurgulayabilir. Örneğin Thomas Love Peacock'ın bazı romanları Samuel Butler'dan yaptığı alıntılarla başlar.*

¹²⁹ Highet, s. 14-15.

¹³⁰ Swift bunları 27 Kasım 1726'da Pope'a yazdığı bir mektupta söyler.

¹³¹ Wehrle, *The Satiric Voice: Program, Form and Meaning in Persius and Juvenal*, Georg Olms Verlag. New York 1992, s. 17

¹³² Juvenal, 1.20

¹³³ Erasmus'un Thomas More'a yazdığı bir mektuptan.

Lord Byron **English Bards and Scotch Reviewers** (1809) adlı yapıtına Juvenal'in birinci hicvinin açılış dizeleri ile başlar.¹³⁴

Bir yapıtın konusunu saptamak, genellikle onun hiciv olup olmadığını anlamada güvenilir bir yöntem değildir. İnsanlar en iyisinden en kötüsüne kadar birçok konuda hiciv yazarlar, çünkü bir yazarın hicvedemeyeceği konu yok denecek kadar azdır. Yine de hiciv yazarının konusunun genelde somut, güncel ve kişisel olacağı varsayılabilir. Yapıt gerçek olaylarla ilgilenir, gerçek kişileri ele alır, gerçek mekânlarda geçer ve güncel bir dil kullanır. Aslında bu durum yazarı karşılaşılabileceği en önemli sorunlardan biriyle yüz yüze getirir. İyi bir hiciv yazabilmek için 'âni' ve 'burayı' yazmak zorundadır. Bir süre sonra kendisi öldüğünde ve dönemin koşulları değiştiğinde hicvettiği konu da geçerliliğini yitirmiş olacaktır. Bu durumda yazar, kalıcı bir yapıt yazma sorunu ile karşı karşıya kalır. John Dryden'in en ünlü hicivlerinden biri olan **Mc Flecknoe** (1682) düşünülürse, yapıt güzel şakalarla doludur ve olağanüstü bir dille yazılmıştır, ancak genelde ne hakkında olduğu ve hicvin hedefinde kimlerin bulunduğu zamanla önemini yitirir ve bilinmez olur. Aynı durum Alexander Pope'un **The Dunciad**'ı için de geçerlidir. Olasılıkla, her iki şair de bu durumun farkındadır, yine de hiciv yazarının en güçlü dürtülerinden biri olan nefrete karşı koyamayarak unutulma riskine karşın yine de hiciv yazmış olabilirler. Gilbert Highet'a göre bu durum bir tür olarak hicvin eksik yanlarından birini gösterdiği kadar onun en temel değerlerinden birini de sunar.¹³⁵ Bu değer de, biçimindeki enerji ve özgünlüktür. Öte yandan hiciv güncel kişileri ve olayları eleştirse dahi, Swift'in **Gulliver's Travels** adlı yapıtında yaptığı gibi insan doğasını yansıtabilmesi durumunda ölümsüz olabilir.

Konuları çok çeşitli olsa da hiciv kendine özgü dinamik ve özgün bir dile sahiptir. Birçok hiciv yapıtı kaba ve argo sözcüklerle, bütün hiciv yapıtları komik ve bayağı sözcüklerle ve neredeyse bütün hiciv yapıtları günlük yaşamda geçen ve edebi olmayan sözcüklerle doludur.¹³⁶ Hem olay örgüsünde hem söylemde hem tonda ve hem de cümle yapısında yazar daima beklenmeyi yapmak ve okuru sürekli uyanık tutmak amacı güder. Bir hiciv yapıtı yazılırken ironi, paradoks, antitez, parodi, günlük konuşma

* Thomas Love Peacock'un *Headlong Hall* (1816), *Nightmare Abbey* (1818), *The Misfortunes of Elphin* (1829) gibi romanlarının başında Samuel (*Hudibras*) Butler'dan yaptığı alıntılar bulunur.

¹³⁴ Lord Byron, *English Bards and Scotch Reviewers: A Satire*, Deans & Co., Londra 1809, s. 1.

¹³⁵ Highet, s. 17.

¹³⁶ Agy., s. 18.

dilini kullanma, olay örgüsünde ani değişiklikler ve düşüşler, güncellik, müstehcenlik, şiddet ve canlılık en çok başvurulan yöntemlerdir. Yazar yapıtında bunların hepsini ya da büyük bir kısmını kullanıyorsa olasılıkla hiciv yazıyordur. Öte yandan bunları yapıtın belli bölümlerinde kullanıyorsa o zaman bu bölümlerin hiciv olduğu söylenebilir.¹³⁷

2.3. HİCİV YAZARI VE ONU HAREKETE GEÇİREN ETKENLER

Hiciv yazarı ancak standartların ve sınırların belirgin biçimde çizildiği bir dünya düzeni içerisinde etkili olabilir. Alvin Kernan’a göre “*hiciv yazarı dünyayı kendisinin de temsilcisi olduğu mutlak iyi ve mutlak kötünün çarpıştığı bir savaş alanı olarak görür.*”¹³⁸ Kafasında hiçbir muğlaklık, kendisi ile ilgili hiçbir şüphe ve hiçbir gizem yoktur. Bu nedenle de her zaman bakış açısını korur. Bunun yanında, hiciv yazarının bir diğer silahı da ahlâki doğrulardır. Bu nedenle de yine Kernan’a göre en iyi hiciv “*ahlâk değerlerinin iyi anlaşılması ile açık ve tutarlı bir ahlâki bakış açısının birleşiminden ortaya çıkar.*”¹³⁹

Bu açıdan bakıldığında hiciv yazarı hem kendinin, hem de okurlarının ahlâki duruşundan oldukça emin olmalıdır. Bu bağlamda John Bullitt, “*hiciv ancak insanlığın nasıl bir duruşu olması gerektiği konusunda yaygın bir kanı olduğu zaman yaşamsal bir edebi tür olabilir*”¹⁴⁰ der. Yani hiciv yazarının, entelektüel düşünce ve normların ona sağlayacağı görüşlere ve okurlarının onu anlayacağı inancına ihtiyacı vardır. Bu görüşü destekleyen bir diğer kuramcı da Northrop Frye’dır. Ona göre, “*hicvin ahlâki normları görece açık olmalıdır, eğer okur, yazarın tutumunu anlamazsa ya da kendi tutumunun ne olacağını kestiremezse yapıt hicivden çok ironiye dönüşür.*”¹⁴¹ Maynard Mack ise “*hiciv; normların geçerliliğini ve gerekliliğini, bazı kodlarda gizli anlamları ve değerleri ortaya koyar*”¹⁴² der. Yani hiciv yazarının görevi, ahlâksızlık ile erdem, iyi ve kötü, insanın ne olduğu ile ne olması gerektiği arasındaki ayrımı yapmaktır. Hiciv

¹³⁷ Agy., s. 18.

¹³⁸ Alvin Kernan, *The Cankered Muse: Satire of the English Renaissance*, Yale University Press, New Haven 1959, s. 21-22.

¹³⁹ Agy., ss. 88-89.

¹⁴⁰ John Bullitt, *Jonathan Swift and the Anatomy of Satire: A Study of Satiric Technique*, Harvard University Press, Harvard 1961, s. 1.

¹⁴¹ Northrop Frye, *Anatomy of Criticism: Four Essays*, Princeton University Press, Princeton 1957, s. 223.

¹⁴² Maynard Mack, “The Muse of Satire”, *Satire: Modern Essays in Criticism*, Edt. Ronald Paulson, Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1971, s. 840.

yazarı bu farklılıkları daha da belirginleştirmek için bazı durumları abartırken bazılarını da basitleştirmelidir. Bir hiciv yapıtı tek amaçlı olmalıdır ve açık bir biçimde hedefine yoğunlaşmalıdır. Sheldon Sacks, iyi kurgulanmış bir hiciv yapıtında her bir ögenin, “*hicvedilen şeyin gülünçlüğüne belirginleştirilecek biçimde kullanılması gerektiğini*”¹⁴³ söyler. Ronald Paulson ise hicivde her zaman bir etkinlik olduğunu ve hiçbir şeyin amaçsızca yapılmadığını vurgular.¹⁴⁴

Hiciv yazarının motivasyonunu sağlayan etkenler, en az uyandırmak istediği duygular kadar çok ve çeşitlidir. Bunlar arasında belirgin olarak öne çıkanların bazıları; kişisel nefret, hor görme ve aşağılama isteğidir. Yazar sıklıkla bunu kabul etmeyerek kendisinin her türlü kişisel duygudan arındığını ve yalnızca toplumun iyiliği için yazdığını söylese de çoğu zaman çevresinde olup bitenlere kin duyar, ancak gülümsemesiyle bu kini gizlemeye çalışır. Maynard Mack’e göre hiciv yazarının konusu ile yazarın özel yaşamı arasında birçok bağ kurulabilir.¹⁴⁵ Çoğu hiciv yazarı kişisel aşağılık duygusu, sosyal adaletsizlik ve imtiyazlı bir gruba dahil olamaması durumundan dolayı hiciv yazmayı deneyebilir. Örneğin Mennipus bir köledir. Kendisi özgür doğmuş olsa da Horatius’un babası da köledir. Alexander Pope, Papa taraftarı olan herkesin cezalandırıldığı Protestan İngiltere’de yaşayan bir Katolik’tir. Lucian Yunanca konuşan bir Suriyelidir. Jonathan Swift ve James Joyce İrlanda; Lord Byron ve George Orwell İskoç kökenlidir. Pope siskadır ve Cervantes ve Byron gibi anatomik bozuklukları vardır. Juvenal, Cervantes ve Gogol yetenekli insanlar oldukları halde istemedikleri meslekleri yapmaya zorlanırlar. Onların bu eksiklikleri şüphesiz yapıtlarını da etkiler.

Bir yazarı hiciv yazmaya yönlendiren bir diğer etken ise suçu kınayıp ahlâksızlıkları gülünç duruma sokarak bunların yapılmasına engel olmaya çalışmaktır. John Dryden “*Hicvin gerçek amacı düşkünlüklerin düzeltme yoluyla ıslahıdır*”¹⁴⁶ der. Kısaca, bir hiciv yazarı hicvettiği kişiye ancak bir doktorun hastasına olduğu kadar düşmandır. Hiciv yazarı alaycı ise söylemek istediğinin tam tersini söyler; alaycı değilse, hem girişte hem sonuçta hem de yapıtın belli bölümlerinde düşüncesini açığa vurur. Örneğin Cervantes’in başyapıtı **Don Quixote** (1615)’nin sonunda, Don Kişot

¹⁴³ Sheldon Sacks, *Fiction and The Shape of Belief*, University of California Press, Berkeley 1966, s. 7.

¹⁴⁴ Ronald Paulson, *The Fictions of Satire*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1967, s. 4.

¹⁴⁵ Mack, s. 218.

¹⁴⁶ John Dryden, *Absalom and Achitophel*, Clarendon Press, California 1930, s. Preface, “To the Reader”.

bütün mal varlığını şövalyelik ve romans hakkında bir şeyler bilen bir erkekle evlenmesi koşuluyla yeğenine bırakır.¹⁴⁷

Hiciv yazarının bir başka dürtüsü estetik kaygısıdır. Sanatın hangi dalında olursa olsun sanatçı bir düşünceyi ifade ederken ya da malzemelerini işlerken estetik bir zevk duymak ister. Hiciv karmaşık bir tür olduğu için kullanılan motifler de o oranda karmaşıktır. Hiciv yazmaya karar veren yazarın bu güçlükleri de göze alması gerekir. Hiciv yazarı öncelikle çok iyi bir sözcük bilgisine sahip olmalı, ciddi bir bakış açısını canlı mizah duygusu ile birleştirebilmeli, güçlü bir düş gücü olmalı ve okuru bir yandan tiksindirici gerçeklerle yüzleştirenken, aynı zamanda onların bu gerçeklerden kaçmamalarını sağlayacak kadar yapıta bağlayabilmelidir. Okurun yapıtın gizli yapısını keşfetme zevkini ve mutluluğunu yaşayabilmesi için yapıtın türü hakkında fazla açık olmamalıdır. Birçok ressam güzel kadınlar, yakışıklı erkekler ya da eşsiz güzellikte doğa manzaraları resmetmek isterken çok azı bir çöp tenekesinin içindekileri tuval üzerinde ölümsüzleştirebilir. İşte hiciv yazarının tercihi; çirkinliği, bozukluğu ve sorunsallığı sunmaya yöneliktir, yani hiciv yazarı için çok kötü kokan çürümüş bir balık, açmakta olan bir gülden daha çekicidir.

2.4. HİCİV YAZARININ AMACI

Bir yazar yalnızca doğruları söylediği için değil, okurlarını bilinçli olarak o zamana kadar göz ardı ettikleri şeyleri görmeye zorladığı, kafalarında canlandırdıkları her şeyi yıktığı ve bütün görüntüleri yırtıp çıplak gerçekliği ortaya çıkardığı sürece hiciv yazmış olur. Hiciv yazarı bir şekilde gizli olanı ortaya çıkarır ve gerçeği değil ama onun bir kısmını ve bütün bir insanı değil ama onun bir yönünü görür. Öte yandan, hiciv yazarı gerçekliğin bir kısmını göz ardı etmemizi sağlayarak görmemizi istediği kısmını abartır ve bakış açımızı daralttığını bizden gizler ve bunu, okurun gözünü büyülemek, zekâ ve yeteneği ile eğlendirmek gibi çeşitli yöntemler kullanarak yapabilir.

Hiciv yazarı doğru olduğunu düşündüğü şeylerden sapma gördüğünde dürüstlük ve adalet adına kayıtsız kalamaz. Dengeyi yeniden sağlamaya, yanlış düzeltmeye ve gerekirse yanlış yapanı da cezalandırmaya çalışır. Komedi yazarı yalnızca ilgi çekmek

¹⁴⁷ Miguel de Cervantes Saavedra, *The history of Don Quixote de la Mancha*, Geo. C. Band and Company, Boston 1848, s. 424.

ve eğlendirmek amacındayken hiciv yazarı insanları bir şeye inandırmaya veya onu eleştirmeye, acı gerçeklerle yüzleştirmeye ve yüzeysel gerçeklerin altına bakmaya, dinde ya da politikada taraf olmaya veya taraf değiştirmeye, iyi olanı yapıp kötü olandan uzak durmaya ikna etmeye çalışır. Kısaca, hicvi komediden ayıran en temel özelliği didaktik olma isteği ve taşıdığı ahlâki mesajlardır.

Hicvin en çok ilgilendiği konular arasında adalet duygusu, ahlâk ve erdem en önemlilerindendir. Bu konular ilginç bir biçimde Hristiyanlığın da temelinde bulunur. Dolayısıyla hem hiciv hem de Hristiyanlık inancı, insanlığın günahkâr doğasına vurgu yapar ve bu durumdan kurtulabilmeleri için bir rehberin gerekliliğini ortaya koyar. Her ikisine göre de insan doğasındaki çarpıklıklardan en tehlikelisi kibirdir. Buna göre akıl kendi başına ele alındığında iyidir, ancak eğer insan aklı bütün gerçekliklerin üzerinde görmeye başlarsa ahlâk açısından bir çöküş kaçınılmazdır.¹⁴⁸ Bu bağlamda hiciv yazarı toplumun düşkünlüklerini eleştirmek ya da onu düzeltmek çabasına girmek için insanları sevmeli ya da en azından onları dikkate almalıdır.¹⁴⁹ Alexander Pope da hicvinde insanların iyiliğinden başka bir karşılık beklemediğini “*Şöhret için değil/ Erdemin güzel amaçları için*”¹⁵⁰ yazdığını söyleyerek vurgular. Kısaca, Pope’dan yola çıkarak bütün hiciv yazarlarının yalnızca insanlığa besledikleri sevgi ya da onlara verdikleri değer nedeniyle kötülükle savaşmak ve doğruluğu ve erdemi yerleştirmek üzere hiciv yazdıkları sonucuna varılabilir. Dolayısıyla, gerçek hiciv yazarı bir kimseyi ya da kurumu hicvederken bencil bir biçimde saldırmak yerine, kim tarafından yapıldığına bakmaksızın, kötülüğe yalnızca kötülük olduğu için saldırır. Hiciv yazarının bu yönü akıllara ‘entelektüel’ kavramının tanımını getirir. Zira gerçek bir entelektüel de canı pahasına bile olsa doğruları yapmaktan ve söylemekten çekinmeyen kimsedir. Dolayısıyla hiciv yazarı aynı zamanda entelektüel olmalıdır.

Hicvin doğruluğa karşı bu tutkusu bir bakıma onun içinde gizli olan ahlâki duruşu da sergiler. Bir hiciv yapıtında bu ahlâk duygusunun açık bir biçimde okura sunulmak yerine yalnızca ima yoluyla verilmesi hicvin yöntemine ve onun ardındaki mantığa bağlanabilir. Hiciv yazarının dünyası, içinde yaşayan herkesin iyi olduğu ve eğer doğru yönlendirilirlerse her zaman iyi olacakları değil, aksine içinde bulundukları

¹⁴⁸ Martin Price, Edt. *Gulliver’s Travels*, Bobbs-Merrill, New York 1963, ss. xi-xiii.

¹⁴⁹ Edward Bloom ve Lillian Bloom, “The Satiric Mode of Feeling”, *Criticism 11*, (1969), s. 117.

¹⁵⁰ Alexander Pope, *Letter to John Arbuthnot*, Londra 1734, s. 342-343.

çarpıklıkları doğruluk, düzensizlikleri de düzen sanan, bu nedenle düşkünlüklerinin farkında olmayan kimselerle dolu bir yerdir. Diğer bir deyişle, bu dünya sosyal konum, kilise üyeliği, unvan ve derece, zenginlik ve riyakârlığın kötülükleri örttüğü düşünülen ikiyüzlü bir yerdir. Bu türden ikiyüzlülerle dolu bir dünyada açık bir biçimde yalnızca ahlâk dersi vermek zaten etkili olamayacaktır. Dolayısıyla hiciv yazarı eleştirel bakış açısını ve gizli ahlâki derslerini ironi gibi sanatlar kullanarak sunmaya çalışacaktır. Bunu yaparken de çoğunlukla hicvettiği kişi kadar ikiyüzlü olan, ancak doğruluk anlayışından yoksun olduğu için bu ikiyüzlülüğünü gizleyemeyen bir karakter yaratır. Daha sonra da ironi yoluyla bu sahtekârlarla alay ederek hem kötülüklerini ortaya koyar hem de onları küçük düşürür. Ironi aynı zamanda kötü karakterin ortaya konup onun okur tarafından dışlanmasına yardımcı olur.

Ironi yöntemi aynı zamanda hiciv yazarının eleştirmek ya da düzeltmek istediği ikiyüzlü toplum için de gerekli olabilir, çünkü insanlar genellikle açıktan ahlâk dersi verenleri fazla dikkate almazlar. Bu nedenle hiciv yazarının bu durumu yapıtlarında ele alması kaçınılmazdır. Dolayısıyla hicvin düzeltici etkisinin olabilmesi için, toplumun genellikle uymadığı ama uyduklarını iddia ettikleri ya da en azından uymak istedikleri belirli değer yargılarını içermesi gerekir. Hicvedilen kimseler, ikiyüzlülükleri ortaya konduğunda bu durumlarını değiştirmeyi istemelidirler.

Düzenbazlıkları ve çarpıklıkları düzeltmenin bir yolu da bunlar üzerinde toplumsal baskı kurmaktır. Dolayısıyla, hiciv yazarı toplumsal değer yargılarını hatırlatmak ve insanların bunlara uymasını sağlamak istediğinde, okurlarının yardımıyla bu baskıyı oluşturmayı deneyebilir. Hiciv yazarının kendisi hicvettiği kişinin olumsuz davranışlarını düzeltebilecek kadar güçlü olmayabilir. Ancak hicvedilen kişi toplumsal bir baskı ve saldırı altında olduğunu, ya da bozuk davranışından dolayı toplum tarafından eleştirilip dışlandığını hissettiğinde bu davranışından vazgeçebilir.¹⁵¹

2.5. HİCİV YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Hemen hemen bütün iyi hiciv yapıtlarında iki yöntem ya da tutum önemlidir: Birincisi acı veya absürt bir durumu ya da budala ve ahlâksız insan veya toplumları

¹⁵¹ William Kinsley, "The Malicious World and the Meaning of Satire", *Genre* 3, (Haziran 1970), 137-55, s. 145.

olabildiğince canlı bir biçimde betimlemektir. Hiciv yazarı genellikle insanların vurduymaz, duyarsız, anlayışsız olduklarına inanır ve onların da kendi gördüğü gerçeği görmelerini ister. Adı pek hiciv ile birlikte anılmayan John Ruskin, 1870 yılında Oxford Üniversitesi'nde verdiği bir heykel dersinde o zamanlar yeni inşa edilmiş olan Thames Bendi'ni acımasızca eleştirir. Londra'nın kalbinden nehrin kenarına inen bu merdivenler, Ruskin tarafından oldukça canlı bir biçimde betimlenir. Her zaman hassas bir yazar olan ve manzaraların güzelliklerini vurgulamaya çalışan Ruskin burada paçavra, izmarit, kül, tükürük gibi itici sözcükler kullanmayı tercih eder. Bu da hiciv yazarının okura görmediğini göstermek için kullandığı doğrudan yöntemdir.

İkincisi; bir hiciv yazarı hoş olmayan olayları ve insanları betimlemek için sade ve açık bir dil kullandığında yalnızca bir durumu ifade etmekten fazlasını amaçlıyor demektir, bu da aslında okuru şok etmeye yöneliktir. Onları, fark edemedikleri ya da görmezlikten geldikleri bir manzaraya bakmaya zorlayarak önce gerçekleri anlamalarını sağlayarak sonrasında da onları protesto etmeye yönlendirir. Hiciv yazarı dili dikkatli kullanarak bu amacı başarılı bir biçimde gerçekleştirmiş olur, yani sözcükleri etkili kullanarak olayları ve durumları daha iyi betimleyebilmekte ve sıradan okurun bile irkilmesini sağlayabilmektedir. Örneğin Voltaire, **Candide**'de insanların konuşurken bile telaffuz etmeye çekinecekleri argo ve küfürsözleri kullanmaktan geri durmaz.¹⁵²

Jonathan Swift **Proposal for Correcting the English Language** (1712)'de *"Hiciv bütün yetenekler içinde en kolayı olarak varsayılmıştır ancak ben özellikle de zor zamanlarda tam tersini düşünüyorum: Çünkü ahlâksız bir kimseyi hicvetmek erdemli bir kimseyi övmek kadar zordur. Ortalama bir insanı hicvetmek de övmek de daha kolaydır"*¹⁵³ der. Swift'e hak vermemek olası değildir, çünkü hiciv çoğu zaman acı da olsa bir gülümseme içerir. Ancak bu mizah unsurunun dozunu yapıt içerisinde ayarlamak oldukça önemlidir.

Mizah ve eleştiri geleneksel anlamda hiciv ile ilişkilendirilen en belirgin yöntemsel unsurlardır. Ancak bazı hiciv yapıtlarında mizah o kadar ön plandadır ki eleştiriyi görmek zorlaşır, aynı biçimde bazılarında da eleştiri o kadar ön plandadır ki bunlar mizahtan yoksun ve tatsız bir hal alırlar. Ancak, eleştirinin olmadığı ya da çok

¹⁵² John R. Clark, Anna Motto, Edt., *Satire: That Blasted Art*, Capricorn Books, New York 1973, s. 19.

¹⁵³ Jonathan Swift, *Proposal for Correcting the English Language*, Davis and Landra, Oxford 1957, s. 243.

geri planda kaldığı yapıtların da hiciv olarak adlandırılmaları doğru olmayacaktır. Dolayısıyla, bir yapıtın hiciv olarak adlandırılabilmesi için gerek yazarın, gerekse okurun birtakım sorumluluklarının olduğunun bilincinde olmaları gerekir. Yani, mizah ve eleştiri ele alındığında, yapıtın eleştirecek bir hedefinin olması, mizah barındırmasından daha önemlidir. Yazar bir şeyi eleştirirken, onu nasıl gizlerse gizlesin, okurun neyin eleştirildiğini hissetmesi gerekir.

Edward Rosenheim hicvin tanımını yaparken eleştirinin önemine dikkat çeker.¹⁵⁴ Ona göre hiciv “*bilinen tarihsel ayrıntılar üzerine kurgulanan belirgin bir yapıtta yapılan eleştiridir.*”¹⁵⁵ Bu tanımda sözü edilen belirgin kurgu, şüphesiz hiciv yazarının hicvettiği şeyin biçimini bozması ya da bazı gerçekleri çarpıtarak anlatması olarak kabul edilebilir. Yani, yazar gerçekte var olan tarihsel ayrıntıları hicvederken, bunu göstermelik bir öykünün içine gizler. Bu durumu iki farklı biçimde algılamak olasıdır: Birinci ve daha geniş bir anlamda ele alındığında bu göstermelik öykü, bir iskeleti saran ve gizleyen kas ve deri dokusu gibi işlev görür. Ancak hicvin çok belirgin biçimde görüldüğü bazı yapıtlara bu yöntemi uygulamak pek olası olmaz. Örneğin, Juvenal’ın çağının Roma’sını hicvettiği **Satires** adlı yapıtında bu sosyal eleştiri ve tarihsel ayrıntılar o kadar yoğun ve belirgindir ki, bunları bir öykünün içerisine gizlemenin yolu yoktur. Bununla birlikte, yapıtta tarihsel ayrıntılar fazlaştıkça yapıt hicivden uzaklaşmaya ve her ne kadar hicvedici etkisini kaybetmese de, örneğin tarih kitabı ya da biyografi gibi bir türe dönüşmeye başlar.

Belirgin kurgunun ikinci ve ilkinde göre daha dar olan algılanışında ise yazar, bir yandan hicvin etkisini kaybetmemesi için onu diri tutarken, diğer yandan çeşitli türlerde ve derecelerde ironi ve paradokslar kullanarak kurguyu da geri plana itmemeye çalışır. Bu noktada yazarın dili kullanım biçimi onun en önemli silahı olur, zira hiciv retoriktir.¹⁵⁶ James Sutherland da hicvin ikna yönüne dikkat çekerek onu retorik bir dalı olarak da görür.¹⁵⁷ Yani, hiciv yazarı kullandığı dil yoluyla okuru söylediklerinin doğruluğuna ve hicvin hedefindeki kişi ya da kurumların bunu gerçekten hak ettiğine

¹⁵⁴ Edward W. Rosenheim, Jr., *Swift and the Satirist's Art*, University of Chicago Press, Chicago 1963, s. 31.

¹⁵⁵ Agy., s. 31.

¹⁵⁶ John Snyder, *Prospects of Power: Tragedy, Satire, the Essay, and the Theory of Genre*, University of Kentucky Press, Kentucky 1991, s. 154.

¹⁵⁷ James Sutherland, *English Satire*, Cambridge University Press, Cambridge 1958, s. 5.

inandırabilmelidir. Bu durumda hicvin dili resmi olmalı ve ahlâki bozukluğu ve abesliği resmedebileceği kendi düş dünyasını yaratabilmelidir.

Yazar bu düş dünyasını ister olay örgüsü yoluyla, isterse de kendi ya da karakterlerinin ‘ses’ tonuyla okura hissettirebilir. Bu ses tonundaki mizah unsurları hicvin başarısı açısından oldukça önemlidir, çünkü okur mizahın olduğu yerde zekânın da olduğunu düşünebilir. Ancak yazar mizahın dozunu fazla kaçırırsa yapıt hiciv olmaktan uzaklaşarak groteske yaklaşır. Hiciv yazarı alay edeceği absürtlüklere karar verirken oldukça seçici olmalıdır, çünkü bu seçme eylemi aynı zamanda ahlâki bir tutumdur.¹⁵⁸ Bu noktada hiciv, düş gücü ve eleştirinin koyduğu sınırlar arasında gidip gelir. Bir yapıtta çok fazla düş gücü kullanılmışsa ve hicvin hedefi kestirilemeyecek kadar belirsizse, bu yapıt daha çok komedidir.¹⁵⁹ Öte yandan, düş gücü ve mizah unsurları kullanılmamışsa, böyle bir yapıt da hakaret ve sataşmadan ileri gidemez.

Diğer taraftan hiciv yazarı yapıtının etkisini artırmak üzere birçok edebi sanatı kullanabilir. Bunlar arasında abartı, çarpıtma, hafife alma, dokundurma, sözcük oyunları, sözcükleri farklı anlamda kullanma, çok anlamlılık, benzetme, metafor, tezat, alegori ve kısa öyküler kullanmak en yaygın olanlarıdır. Yazarın olabildiğince çok sanat kullanması, eleştirisini çeşitlendirebilmesi ve ikna edici olabilmesi açısından önemlidir. Bu sanatlar arasında olasılıkla en önemli olanı ironidir, çünkü ironi bir bakıma hicvin arkasındaki itici güçtür ve onun özünün bir parçasıdır.

Yapıtta aşırı ya da bariz bir çarpıklığı resmedebilmek, hicvedilen hedefin bu çarpıklığı kabul etmesi açısından önemli olduğu için, abartı hicivde en çok kullanılan tekniklerden biridir; zira farkındalık düzeltmek için çok önemlidir. Bu nedenle hiciv yazarı bir yanlışlığı betimlerken, onu abartarak ve altını çizerek görülemeyen yönlerini görünür kılar. Asiliğin ve sapkınlığın egemen olduğu bir dünyada insanların kötü olduğunu söylemek boşuna bir çaba olabilir, ancak **Gulliver’s Travels** adlı yapıtında Brobdingnag Kralı’nın Güliiver’e “*sizin ırkınızın çoğunluğunun, doğanın yeryüzünde sürünmesinden en çok acı çektiği, tiksindirici haşaratın en habisi olduğu sonucuna varıyorum*”¹⁶⁰ sözleri çok daha etkili olabilir. Bu türden bir abartı, okurun kendinde ya

¹⁵⁸ Frye, s. 224.

¹⁵⁹ Agy., s. 226.

¹⁶⁰ Swift, *Gulliver’s Travels*, s. 173.

da başkalarında fark edemediği birçok eksikliği görmesine ve düzeltmeye çalışmasına yardımcı olabilir.

Abartıya benzeyen bir başka yöntem de durumları çarpıtma ya da yapılarını bozmaktır. Hiciv yazarı bu tekniği kullanarak bir durumu ya da olayı olağan çevresinden arındırıp yalnızlaştırarak, ya da bazı unsurlarına vurgu yapıp bazılarını silikleştirerek bakış açısını değiştirebilir. Böyle bir yalıtım, en karmaşık olayları bile sadeleştirerek değişik yönlerinin görülebilmesine olanak sağlar.

Hicvin kullandığı bir başka teknik de abartının tersi olarak adlandırılabilen hafife almaktır. Bu teknik genellikle kötülüğün abartılmaya ihtiyaç duymayacak kadar belirgin olduğu durumlarda kullanılabilir. Bir kötülüğün hafife alınarak belirtilmesi aynı zamanda onun gerçek boyutuna da dikkat çekebilir. Örneğin Jonathan Swift, **A Tale of a Tub**'da (1704) insanların vahşete karşı ne kadar duyarsız oldukların dikkat çekmek için hafife alma yöntemini kullanır ve “*Geçen hafta bir kadının derisinin yüzüldüğünü gördüm, buinun o kadının kişiliğini ne kadar kötü yönde etkilediğine inanamazsınız*”¹⁶¹ der.

Dokundurma da hiciv yazarı açısından oldukça kullanışlıdır, çünkü bu yolla yazar asıl hedefini tamamen dolaylı bir eleştiriyle hicveder. Bu durum, özellikle de hicvedilen kişinin yazar açısından tehlike arz etme olasılığı olduğu zamanlarda yararlı olur. Alexander Pope **Letter to John Arbuthnot**'ta “*Ben Saraylarda yaşamak ya da büyük Olaylarda bulunmak için doğmadım, Borçlarımı öderim, inanırım ve duamı ederim, kafamda bir Şiir olmadan da uyuyabilirim, Dennis'in yaşayıp yaşamadığını da bilemem*”¹⁶² der. Bu metinde Pope, gerçekte Kraliyet ailesini ve çevresini içerisinde bulundukları durumdan dolayı hicveder, yine de dokundurma yoluyla isim vermekten kaçınır ve kendi durumunu anlatıyormuş gibi davranır.

Hiciv yazarı açısından önemli olan başka bir teknik de çokanlamlılıktır. Bu teknik yoluyla yazar hem asıl niyetini gerektiğinde inkâr etme, hem de bir karşılaştırma durumunda farklılıkları daha az belirginleştirerek hicvi daha etkili hale getirme olanağı bulur. Bazı durumlarda muğlaklaştırmak yoluyla bir sözcük birden fazla anlama gelecek biçimde kullanılabilir. Zira çoklu anlam birçok hiciv yapıtının en temel özellikleri

¹⁶¹ Jonathan Swift, *A Tale of a Tub: Written for the Universal Improvement of the Mankind*, John Nutt, Londra 1705, s. 174.

¹⁶² Pope, *Letter to John Arbuthnot*, ss. 342-343.

arasındadır. Bu teknik aynı zamanda gerçekte değer açısından birbirinden çok farklı olan olayların ya da durumların tıpkı eşdeğermiş gibi gösterilmesi için de kullanılır. Alexander Pope **Rape of the Lock**'un 2. Kantosu'nda çağdaş kızların bekâretlerini kaybetmekle elbiselerine çamur bulaşmasını eşdeğer bir facia olarak gördüklerini söyler.¹⁶³

Bir hiciv yapıtında zıtlıkların kullanılması, hicvedilen kişinin düşünce yapısındaki çelişkileri sunmak açısından önemlidir. John Dryden **Absalom and Achitophel** (1681) adlı yapıtında “*Şehir, sahibine karşı göstermelik nefretini belirtmek için onu yargıç olarak seçti*”¹⁶⁴ der. Burada yazar nefretin iyi anlamda kullanıldığını ya da onaylandığını inkâr eder. Gerçekte, ‘göstermelik’ ve ‘nefret’ sözcüklerinin birlikte kullanıldıklarında birbirlerine anlam bakımından uymamaları yazarın bu niyetini ortaya koyar.

Hicivde kullanılan bütün bu tekniklerin bir ortak noktaları olduğu söylenebilir; bu da iki ya da daha çok şeyi aynı anda söylemeye, bunlar arasında karşılaştırma yapmaya ya da bunları birbirleri ile eşleştirmeye olanak sağlamalarıdır. Yazar bütün bunları ağır bir ironiyle harmanlamayı da ihmal etmez. Bu teknikler yapıta aynı zamanda çeşitlilik de katarken yazara kıvrak zeka ve mizah ekleme olanağı da sunar. Hicvin asıl anlamı genellikle ne söylediğinin yorumlanması yoluyla ortaya çıkmaz, çünkü söyledikleri çoğu zaman ima ettiklerinden farklıdır.

İnsanların düşkünlükleri ve çarpıklıkları hiciv yazarının yaşadığı toplum için her zaman bir tehlike oluşturur, bu nedenle de hiciv yazarı hem kendisinin hem de toplumun iyiliği açısından ortaya koyma zorunluluğu hisseder. Ancak bunu yaparken kötülüklerin insanlar tarafından yadsınamayacak bir biçimde görülmesini ve düzeltilmeleri için adımlar atılmasını amaçlar. Kısaca, hicvin amacı toplumdaki kötülüklerin düzeltilmesi ya da en azından durdurulması, yöntemi ise değer yargıları ve davranışlar arasındaki zıtlıkları gözler önüne sermek yoluyla ikiyüzlülüğe saldırmaktır.

¹⁶³ Alexander Pope, *The Rape of the Lock: An Heroi-Comical Poem. In five Canto's*, Bernard Lintott, Londra 1714, s. 15.

¹⁶⁴ Dryden, *Absalom and Achitophel*, ss. 593-594.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜTOPYACI HİCİV

3.1. EDEBİYATTA ÜTOPYA KAVRAMI

Ütopya sözcüğü edebiyat dünyasına Thomas More'un ölümsüz yapıtı **Utopia** (1516) ile girer. Sözcük eski Yunanca olumsuzluk ön eki olan *ou* ile 'yer' anlamına gelen yine Yunanca *topos* sözcüklerinin birleşiminden meydana gelmekte ve anlam olarak da 'hiçbir yer' ya da 'olmayan yer'i çağrıştırmaktadır. Ütopya çalışmaları ile bilinen Krishan Kumar'a göre ise ütopya hem hiçbir yerdir (*outopia*), hem de iyi bir yerdir (*eutopia*).¹⁶⁵ Zira Yunanca *εὖ* ön eki 'iyi' ya da 'güzel' anlamına da gelir. Sözcüğün anlamının More'un hümanist çevresince oldukça iyi anlaşıldığı söylenebilir. Çünkü kitabın İspanyolca baskısına bir önsöz yazan Fransisco de Quevedo onu tanımlarken "*böyle bir yer yoktur*"¹⁶⁶ der. 16. yüzyılın sonuna gelindiğinde sözcük İngilizce'de kullanılan bir isim haline gelir ve 18. yüzyılda artık 'iyi' ya da 'arzu edilen' toplumları anlatan edebi yapıtları tanımlayacak bir biçimde daralır.¹⁶⁷ Bu anlamda, Samuel Butler'ın adını 'hiçbir yer' anlamına gelen İngilizce 'nowhere' sözcüğünün hatalı da olsa anagramından alan yapıtı **Erewhon** türün geleneğini içeriğiyle olduğu kadar ismi ile de yaşatır.

Soyut anlamda ütopyacılık "*daha mükemmel bir toplum kurma ya da keşfetme arzusu*"¹⁶⁸ olarak tanımlanabilir. Bu tanım ütopyanın erken dönem örnekleri için geçerlidir, çünkü bunların çoğu hâlihazırda var olan toplumlara daha kusursuz bir alternatif sunmayı amaçlar. Bu nedenle, gerçekte var olan sistemleri eleştirerek yeni bir sistem sunmak ütopya edebiyatının her zaman bir parçası olmuştur. Dolayısıyla, ütopya yapıtlarının ana teması var olan ve düşlenen toplumlar arasındaki gerilim ve farklılıklardır.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Krishan Kumar, *Ütopyacılık*, Çev. Ali Somel, İmge Kitabevi, Ankara 2005, s. 9.

¹⁶⁶ Francisco de Quevedo, *Obras Completas: Obras en Prosa*, Edt. Luis Astraana Marin, Madrid 1932, s. 1330-1331.

¹⁶⁷ Frank E. Manuel ve Fritzie P. Manuel, *Utopian Thought in the Western World*, The Belknap Press of Harvard University, Massachusetts 1979, s. 12

¹⁶⁸ Gregory Clayes, *Modern British Utopias 1700-1850, Cilt 1. 1700-1737*, Pickering&Chatto, Londra 1997, s. xiii.

¹⁶⁹ Dieter Wuckel, *Science Fiction: Eine Illustrierte Literaturgeschichte*, Olms Presse, Zurich, New York 1986, s. 75

Bir edebi yapıtta öykünün ilerleyebilmesi için gerekli olan unsurlardan biri çatışmadır. Ancak ütopya toplumlarında yaşam son derece durağandır ve yerleşiktir. Bununla birlikte, bu toplumlarda gerek kişiler, gerekse kurumlar ideale en yakın mükemmellikte varlıklarını sürdürürler. Dolayısıyla böyle bir ortamda öykünün varlığını sağlayacak olan çatışmaya rastlamak oldukça zor olacaktır. Ütopya edebiyatının bu sorunu aşmak için kullandığı en başarılı yöntem, bu ortama dışarıdan bir ziyaretçi göndermektir.¹⁷⁰ Bu ziyaretçi de genellikle ütopya yaşayanları ve onların değer yargılarını yanlış anlayıp yanlış yorumlayarak, en sonunda buranın ütopya olduğunun farkına varır. Bu noktada çoğunlukla öyküleme yerini ütopya'daki yaşam biçiminin, değer yargılarının ve erdemlerinin betimlenmesine bırakır. Ziyaretçinin aktardığı bu öykü, resmettiği toplumun olası bütün değişik yönlerini anlatması yoluyla okurun ilgisini çekmesi ve sürekli uyanık tutmasıdır. Var olmayan toplumun bu örnek tutumları ve erdemleri, yazarın da mensubu olduğu toplum için bir çeşit reçete işlevi görür. Kısaca özetlemek gerekirse ütopya durağan, sınırlandırılmış ve bir bakıma sıkıcı bir toplumu resmeder. Onun bu biçimde tanımlanmasında Platon ve Thomas More'un yapıtları büyük önem arz eder.

16. ve 17. Yüzyılda yazılan ütopyaların büyük bir çoğunluğu bu anlamda kapalı ve dahası ilkel bir toplum görüntüsü çizer. Örneğin More'un **Utopia**'sı özel mülkiyeti ve kazancı ortadan kaldırarak paradan ve pazardan kurtulur:

*İnsanın eksik olmayacağı kesin olan yeteri miktardan fazlasını isteyeceği neden düşünülün ki? Yaşayan varlıkların bütün türlerinde kesinlikle ya eksiklik korkusu ya da, insanoğlunda, şeylerin gereksiz ve boş bir gösterişle başkalarını geçmeyi ve onlardan üstün gelmeyi şerefli bir şey sayan gurur, açgözlülük ve yağmaya yol açar. Bu zaaf türünün Ütopyahlar arasında yeri olamaz.*¹⁷¹

Dolayısıyla ilk ütopyalar, daha çok kırsalda geçen ve insanların mutlu olabilmek için açlık, barınma ve eğlence gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasının yeterli olduğuna vurgu yapan pastoral yapıtlardır. More'dan sonra yaklaşık iki yüzyıl süren bu gelenek içerisinde Francis Bacon'ın **The New Atlantis** (1626)'i gibi ilerlemeye ve bilime de değer veren bir iki istisna dışında bütün ütöpik yapıtlar aynı geleneği sürdürürler. Çünkü dönemin ütopya yazarları genelde büyüme ve gelişme gibi kavramlarla ilgilenmezler. Bir yandan bilimi kabul edip, onun meşruiyetini onaylayıp, dahası onun hastalıkların

¹⁷⁰ Thomas M. Disch, *The New Improved Sun: An Anthology of Utopian S-F*, Harper & Row Publishers, New York 1975, s. 2.

¹⁷¹ Thomas More, *Utopia*, Everyman Library, Londra 1516, s. 71.

iyileştirilmesi gibi yararlarını görürken, öbür yandan bilimin yapıtın önüne geçmesinden korkarlar. Bu türden yapıtlarda bilim ancak yapıtın gerçek anlamı için gerekli olan bazı esasların ve etik değerlerin altını çizmek için kullanılır. Bir yapıtta bilimin kendi başına ya da toplumun sınırsız bir biçimde ilerlemesi düşüncesi ütopya için tehlikeli görülür. Thomas More'un **Utopia**'sı ve Tomasso Campanella'nın **The City of Sun** (1602)'ı gibi geleneksel ütopyalar bilimin önemi ve gücünü tanırlar, ancak buna bir sınır koymaktan da çekinmezler. Bu ütopyalarda daha fazla bilimsel gelişme olmayacaktır. O ana kadar gelişen ve yerleşen bilim bu toplumların ideal düzene ulaşmaları için yeterlidir.

Ütopyaların en erken dönemlerden itibaren edebiyat dünyasına getirdikleri yeniliklerden biri onların seküler, yani bu dünyaya ait olmalarıdır. Bu bağlamda merkezlerine dinsel öğretileri ve dogmaları değil, rasyonel ve akla dayalı toplumsal düzenleri koyarlar. Dolayısıyla ilk modern ütopyalar da Rönesans ve Reform'un rasyonel ve eleştirel birer ifadesidir, yine de bunlar toplumun bölünme tehlikesine karşı aşırı bireyselliği desteklemezler.¹⁷² Aksine, bu yapıtlarda ütopyacılığın işlevi toplumun belli bir ahlâki ve sosyal düzen etrafında bütünleşmesidir. Frank E. Manuel 16 ve 17. yüzyıl ütopyalarını "*sessiz mutluluk ütopyaları*"¹⁷³ biçiminde niteler. Bu tür yapıtların başlıca amacı, kişisel arzu ve isteklerin toplumsal düzensizlik ve mutsuzluğa neden olmasını engellemektir. Bunun yerine, huzurlu ve sakin bir yaşam, mutluluk, barış ve en önemlisi toplumsal düzen getirmeyi amaçlarlar. Bu yapıtlar dönemin toplumsal kuramının büyük bir çoğunluğunda olduğu gibi Klasizm ile biçimlenir ve Antik Yunan ve Roma dönemi şehirlerinde görülen erdem ve kentsel ruha vurgu yaparlar.

18. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'ya bilim ve ekonomik gelişme ruhu hakim olur. Bu dönemde, daha eski bir geleneğin temsilcisi olan ütopya giderek marjinal hale gelir ve özellikle İngiltere'de büyük bir düşüş yaşar. Özellikle yönetici sınıfı yeni arayışları bırakarak pragmatizm ve kişisel başarı ya da kazanca odaklı kendi burjuvazi ütopyasını gerçekleştirmenin peşine düşer. Bu yüzyılın ütopya adına en iz bırakan yapıtı, gerçekte daha çok hiciv olarak bilinen **Gulliver's Travels** olur.¹⁷⁴

İngiltere'de giderek sönmeye başlayan ütopya geleneği Fransa'da cılız bir biçimde de olsa varlığını sürdürmeyi başarır. Ancak buradaki yapıtların büyük

¹⁷² Marie Louise Berneri, *Journey Through Utopia*, Routledge, Londra 1972, s. 55-56.

¹⁷³ Frank E. Manuel, "Toward a Psychological History of Utopias", *Utopias and Utopian Thought*, Houghton Mifflin, New York 1973, s. 79.

¹⁷⁴ A. L. Morton, *The English Utopia*, Lawrence & Wishart Ltd, Londra 1978, s. 143.

çoğunluğu yine Thomas More ve onun öğretileri etrafında yoğunlaşır.¹⁷⁵ Yani Fransız ütopya anlayışı türe büyük yenilikler getirmekten uzaktır. Ancak yine de ütopya anlayışına cinsel ve dinsel özgürleşmeyi ilave ettiği söylenebilir. Örneğin, Diderot'nun **Supplement to Bugainville's Voyage** (1796) adlı yapıtında bu temaların her ikisini de görmek olasıdır. A ve B isimli iki karakter arasında geçen bir konuşma biçiminde yazılan yapıt, bazı fiziksel davranışların ahlâk açısından uygunsuzluğunu inceler. Fransız ekolünün ütopya geleneğine kattığı bir diğer yenilik ise zaman kavramıdır. O zamana kadar yazılan hemen hemen bütün ütopiyaların aksine Louis-Sebastian Mercier'in **L'An 2440** (1771) geleceği konu alır. Gerçekte diğer birçok bakımdan oldukça geleneksel bir ütopya yapıtı olan roman, öykünün 2440 yılında geçmesi nedeniyle diğerlerinden ayrılır. I. F. Clarke, "*Şimdi Geleceğe gebedir. L'An 2440, dünya edebiyatındaki ilk etkili gelecek hikâyesidir*"¹⁷⁶ der. Yapıtta anlatıcı uykuya dalar ve 2440 yılında beyaz saçlı bir ihtiyar olarak uyanır. Bu zaman yolculuğu teması daha sonra birçok ütopya yapıtının da kullandığı bir teknik olur. Bunun yanında, daha sonraki yüzyıllarda ütopya ve bilim-kurgu türlerinin birbirine geçmesine de yardımcı olur.

18. yüzyılın sonlarına doğru, başka kaynaklardan da beslenmeye başlayan ütopya 19. yüzyılda yeniden canlanmayı başarır. "*Bir roman türü olarak ütopya yavanlaşırken, toplumsal kuramda hayal gücü çiçek açmaya başlar.*"¹⁷⁷ Aydınlanma düşünürlerinin biçim verdiği yeni sosyal felsefe, ütopyaya ayakta kalabilmesi için yeni yollar açar. Bu yollardan biri akla duyulan güvendir. Immanuel Kant aydınlanma ve akli kullanma arasında bağ kurarken "*Kendi kavrayışınızı kullanma cesaretini gösterin! Aydınlanmanın düsturu budur!*"¹⁷⁸ der. Aydınlanmanın akla verdiği bu önem, bir anlamda ütopya geleneğinde bulunan rasyonalizmin de sağlaması olur.

Aydınlanmanın 19. yüzyıl ütopyasına bıraktığı bir başka miras da sosyalizmdir. Platon, Pope ya da Campanella'nın yapıtlarında zaten mevcut olan bu görüş, Aydınlanma düşünürleri tarafından da bilinmektedir. Jean Jacques Rousseau uygarlaşmış insanlığın durumu hakkındaki tartışmanın merkezine mülkiyet ve eşitlik

¹⁷⁵ Berneri, s. 174-175.

¹⁷⁶ I. F. Clarke, *The Pattern of Expectation 1644-2001*, Basic Books, Michigan 1979, s. 23.

¹⁷⁷ Albert Soboul, "Notes Toward a History of Utopia in France in the Eighteenth Century", *France and North America, Utopias and Utopians: Proceedings of the Third Symposium of French-American Studies*, March 4-8, 1974, University of Southwestern Louisiana, Louisiana 1978, s. 179.

¹⁷⁸ Immanuel Kant, "An Answer to the Question: What is Enlightenment?", *Perpetual Peace and Other Essays*, Clarendon Press, Oxford 1942, s. 12.

sorununu koyar.¹⁷⁹ Ona göre “mülkiyetin olmadığı yerde kötülük olmaz.”¹⁸⁰ Yani toplumda mutluluğun ve düzenin sağlanabilmesi için ‘ben’in ‘toplumsal ben’ ile birleşmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla, Rousseau’nun toplumda kötülüğün kaynağı olarak mülkiyeti suçlaması, toplumun hastalıklarının tek mantıklı tedavisi olarak komünizmi işaret eder.

Geleneksel ütopya, cenneti bu dünyada yaratma, eşitlikçi ve tamamen özgür olan insanlardan oluşan bir toplum oluşturmaya yönelik tipik Aydınlanma kararlılığının teşviki altında genişler ve değişir. Herkes için komünal bir yaşam sistemi, seçkinlerin küçük gruplarının yerini almaya başlar. 18. yüzyılın ortasından itibaren, mülkiyetin kaldırılmasının toplumun temelini değiştirebileceği, geleneksel ahlâkı ve geçmişin bütün siyasal biçimlerini ortadan kaldırabileceği düşüncesi, bir daha asla kaybolmamak üzere yerleşir.¹⁸¹

Komünizm 19. Yüzyıl ütopyasına oldukça ahlâki ve sosyal kaynak sağlar. Öte yandan, bu dönemde More ve Platon’un klasik ütopyacı geleneği de varlığını sürdürür. Bu yüzyılın klasik gelenekten en büyük farkı, ütopyaların tasarlanma biçimidir. Bu yeni biçimin en önemli öğeleri de yeni bir zaman ve tarih anlayışıdır. Aydınlanmanın komünist ve eşitlikçi ütopyaları bu bağlamda muhafazakar kalırlar. Kısaca bunlar, sonsuz ve durağan bütünlerdir. Öte yandan 19. Yüzyıl ütopyasının yeni özelliği olan zaman, türe yeni bir dinamizm ve güç getirir. Jeoloji ve biyoloji alanındaki yeni gelişmeler, Avrupa düşünce yapısında köklü değişikliklere neden olarak evrim ve ilerleme kavramlarının yerleşmesine yardımcı olur. Bu bağlamda dinsel kadercilik ve rasyonel kuşkuculuk giderek gücünü kaybederek yerini sınırsız ilerleme ve karşıt düşüncelerin bir araya gelmesinden doğan çeşitliliğe bırakır.¹⁸² Yani modernler eskileri yenilgiye uğratar ve modern bilim ve felsefe, Yunan ve Roma’nınkilere üstün değilse bile en azından onlarla eşit hale gelir.¹⁸³ Gerçekte bu zafer yeni bir zaman anlayışı ve yeni bir tarih felsefesinin ürünüdür. Zira, insanın edinmiş olduğu deneyimlerle eğitilme kapasitesi göz önüne alındığında, ilerleme kaçınılmaz ve sınırsız bir hal alacaktır.

¹⁷⁹ Jean Jacques Rousseau, “A Discourse on the Origin of Inequality”, *Rousseau: The Social Contract and the Discourse*, Ing. Çev. G. D. H. Cole, Dent and Sons, Londra: 1913, s. 198.

¹⁸⁰ Agy., s. 192.

¹⁸¹ Franco Venturi, *Utopia and Reform in the Enlightenment*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, ss. 97-98.

¹⁸² Manuel ve Manuel, s. 458.

¹⁸³ Krishan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, Çev. Ali Galip, Kalkedon, İstanbul 2006, s. 79.

Dahası, insanlıkta doğası gereği harekete ve değişime yönelik bir ilgi ve eğilim mevcuttur. Her kuşak, insanın birbirini izleyen çağlarının ortak mirası olan bir ortak hazineye katkıda bulunur ve onu artırır.

19. yüzyıl İngiltere’inde ütopya halen Bacon ile anılırken, John Locke’un deneysel epistemolojisi ve psikolojisi birçok yönden ilerlemeye katkıda bulunur. Buna ek olarak, yeni ütopya edebiyatı Newton’ın modern bilim anlayışını da fazlasıyla kullanır. Yüzyıllardır ütopya düşüncesinde egemen olan durağanlık yerini ilerleme ve mükemmeliyete ulaşma amacına bırakır. Bu bağlamda, Fransız düşünür Condorcet “*insanın kusursuzlaşabilirliği sınırsızdır*”¹⁸⁴ der. Bunun yanında tarih de artık geçmişin kaydını tutan değil, insan türünün ilerlemesini önceden görecektir olan bir bilim dalı olarak algılanmaya başlar. Yani insan geçmişine bakıp ondan dersler alarak kendi geleceğini çizebilir.

İnsanlık eğer geleceğinde aydınlık, eşitlik ve mutluluk görmek istiyorsa sarılacağı tek dal her şeyden önce bilim olmalıdır. Çünkü bilim yoluyla kurulacak olan kolektif bir sosyal yapı, geçmişin düzen kurucularının sağlamaya çalıştığı sistemden çok daha başarılı olacak ve dünyayı durmaksızın dönüştürüp ileriye götürecektir. Yeni ütopya anlayışında Bacon’cı bilim ütopyasındaki iç dinamizme tarihsel sürecin kendi dinamizmi de eklenir. Bununla birlikte *eutopia*, *euchronia** haline gelir.¹⁸⁵ Yani artık yalnızca iyi mekân değil, aynı zamanda iyi zamandır. Ütopya artık uzak bir adada ya da saklı bir dağın eteklerinde kurulu olmak zorunda kalmaz. Zira, coğrafi keşifler ve dünyanın haritalandırılması her durumda işe yarayacak bir ütopya bulma olasılığını giderek azaltmaktadır. Dolayısıyla, eğer ütopya yazar ile çağdaş olacaksa, denizin altında, dünyanın iç kısımlarında, ayda ya da dış uzayda bir gezegende bulunmak zorundadır. Henri de Saint-Simon “*Şiirsel hayal gücü Altın Çağ’ı insan ırkının beşiğine, ilkel zamanların cehalet ve yabaniliğin ortasına koydu, ... İnsan ırkının Altın Çağ’ı arkamızda değil önümüzdedir, toplumsal düzenin kusursuzlaştırılmasında yatar*”¹⁸⁶ der. Dolayısıyla, 19. yüzyıl ütopyaları kendilerine zaman olarak şimdiki değil, çoğunlukla

¹⁸⁴ Jean-Antoine-Nicolas de Caritat Condorcet, *Sketch for a Historical Picture of the Progress of the Human Mind*, Weidenfeld and Nicolson, Indiana 1955, s. 188.

*Uchronia dünyanın varsayımsal ya da kurgusal bir zaman dilimine işaret eder. Başına getirilen e- öneki ise bu zaman diliminin iyi olduğuna vurgu yapar.

¹⁸⁵ Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, s. 82.

¹⁸⁶ Felix Markham, Edt., *Henri de Saint-Simon: Social Organization, The Science of Man, and Other Writings*, Harper&Row, New York 1964, s. 68.

geleceği seçerler. Bir yandan da durağan ve Helen rasyonalizmine karşı geçici ve dinamik bir tür arayışına girerler. Ancak her ne kadar Tanrı ve Binyıl inancını sekülerize etseler de Hristiyan tarih felsefesinin kıyametçi karakterini korumayı tercih ederler. H. G. Wells'in **The Time Machine** (1895) adlı yapıtı bunun örneklerinden biridir. Romanda zaman içerisinde hareket edebilen bir makina icat eden Zaman Gezini isimli karakterin geleceğe ziyaretler yapması anlatılır.

19. yüzyıl ütopyasının bir başka özelliği de dünyaya yayılmasıdır. Bilimin ve teknolojinin dinamizmini kendilerine örnek alan ütopya yazarları, bunların bütün ulusal sınırları aşarak evrensel bir düzenin sağlanmasına yardımcı olacağına inanırlar. Onlara göre mutlu bir insanlık ancak bütün dünyada bir dengenin sağlanması yolu ile var olabilecektir. Bunu yaparken de en büyük esin kaynakları Fransız ve Endüstri devrimleri olur. Onlar için bu devrimler bir anlamda değişimin ve gelişimin sembolüdür. Geleneksel ütopyalar pastoral bir uzamda, basit ve ilkel toplumsal düzenlere dayanmakta iken, modern ütopyalar karmaşık, endüstriyel ve bilimsel olma çabası içerisine girerler.¹⁸⁷ Bu eğilim, ekonomik ve siyasal sistemlerin sürekli yeniden düzenlenmeleri gibi sorunları da beraberinde getirmesine karşın, önceki ütopyacılar için tasarlanamaz olan yeni bakış açıları ve olasılıkların da önünü açar. Basit toplumsal düzenlerde yaşayan ve temel ihtiyaçları karşılanan insanların mutlu olacağı düşüncesi artık terk edilir. İnsan gerek yaşadığı, gerekse gelecekte yaşamak istediği evreni biçimlendirme yetisine sahip hale gelir.

İnsanlığın sonsuz büyüme ve yenilik talebini ve arzusunu karşılayabilmek için ütopya da büyük oranda açık uçlu olma zorunluluğu hisseder. bu açık uçlu olma zorunluluğu ise geleneksel anlamda ütopya kavramını tehdit eder. Zira geleneksel ütopya toplumları bilinen insana özgü sorunları büyük oranda çözmüş olan kusursuz ve durağan toplumlardır. Bu toplumlarda değişim oldukça gereksizdir ve ancak zaten iyi olan bir toplumun yozlaşmasına ve çürümesine neden olabilir. Ancak bu kısıtlama 19. yüzyıl ütopyası tarafından kabul edilemez. Çünkü değişim ve ilerleme onun özünü oluşturur. Karl Marx'a göre "*Filozoflar şimdiye kadar dünyayı çeşitli biçimlerde*

¹⁸⁷ Manuel ve Manuel, s. 448.

yorumladılar; ama esas olan onu değiştirmektir.”¹⁸⁸ Dolayısıyla, yeni bilim yoluyla toplum hem kendisini tanımlayabilecek, hem de kendine reçete yazabilecektir.

19. yüzyıl ütopya geleneği faydacılık ve liberalizm gibi birçok kaynaktan beslenerek çeşitlilik kazanır, ancak yine de ütopya ruhuna en çok uyan akım sosyalizmdir.¹⁸⁹ Yüzyılın bütün düşünce ve hareketleri içerisinde More ve Bacon’ın geleneğini sürdüren tek akım sosyalizm olur. Sosyalizmin eşitlikçi komünizmi, More’un mirası ve Bacon’ın yenilikçiliği ile birleşerek akla ve ilerlemeye olan Aydınlanma güvenini sürdürür. Ancak yüzyılın ilerleyen yıllarında sosyalizm yandaşları ve karşıtları amansız bir tartışmanın içerisine girerler. Bir yandan Edward Bellamy’nin **Looking Backward*** (1887) ve H. G. Wells’in **A Modern Utopia*** (1905) gibi yapıtları sosyalizmi yüceltirken, öbür yandan Aldous Huxley’in **Brave New World** (1932) ve George Orwell’in **Animal Farm** (1945) gibi yapıtları ona saldırır. Bu durum bile 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında sosyalizmin ütopya geleneğinin ne kadar merkezinde olduğunu gösterir. Dolayısıyla, ütopya edebiyatı geleneğinin bir uzantısı ya da bir ürünü olarak sayılabilecek karşıütopya, yani distopyalar, gerçekte sosyalizm ile savaş için bir buluş olarak düşünülebilir. Yani her iki algı da sosyalizmin bir ideoloji ya da hareket olarak yükselişini ifade eder.

19. yüzyılın sonlarından itibaren geleneksel ütopyanın olumsuz ve olumlu kutupları birbirinden koparak ayrı türlere ya da alt türlere bölünürler. Bu nedenle ütopya yeniden bir yapılanma dönemine girer. Ütopya yüzyılın sonunda dahi olanaklıdır, ancak yakında oluşuna ya da kesinliğine olan eski inanç azalmaya başlar. Sosyalizm bir hareket olarak tanınır, ya da bilimin açlık ve yoksulluk gibi sorunları çözebileceği kabul edilir, ancak bu kez de bilimsel kuramın edebi ütopyanın sanatsal kaynakları tarafından tamamlanması zorunluluğu ortaya çıkar. Yüzyılın sonlarına doğru ütopya bu gereksinimi karşılamayı amaçlar. İnsanlara, gördüklerinin aslında ulaşabilecekleri kadar yakınlarında olduğunu anlatmaya çalışır.

¹⁸⁸ Karl Marx, “Theses on Feuerbach”, *Karl Marx ve Frederick Engels, Selected Works in Two Volumes, Cilt 2*, Foreign Languages Publishing House, Moskova 1962, s. 405.

¹⁸⁹ Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, s. 88.

*Romanda 1887 yılında Boston’da uykuya dalan Julian West’in 113 yıl sonra 2000 yılında yine aynı yerde uyanması sonrası başından geçenler anlatılır. Ancak West uykudayken Amerika Birleşik Devletleri tamamen değişerek sosyalist bir ütopya halini almıştır. Romanda borsa ve kredi kartı kullanımı gibi kapitalist sistemin organlarına saldırıda bulunulurken sosyalist adalet ve yargı sisteminin yararlarına vurgu yapılır.

*Wells yapıtta mutlu bir dünyanın ancak üzerinde yaşayan herkesin eşit ve mutlu olması durumunda olası olacağını savunur ve sosyalist düzene dayanan bir dünya devleti kurar.

Ancak bazı insanların düşleri başkalarının kabusları haline gelebilir. Ütopyacılar bir yandan düşlerin gerçekleşme olasılığında ısrar ettikçe, başkaları bu gelişmelerin modern kölelik ve barbarlığa yol açtığını savunurlar. Bu bağlamda, ütopyanın canlanması bir anlamda onun karşı-imgesini ve karşı kuvvetini, yani distopyayı da canlandırır. Ütopya iyi olana yoğunlaştıkça, distopya şimdinin ve geleceğin olası olan en olumsuz yönlerine yoğunlaşır; dahası bunu yapmak için yine ütopyanın edebi düş gücü ve ikna yöntemlerini kullanır. Tıpkı ütopya gibi distopya da kusursuz sosyal düzenler icat eder, ancak ütopyacının düzen ahlâki anlamda kusursuzken, distopyacı düzen ancak toplumsal anlamda kusursuz olur. Yani distopyanın kusursuz düzeni insana mutluluk değil, dehşet verir.

Her ne kadar birbirlerine zıt görünseler de ütopya ve distopya arasında bir ayrım yapmak oldukça güçtür. Aralarındaki gerilim bir anlamda onları bir arada tutan güç olur. Birbirlerine saldırsalar da aynı temelden beslenir ve aynı teknikleri kullanırlar. Yani her ikisi de ayakta kalabilmek için birbirlerinin enerjisini kullanır. Bu çelişkili duyguların bir aradalığı yeniden canlanan ütopyanın ilk örneklerinde karşımıza çıkar. Bulwer-Lytton'ın **The Coming Race** (1871)'i ve Samuel Butler'ın **Erewhon**'u ütopya ve distopyayı şaşırtıcı derecede birbirine karıştırır, bu nedenle yazarların duruşları ve takındıkları tavır pek açık değildir.¹⁹⁰ Lytton'ın gelmekte olan üstün ırk Vrilya'ya hayranlık mı duyduğu yoksa onlardan korktuğunu mu söylemek oldukça güçtür. Benzer biçimde Butler Erewhonluları Viktorya toplumunun yalnızca daha grotesk bir yansıması mı yoksa onlardan çok daha derin ve yenilikçi bambaşka bir toplum olarak mı gördüğü de ilk bakışta kolayca anlaşılmaz.

Kısaca, kökleri Klasik Yunan dönemine kadar uzanan ütopya edebiyatı zaman içerisinde toplumsal koşulların etkisi ile yoğrularak evrimleşir ve varlığını sürdürmeyi başarır. Bunu yaparken ekonomik, siyasal, toplumsal ve bilimsel gelişmelerden de fazlasıyla yararlanır ve çeşitlenir. Dahası, varlığını sürdürebilmek ve hatta perçinleyebilmek için kendi karşıtı olan distopyayı yaratmaktan da çekinmez.

¹⁹⁰ Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, s. 212.

3.2. ÜTOPYA HİCİV İLİŞKİSİ

Ütopya ile hiciv arasında bir bağ kurmak çoğu zaman zor ve anlamsız olabilir, çünkü genellikle ütopyalar ideal olanla, hicivler de kötümser, kirli, ve çarpık olan gerçeğe ilişkilendirilir. Ancak Robert Elliott'a göre bu iki türün arasında genetik, tarihsel ve biçimsel karmaşık bir bağ vardır.¹⁹¹ Arthur Koestler'a göre ütopya, yaşanan geçmişle ya da şimdiyle büyük zıtlıklar gösteren bir tür kayıp Cennet ya da Altın Çağ imgesidir. Örneğin, Marx ve Engels'e göre sınıfsız bir Komünist toplum diyalektik devriminin sonunda ortaya çıkacak olan bir yeniden doğuştur. Her türlü inanç, inananın çevresi ve toplumsal yapıya karşı bir miktar başkaldırı içerir ve idealin geleceğe yansımaları gerçekte geçmişten kaynaklanır. Ona göre “*Bütün ütopyalar mitolojinin kaynaklarından beslenir; toplumsal mühendisin planları eski metnin çok az değiştirilmiş yeni baskılarıdır yalnızca.*”¹⁹² Bu anlamda ütopyaya bağlılık ve içinde bulunulan kirlenmiş topluma başkaldırı, bu ruhun iki ayrı kutbunu temsil eder.

Ütopya ile insanın daha iyi bir yaşama duyduğu özlem birleştiğinde ise Altın Çağ, Yeryüzü Cenneti, Talihli Adalar, Kutsal Adalar, Mutlu Öteki Dünya gibi birçok karmaşık imge ortaya çıkar. Bu bağlamda Batı edebiyatının ilk örneklerinden biri Hesiod'a aittir. Hesiod'a göre:

*Olympos'da ölümsüzler ölümlülerden oluşan altın bir nesil yaratırlar ve onlar da tıpkı tanrılar gibi yaşarlar. Ne kalplerinde bir acı, ne yaşlamanın getirdiği sorunlar, ne de el ve ayaklarında güçsüzlükler olur. Çok çalışmak nedir bilmezler ve sürekli festivaller düzenleyerek eğlenirler. Öldüklerinde ise uykuya dalmış gibidirler.*¹⁹³

Bu dönem mitolojik kaynaklara göre insan neslinin beşinci çağı, bilimsel kaynaklara göre ise demir çağı olarak kabul edilir. Lionel Trilling'e göre bu dönem güzel bir rüyadır ve Dostoyevski'nin **Notes From Underground** (1864)'u ortaya çıkıp her şeyi altüst edene kadar sürer.¹⁹⁴ Olasılıkla, Hesiod'un öyküsünün değişik versiyonları kendisinden çok önce de ağaçlarda keklerin yetiştiği ve ırmaklarından şarapların aktığı sihirli ülkeler olarak halk masallarında anlatılır. Öyle ki, Antik Yunan'da bazı yazarlar

¹⁹¹ Robert C. Elliott, *The Shape of Utopia*, University of Chicago Press, Chicago 1970, s. 3.

¹⁹² Arthur Coestler, *The God That Failed*, Edt. Richard H. Crossman, Columbia University Press, New York 2001, s. 16.

¹⁹³ Hesiod, *The Works and Days*, University of Michigan Press, Ann Arbor 1959, ss. 31-33.

¹⁹⁴ Lionel Trilling, *Sincerity and Authenticity*, Harvard University Press, Massachusetts 1972, s. 46.

bu temaları, Altın Çağ edebiyatını hicvetmek için oldukça sık kullanırlar.¹⁹⁵ Bunun örneklerinden biri Teleclides’de görülebilir:

İlk başta, tıpkı suyun birinin ellerini sarması gibi, bütün varlıklar arasında barış vardı. Yeryüzü ne korku ne hastalık üretti ve ihtiyaç duyulan bütün her şey kendiliğinden ortaya çıkardı. Her ırmaktan şaraplar akardı ve arpalı kekler insanların ağızlarına girebilmek için buğdaylı keklerle yarışarlardı...Ve balıklar, insanların evlerine gelerek kendilerini kızartırlar, sonra da sofralarına kendiliklerinden servis edilirlerdi... ve kızarmış ardıç kuşları ve sütli kekler insanların boğazlarından aşağı doğru uçarlardı.¹⁹⁶

Ütopyaların geçmişine bakıldığında, Altın Çağ kadar önemli olan bir başka edebiyat geleneği de Cockaigne öyküleridir. Bir dönem Batı edebiyatına damgasını vuran Cockaigne öyküleri birçok yöresel farklılıklar gösterebilir de temelde hep aynı benzerlikleri taşırlar. İngiliz edebiyatına ait olan ve 14. yüzyılın başlarına tarihlendirilen bu türden bir öyküde Cockaigne’in Cennet’ten bile daha güzel olduğu vurgulanır. Buna göre Cockaigne’de kızarmış kazlar ne kadar lezzetli olduklarını bağıra bağıra havada uçuşurlar. Nehirlerden yağ, süt, bal, şarap akar ve şehvetli rahipler işveli rahibeleri kırlarda kovalarlar. Burada kavga, acı ve ölüm yoktur. Her zaman gündüzdür ve asla gece olmaz. İnsanlar istedikleri şeyden istedikleri kadar alabilirler, çünkü doyana kadar yemek en doğal haktır. Cockaigne’de zaman ve mekân sınırlaması yoktur.¹⁹⁷ Öte yandan, Robert Elliott’a göre bu yapıtın da büyük bir bölümü hiciv içerir.¹⁹⁸

Genel olarak bakıldığında, Altın Çağ ve Cockaigne ütopya edebiyatının entelektüel arkaplanını oluşturur. Bu durumu Antik Yunan edebiyatında da görmek olasıdır. Platon’un **Republic** adlı yapıtı bunun en belirgin örneklerinden biridir. Platon yapıtta altın, gümüş, pirinç ve demir imgelerini Hesiod’dan uyarlar. Öte yandan, Altın Çağ’ın tarihsel gerçekliğine olan inanç zaman içerisinde yıkılmaya başladığında, mitin ideal unsurlarının çoğu insanın varlığına ve onun gerçekliğine daha çok yaklaşarak yeni bir boyut kazanır. Özellikle düşünürler ve yazarlar geri gelmesi artık olası olmayan geçmişin ideal yaşam nosyonunu kullanarak gelecekteki dünyanın nasıl olabileceğini ya da en azından nasıl olması gerektiğini kurgulamaya başlarlar. Bu bağlamda mit, ulaşılabilir gerçeklik için bir destek sağlar.

¹⁹⁵ Elliott, s. 5.

¹⁹⁶ Bkz. Arthur O. Lovejoy ve George Boas, *Primitivism and Related Ideas in Antiquity*, Johns Hopkins Press, Baltimore 1935, s. 40-41.

¹⁹⁷ Arthur Leslie Morton, *The English Utopia*, Lawrence and Wishart, Londra 1952, ss. 217-222.

¹⁹⁸ Elliott, s. 6.

Bir mit olan Altın Çağ ile bir kavram olan ütopyanın ikisi de insanın tarih boyunca arzu ettiği ve ulaşmaya çalıştığı daha iyi ve daha mutlu bir yaşama dair rüyalarının yansımalarıdır. Başka bir deyişle, kökenlerinde her ikisinin de amaçları aynıdır. Ancak kökenlerinin aynı olması işlevlerinin de aynı olmasını sağlamaz. Örneğin; Platon **Republic**'de adaletin anlamını araştırmakla işe koyulup bir ideal toplumsal düzen, yani ütopya tasarlar. Ancak David Hume'a göre gerçekten böyle bir ideal toplum düzeni sağlanabilirse Platon'un araştırmasının temeli olan adalet ihtiyacı kalmayacaktır.¹⁹⁹ Böyle ideal toplumda adalet yalnızca içi boş bir kavram olarak kalacaktır. Öyleyse, tasarlanan toplumlarla gerçek toplumlar arasında farklılıkların bulunması kaçınılmazdır. Gerek **Republic**'de, gerekse bazı diğer ütopyalarda çalışmak insanların yapabileceği en kutsal görevlerden biri sayılır. İdeal toplumun varlığı ve geleceği bir anlamda o toplumun bireylerinin çalışmalarına ve üzerlerine düşen görevleri yerine getirmelerine bağlıdır. Öte yandan Cockaigne şarkılarından birinde “*çalışmayı icat eden budalayı astılar*”²⁰⁰ der. Bu noktada Sebastian de Grazia “*Ütopya kültürün sahibidir, Cockaigne ise folklor aittir*”²⁰¹ diyerek ikisi arasında belirgin bir ayırım yapar.

Altın Çağ ile Cockaigne arasındaki işlevsel farklılıkları ünlü Roma dönemi şairi Lucian'ın bir diyalogunda da görmek olasıdır. Buna göre yıllık olarak düzenlenen Saturnalia ziyafetinden hemen önce şehrin vaazı ve Saturnalia'nın yasa koyucusu olan Cronosolon, koruyucu tanrı Cronus'a* yoksulluğundan yakınır. Kendisi gibi sanat ile ilgilenen insanların yalnızca bir hayat arkadaşı isterlerken etraflarında gittikçe çoğalan işsiz güçsüz varlıklı kimselerin varlıklarından duyduğu rahatsızlığı dile getirir ve sonunda Cronus'tan her şeyi yeniden düzenlemesini ve herkesi eşit yapmasını talep eder. Cronus ise gündelik yaşamda Clotho ve kız kardeşi Fates'in ona reva gördüğü yazgıyı değiştiremeyeceğini, ancak ziyafete dokunarak onun yoksulluğunu düzelteceğini söyler.²⁰² Bu da, Cronosolon ve kendisi gibi yoksul olan diğer

¹⁹⁹ David Hume, “Of Justice”, *The Philosophical Works*, Edt. T. H. Green ve T. H. Grose, Scientia Verlag Aalen, Darmstadt 1964, s. 179.

²⁰⁰ Lovejoy ve Boas, s. 41.

²⁰¹ Sebastian de Grazia, *Of Time, Work and Leisure*, Twentieth Century Fund, New York 1962, s. 382.

* Yunan Mitolojisinde Titanların ilk neslinin en genci ve lideri olarak tanımlanır. Babası Uranus'u tahtından indirerek mitolojik Altın Çağ boyunca hüküm sürdükten sonra oğlu Zeus tarafından egemenliğine son verilerek zindana atılır. Daha sonraları Roma Mitolojisinde Tanrı Satürn olarak anılır ve kendisini onurlandırmak için Saturnalia adı verilen festivaller düzenlenir.

²⁰² Lucian, *Works*, İng. Çev. H. W. Fowler ve F. G. Fowler, Clarendon Press, Oxford 1905, s. 113.

arkadaşlarının Saturnalia boyunca tıpkı varlıklı kimseler gibi yaşamın bütün güzelliklerinden yararlanabilecekleri anlamına gelir. Bu kutsal süre boyunca Altın Çağ miti yeniden yeryüzüne inecektir ve festivalin ya da ziyafetin asıl amacı budur. Ancak Cronus bunun gündelik yaşamı tamamen değiştirip herkesin eşit olmasından çok daha farklı bir durum olduğunu belirtir. Bu gibi durumlar kendisinin değil, oğlu Zeus'un sorumluluk alanına girmektedir. Öte yandan eğer birisi Zeus'a ya da en azından onun varlığına inanmıyorsa bütün bunlar normal yaşamdaki durumlara dönüşecektir. Bu anlamda ütopya, insanın aklını ve iradesini mite uygulaması olarak düşünülebilir.

Altın Çağ'ın en önemli özelliklerinden biri, onun tarihin dışında ve olasılıkla da henüz tarih başlamadan gerçekleşmiş olmasıdır. Hesiod insanın zamana bağımlı bir varlık olduğunu ve bir gün öleceğini kabul eder. Ancak onun Altın Çağ mitinde insanlar, ancak çok uzun ve mutlu bir yaşam sürdükten sonra ve yaşlılığın güçlüklerinden etkilenmeden ölürler. Diğer birçok cennet miti de zamandan bağımsız, değişmeyen ve ölümün olmadığı bir yaşam biçimini kabul eder. Diğer bir ifadeyle, cennet miti tarihler arasındadır ve ütopyaların planlayıcıları da hemen hemen bu koşullara ulaşmayı amaçlarlar. Onlar için de tarihin ve zamanın değişikliklerinden etkilenmeyecek olan durağan ve kararlı bir mükemmeliyet oldukça önemlidir. Jerome Busleyden, insanlar Thomas More'un muhteşem **Utopia**'sında sunulan yasaları bilip uygulasalardı Atina, Sparta ve Roma'nın bugün birer harabe olmayacaklarını, aksine hala yıkılmamış, ayakta ve varlık içinde yaşayan ülkeler olacaklarını iddia eder.²⁰³ Francis Bacon'ın **New Atlantis** (1626)'inden evrim kuramının uyarlandığı 20. yüzyıl ütopyalarına kadar gerek devletler gerekse insanlar için ölümsüzlük ya da çok uzun süre var olma temasının kullanılmadığı ütopyalardan söz etmek çok zordur. Bu durum aynı zamanda ütopyanın tarihe karşı verdiği savaş olarak da görülebilir. Ütopya yazarlarının zamanı durdurmak için verdikleri bu uğraş genel olarak çok büyük tepkilere yol açsa da temelde insanoğlunun arzuladığı cenneti yeryüzünde kurmasını amaçlar.

Ritüeller aynı ideal devlete ulaşmanın başka bir yönünü temsil ederler. Tanrı Cronus'un hükümdarlığını anmak için her yıl düzenlenen şöenler, ya da başka bir deyişle Saturnalia, gerçekte geçmiş bir zamanda herkesin eşit ve mutlu olduğu bir dönem olarak bilinen Altın Çağ'ın yeniden canlandırılmasını amaçlar. Cronus yılın birkaç gününü bu ziyafete ayırarak *“insanlar benim zamanımda yaşamın neye*

²⁰³ Bkz. More, *Utopia*, s. 315.

benzediğini görmeli”²⁰⁴ der. Bu durum Roma yasalarınca da tanınır ve Saturnalia şöleni sırasında ne savaş başlatılabilir ne de suçlular cezalandırılabilir. Çünkü Altın Çağ’da ne savaş vardır ne de suçlular. Lucian’ın diyalogları bir yandan Saturnalia’nın ruhunu başarılı bir biçimde yansıtırken öte yandan da yazarın kendine özgü şüpheciliğini açığa vurur. Kutlamalar boyunca katılımcıların çoğu farklı ruh hallerine girerler ve miti yeniden yaşayarak o bilinmeyen çağlara yolculuk ederler. Bu anlamda Saturnalia insanların yalnızca sarhoş olmak ve üstleri hakkındaki düşüncelerini yüksek sesle dile getirmek için kullandıkları bir mazeretten daha fazlasıdır; bir anlamda onların zamanı durdurmasıdır. Mircea Eliade’e göre, insanlar ilkörnekleri her taklit ettiklerinde bu ilkörneklerin ortaya çıktığı mitler çağına giderler. Kutlama eylemiyle birlikte dünyaya özgü zaman ve tarih ortadan kalkar, çünkü birisi mite ait kişiliklerin jestlerini ve mimiklerini taklit ettiği ve tekrarladığı sürece kendi zaman ve mekânının sınırlamalarından kurtularak o mitin çağdaşı olur.²⁰⁵ Bu nedenle, Saturnalia’nın ilahi etkileri yeryüzünden onulmaz bir biçimde yok olan neşe ve eğlencenin yeniden ortaya çıkmasına yardımcı olur. Bu bağlamda, ritüelin kimyası yoluyla demir çağı geçici de olsa Altın Çağ’a dönüşür.²⁰⁶

Saturnalia’nın aldığı biçimler, Altın Çağ’ın gerçek anlamda nasıl olduğunun anlaşılmasına da yardımcı olur. Onun asıl görevi herşeyi tersine çevirmektir. Bu nedenle Saturnalia’nın sürdüğü birkaç gün boyunca bütün değerler, toplumsal roller ve normlar tamamen tersine çevrilir. Lucian’a göre gerçek dünya birkaç deve ve bir sürü karınca tarafından doldurulmuş bir yerken, ritüelin etkisi altındayken bütün farklılıkların ortadan kalktığı ve yalnızca eşitliğin olduğu bir yere dönüşür. Saturnalia’da yeryüzü bir deve tarafından değil kitleler tarafından seçilmiş bir kral tarafından yönetilir. Köleler efendileriyle aynı sofraya otururlar ve onlar tarafından hizmetleri görülür. Herkes istediğini söyleyebilir, istediği kadar yiyebilir ve diğer zamanlarda hayalini bile kuramayacağı kadar cinsel özgürlüğe kavuşur. Bu bağlamda Saturnalia özgürlük ve serbest bırakılmak anlamına gelebilir. Avrupa’da aynı kökene sahip farklı şölenlerde bu özgürlük oldukça ileri gider. 15. yüzyıl Paris’inde yılbaşlarında kutlanan Budalalar Ziyafeti (Feast of Fools) bunun örneklerinden birisidir:

²⁰⁴ Lucian, s. 4:111.

²⁰⁵ Mircea Eliade, *The Myth of the Eternal Return*, (İng. Çev. W. R. Trask), Routledge & Kegan Paul, Londra 1955, s. 35.

²⁰⁶ Elliott, s. 11.

*Rahipler ve kâtipler mesai saatleri içerisinde maskeler takarken ya da canavar kostümleri giyerken görülebilirler. Koroda kadın, kadın satıcısı ya da ortaçağ ozanı kıyafetleri giyip dans ederler. Ahlâksız şarkılar söylerler. Kutlayıcı kalabalığa vaaz verirken mihrabın köşesinde siyah puding yerler. Orda zar atarlar. Ayakkabıların pençelerinden yükselen pis kokularla tütsülenirler. Kilisenin içinde hiç utanmadan koşup zıplarlar. Son olarak da eski püskü at arabalarının içerisinde şehir merkezine ve ordaki tiyatrolara hücum ederek ayıp performanslarıyla arkadaşlarını ve ordaki izleyenleri kahkalara boğarlar.*²⁰⁷

Bu parçada her zaman ciddiyeti ile bilinen din adamlarının yaptıkları da tıpkı Saturnalia’da kölelerle efendilerinin yaptıkları gibi toplumsal düzeni geçici bir süreliğine de olsa tersine çevirmek ve katılımcıları özgür bırakmaktır. Kısaca, “*Hazretleri koltuklarından indirip daha aşağı bir dereceye getirirler.*”²⁰⁸ Bütün düzenler gibi Kilise düzenin de baskıcı olduğu ve Budalalar Şoleni’nin de tıpkı Romalıların pagan şölenleri gibi düzene karşı yapılan anarşik birer başkaldırı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Geçici bir süreliğine de olsa toplumu tersyüz eden bu ritüellerde, gülünçleştirme, alay, parodi, yergi ve en önemlisi de hiciv çok önemli bir rol oynar. Saturnalia’nın en belirgin özelliklerinden biri, festival sürdüğü sürece katılımcıların her türlü kutsal kurumla alay etme ve her türlü kutsal kişiyi hicvetme hakkına sahip olmalarıdır. Örneğin, Batı Afrika’da yaşayan Ashanti toplumunda insanlar o kadar hassastırlar ki gülünç duruma düşürüldüğü için birçok kişi intihar eder. Ancak yılın belli bir zamanı düzenlenen festival boyunca toplumun kutsal sayılan şefi dahi alaya alınır. Bu şeflerden biri “*Cuma’yı bekleyiniz ve bana nasıl küfrettiklerini o zaman görünüz ve eğer siz de gelip aynısını yaparsanız bu beni mutlu eder*”²⁰⁹ der. Ashanti geleneklerine göre toplumun önde gelenleri her yıl bir kez atanır ve o gün ister kadın ister erkek, ister köle ister özgür olsun herkes kafasının içinden geçenleri ve komşularına onlar hakkında düşündüklerini söyleme hakkına sahiptir. Bu günde istediği her şeyi söyleyen bir kimse bir yıl boyunca ruhunu serin ve sakin tutabilecektir. Bu anlamda Ashanti festivali Saturnalia ile büyük benzerlikler gösterir. Bu konuşmalar gerçek yaşamdan festival parantezi ile ayrılmış olan ritüel davranışlarıdır ve gerçekte karnavalların gem vurulmamış sözleri her yerde benzerlikler gösterir. Elliott’a göre bu, hicvin edebiyat

²⁰⁷ E. K. Chambers, *The Medieval Stage*, Oxford University Press, Londra 1903, s. 294.

²⁰⁸ *Holy Bible*, Luke 1:52, Wheaton: 2006, Crossway Bibles, s. 45.

²⁰⁹ R. S. Rattray, *Ashanti*, Clarendon Press, Oxford 1923, s. 151.

olmadan önceki durumunun dilidir ve dolayısıyla hiciv hem ön-edebi (preliterary), hem de alt-edebidir (subliterary).²¹⁰

Kısaca, Ashanti halkının Apo, Babil'in Sacaea*, Roma'nın Saturnalia, Fransa'nın Budalalar Şöleni,* İngiltere'nin Kötü Yönetim Lordu* (Lord of Misrule) ve daha birçok festival geçici de olsa toplumsal düzeni tersyüz etme amacı içindedirler ve arkaplanlarında hemen hemen aynı güdüler bulunur. Her ne kadar mensubu oldukları kültürler oranında birbirlerinden farklılıklar gösterebilir de hepsi tek bir sınıfa dâhil edilebilir:

*Egoya empoze edilen her türlü reddetme ve kısıtlamada, yasağın periyodik bir biçimde ihlali kuraldır; bu durum yasalarca sağlanan taşkınlıktan başka birşey olmayan ve bütün neşeli yapısını verdiği özgürlüğe borçlu olan festivallerde açıkça görülür. Romalıların Saturnalia'sı ve bizim çağdaş karnavallarımız bu temel özellikte ilkel insanların genellikle her türden büyük bir ahlâksızlıkla sona eren festivalleriyle birleşir.*²¹¹

Diğer bir deyişle, festivaller kısıtlamalara karşı geçici de olsa bir rahatlama ve bir özgürlük sağlar. Saturnalia'da bu özgürlük Altın Çağ'a giden yoldur. Bu anlamda Altın Çağ'ın tanımını yapmak gerekirse, onun her türlü kısıtlamadan ve reddetmeden arındırılmış bir zaman ya da durum olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Altın Çağ'dan söz eden hemen hemen bütün yapıtlarda bu durumu görmek olasıdır. Tasso'nun **Aminta** (1573)'sını İngilizce'ye çeviren Samuel Daniel yapıtta "*Ah mutlu Altın Çağ!*"²¹² der. Gerçekten de Altın Çağ mutludur ama bunun nedeni ırmaklardan akan süt ya da ağaçlardan damlayan bal değil, insanların cinsel içgüdülerinin kısıtlanmamış olması ya da henüz o dönemde onur ya da namus gibi kavramlarla kirlenmemesidir. Kısaca insanlar o dönemlerde kendi yasalarını değil doğanın yasalarını uygulamaktadırlar. Bu nedenle yapıtın mitin özünü yakaladığı söylenebilir.

²¹⁰ Elliott, s. 14.

*Sümer dilinde 'arpa' anlamına gelen sözcük, Antik Mezopotamya'da sonbaharda arpa ekimini, ilkbaharda ise hasadını kutlamak üzere düzenlenen festivale de ismini verir.

*Beşinci yüzyıldan beri başta Fransa olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinde düzenlenmekte olan bir festivaldir. Din adamları ile halk arasında düzenlenen festivalde din adamları kısa süreliğine bütün yetkilerini halka devreder ve kendileri halkın yerine geçer. Festival süresince halk din adamlarından, din adamları ise halktan beklenti ve şikâyetlerini dile getirir. Bu bağlamda festival, Saturnalia'nın devamı olarak kabul edilir.

*Saturnalia'nın devamı sayılan bu festivalde yılbaşı zamanı Kilise'nin başına halkın en alt tabakasından, çoğunlukla da çiftçiler arasından bir kişi seçilir ve festival süresince herkesin sarhoş olduğu ve taşkınlıklar yaptığı eğlenceler düzenler. Festival 1512 yılında Henry VIII tarafından kaldırılır.

²¹¹ Sigmund Freud, *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, Edt. James Strachey, , Hogarth Press, Londra 1955, s. 131.

²¹² Alexander B. Grosart, Edt. *Complete Works in Verse and Prose of Samuel Daniel*, Hazel, Watson and Viney Limited, London 1885, s. 260.

İnsan, yapısı gereği her türlü kısıtlamaya karşı olacağı için Saturnalia festivali de bu anlamda anarşik bir görünüm kazanır, yani köle sahibiyle, kabile üyeleri şefleriyle alay eder ve rahip kilisesinin dinsel törenlerini hicveder. Tüm bunlar günlük yasaları yürürlükten kaldıran ritüellerdir ve hepsine, iyi ve olumlu bir amaca hizmet eden olumsuz bir hiciv olarak bakılabilir. Bu yolla, hiciv ve Altın Çağ Saturnalia festivalinde bir araya gelmiş olur.²¹³

Öte yandan, Altın Çağ, Cockaigne ya da diğer yeryüzü cennetleri tam olarak ütopya anlamına gelmezler, çünkü onlar, yukarıda da sözü edildiği gibi Zeus'a değil Cronos'a aittirler. Ayrıca bu festivallerin hicvi de edebi anlamda kullanılan hicivle aynı değildir. Bütün bunlar yalnızca sanatçıların ve yazarların kendi yapıtlarını geliştirebilmek için yararlanacakları temel unsurlardır. Thomas More'un **Utopia**'sı ile Horace ya da Alexander Pope'un hicivleri düşünüldüğünde, bu iki türün genetik ilişkileri kutsal günlerin onaylanmış yetkilerine dayandırılabilir.²¹⁴

Yapıları bir çeşit ritüele dayanan festivallerden hiciv ve ütopya gibi edebi biçimlere geçiş oldukça dikkat çekicidir. Bu geçişte çeşitli sanatsal biçimler değişen oranlarda ve kombinasyonlarda kullanılarak ritüele ve mite ait unsurların aralarına yerleştirilir. Bunun en önemli örneklerinden biri de bir İrlanda halk masalı olan **The Vision of MacConglinne**'dir. Masalda sihir ve folklor son derece önemli amaçlar için kullanılır. Masal, Cockaigne öykülerini andıran ve yiyecekler üzerine yazılmış bir epik gibi görünse de gerçekte bir epik parodisi ya da alayıdır (mock-epic). Öykünün oldukça aç olan yazarı, açlığından olsa gerek düş gücünün kontrolünü elinden bırakır ve önünde kayık dolusu sulu leziz biftekler, süten göller, et suyundan denizler, içinden bal akan ırmaklar ve sos dolu havuzlar görür.²¹⁵ Cockaigne'in bu biçimde algılanışı hicvin algısının ve çeşitliliğinin ne boyutlara ulaştığının da bir göstergesidir. Masalda hicvi oldukça belirgin bir hale getirebilmek için büyük oranda ironi, alay ve edebi parodi kullanılır. Yapıtın hedefi açık bir biçimde Ortaçağ İrlanda'sının dinsel ve edebi biçimleridir. En kutsal Hristiyan öğretilerinden kahramanlık destanlarına kadar her şeyle alay eder. Bir anlamda bu masal ritüel çerçevesinin dışında geliştirilen bir

²¹³ Elliott, s. 15.

²¹⁴ Agy., s. 16.

²¹⁵ *Aislinge MeicConglinne: The Vision of MacConglinne*, (İng. Çev. Kuno Meyer), David Nutt, Londra 1892, s. 84.

Saturnalia'dır ve her şeyi tersyüz etmeyi amaçlar. Robin Fowler'a göre yapıt, Ortaçağ öğretilerinin tamamını bir araya getirerek bunların hepsiyle birden alay eder.²¹⁶

Hiciv ve Altın Çağ işlevsel bir biçimde festivalde bir araya gelir. Ancak bu ilişki Tanrı Satürn*'ün karmaşık sembolleri nedeniyle farklı bir biçimde gerçekleşir. En başından itibaren var olan bir ikilem Cronus-Satürn'ün karakterini de belirler. Yeryüzünde gelmiş geçmiş en mutlu zaman olarak bilinen Altın Çağ'da hükümdar olduğu için oldukça iyiliksever bir yönü vardır. Dahası, Hesiod'a göre Zeus tarafından hapsedildikten sonra Kutsal Adalarda hükümdar olmak üzere serbest bırakılır. Romalılara göre Satürn, İtalya'ya medeniyet getiren kişi olmasının yanında tarım tanrısı ve Altın Çağ'ın kralıdır. Ancak mitin öteki yüzü korkunç ve karanlıktır. Cronus-Satürn babasını iğdiş eder ve çocuklarını yer. Satürn ikonografisinde orak, mitin hangi yönünün ön plana çıktığına bağlı olarak hem bir tarım aleti hem de iğdiş etme aracıdır. Satürn Tanrıların en yaşlısıdır ve tanrılar gezegenlerle eşleştirilmeye başladığında onların en uzak ve en yavaş olanıyla özdeşleştirilir.²¹⁷

Geoffrey Chaucer **The Knight's Tale**'da Satürn'ün kızı Venüs'e kudretini anlatır ve insanları soğuk sulara boğmaktan asmaya, hatta bilinmeyen mahzenlere kapatmaya kadar birçok karanlık gücünün olduğunu söyler.²¹⁸ Astroloji bilimi de zaman zaman bu türden felaketleri Satürn ile ilişkilendirir. John Lydgate **The Fall of Princess** (1431-39)'te Satürn'ün etkilerini yaklaşık olarak yukarıdakiler gibi açıklar, ancak yapıtın başka bir bölümünde Satürn, Nuh ve İbrahim'in birlikte yaşadığı, ılımlığın ve ölçülülüğün temel yasalar olduğu, şövalyelerin namusu savunup kâfirleri cezalandırdığı bir altın çağdan söz eder.²¹⁹ Öte yandan, kim tarafından yazıldığı bilinmese de yine Lydgate'in yazdığı düşünülen **The Assembly of Gods**'da Satürn, buz ve kardan giysiler içinde, kanlı bir kılıç tutarken ve buz sarkıtlarından oluşan bir kolye ve kurşundan bir taç takarken betimlenir.²²⁰

Rönesans İngiltere'sinde edebi hiciv Satürn karakterinin kötü yönleri ile ilişkilendirilir. Thomas Drant 1566'da yazdığı bir şiirde hiciv (satyre) sözcüğünün dahi

²¹⁶ Robert Fowler, *The Irish Tradition*, Clarendon Press, Oxford 1947, s. 77.

*Yunan mitolojisinde Zeus'un babası olan Cronus, Roma mitolojisinde Saturn ismi ile bilinir.

²¹⁷ Erwin Panofsky, "Father Time", *Studies in Iconology*, Oxford University Press, New York 1939, s. 73.

²¹⁸ Geoffrey Chaucer, *The Knight's Tale*, Biblio Life, New York 2009, s. 68.

²¹⁹ John Lydgate, *The Fall of Princess*, bkz. Kitap 1, 11. 1815-1817, 2614, 3492, Kitap 7, 11. 1153-1334.

²²⁰ John Lydgate, *The Assembly of Gods*, Kegan Paul, Trench Trübner & Co., Londra 1896, s. 9.

Satürn'den türemiş olabileceğini iddia eder. Ona göre hiciv yazarı da oldukça sivri dilli, kötülüklerle karşı oldukça saldırgan, iyiliklere karşı ise dosttur. Satürn'ün orağı ile zamanları kestiği gibi hiciv yazarı da günahı, zevki ve mutluluğu keser.²²¹ Kısaca, 16. yüzyılın sonlarında ve 17. yüzyılın başlarında hiciv soğuk, alaycı, hakaret dolu ve karmaşık bir edebi tür olarak görülür. Hiciv yazarları kendilerine büyük bir gururla Satürn'ün adamları derler. Hastalık ve ölüme karşı sahip oldukları saplantılı ilgi de kendilerini adadıkları Satürn'den kaynaklanır. Bazıları kendilerinin Satürn'ün kötü güçlerinin temsilcileri olduğunu iddia eder. Bu nedenle Rönesans hicvi karamsar ve hoşnutsuz tavrını; bir bakıma Altın Çağ'a hükmetmiş olan karanlık güçlere sahip tanrısından alır.²²²

Edebi anlamda ütopya ile hiciv arasındaki ilişkiler çok daha sağlam bir temel üzerine kuruludur. Aristophanes **Ecclesiazusae**'de bu bağlantıyı oldukça başarılı bir biçimde kurar. Yapıtta kadınların egemenliği altında bütün vatandaşlar eşittirler ve varlıkları ve hazları eşit bir biçimde paylaşırlar:

*İnsanlar,
Mutluluk araçlarına ortak bir biçimde sahip olmalıdırlar
Bundan sonra özel mülk sona erer—
Diğerleri açken, inlerken;
Bir adamın harcamak için çok fazla şeye sahip olması yanlıştır,
Bu adamın mezarı için bile yetecek kadar toprağı yokken,
Diğerlerinin sürmeye elverişli dönümlerce toprağının olduğunu görüyoruz.
Diğerlerinin bir çağırmasına koşacak yüzlerce kölesi varken
Bir tek cılız kölesi bile olmayan insanlar bulursunuz...
Bunlar bitti: bundan böyle her şey, herkesin olacak.*²²³

Mahkeme salonları artık ziyafet salonlarına dönüşecek, gerçek cinsel özgürlük için evlilik ortadan kaldırılacaktır. Artık şehrin bütün güzel kızları erkeklerin eşleri olacaktır. Kısaca, kadın devriminin lideri olan Praxagora, hedonistlerin Ütopya'sında egemen olacaktır. Öte yandan, hiciv bu güzel ütopyada kendisini yavaş yavaş hissettirmeye başlar. Bu hayali ülkenin bazı kurumlarına eleştirilerde bulunsa da hicvin asıl amacı dışardaki gerçek dünyaya ve onun kokuşmuşluğuna saldırmaktır. Aristophanes'in, kadınları ve onların egemen olduğu ideal devletleri ciddiye aldığı açıktır, zira

²²¹ John Peter, *Complaint and Satire in Early English Literature*, Oxford: 1956, Clarendon Press, s. 301-302.

²²² Elliott, s. 21.

²²³ Aristophanes, *Complete Plays of Aristophanes*, Edt. Moses Hadas, Bantam Books, New York 1962, s. 438.

Lysistrata, The Birds, The Clouds, Plutus gibi birçok oyununda hicvinin kaynağına bu ütöpik temayı koyar.

Genellikle iki ana unsur tarafından tanımlanan şiir biçiminde yazılmış hiciv düşünüldüğünde, hiciv ve ütopyanın doğal bir biçimde kaynaşması olasıdır. Bu iki unsurdan birincisi her türlü olumsuzluğa, kötülüğe ve budalalığa saldıran ve yapıtta ağır basan olumsuz kısım, ikincisi ise budalalıkların ve kötülüklerin yargılanması için bir norm ve mükemmeliyet standardı oluşturmak üzere kullanılan ve gerekenden daha az sözü edilen olumlu kısım. Öte yandan, edebi ütopya bu olumsuz ve olumlu oranları tamamen tersine çevirir ve idealin sunumu saldırıda bulunulan eski kötü günlerin önüne geçer. Ancak, ütopya çağdaşı olduğu topluma açık bir saldırıda bulunmazken bile Janus* yüzü takınır. Diğer bir ifadeyle, ideal bir toplum portresi çizmenin iki önemli işlevi vardır: birincisi bu yolla ütopya bir standart ve bir amaç belirler ve ikincisi onun varlığından aldığı güçle gerçekte var olan toplumun üzerine eleştirel bir ışık tutar. Nothrope Frye, William Blake'in **Songs of Innocence** (1789)'ının ikiyüzlülükleri daha utanç verici bir duruma getirdiği için deneyimleri hicvettiğini söyler.²²⁴

Thomas More'un **Utopia**'sında da, iki edebi tür olan hiciv ve ütopya ayrılmaz biçimde bir arada yer alırlar. Birçok şiirsel hiciv yapıtında hicveden kişi ve rakibi karşı karşıya gelirler. Bu durum yapıtın doğasını da biçimlendirir. Örneğin, Horatius hicivlerinden birinde Forum'da yürürken katlanılması güç birisiyle diyaloga girer. Ya da Juvenal üçüncü hicvinde düş kırıklığına uğramış Umbricius ile birlikte Roma'nın dışına doğru yürüyerek şehir yaşamının korkunçluğu konusunda tartışır. Her durumda bu karşılaşmalar, hiciv yazarının karşıdaki direnen kişiye saldırılarda bulunması için gereken söyleşi ortamının doğmasını sağlar. More'un **Utopia**'sında da bu durum geçerlidir. Romanda yurt dışında büyükelçilik görevinde bulunan Thomas More, burada Raphael Hythloday adlı bir düşünür ile karşılaşır ve Antwerp'te bir bahçede gün boyunca süren uzun bir konuşma yaparlar. More'un bu konuşmadaki işlevi konuşmayı belli konulara çekmek ve bu konularda Hythloday'e karşıt görüşler ortaya atarak onun gerçekte savunmak istediği gerçekleri ortaya koymasına yardımcı olmaktır. Bu konuşmada rakip More'dur. Hythloday'in görevi ise bu tartışmalar yoluyla

* Yunan bitolojisinde kafasının hem önünde hem de arkasında yüzü bulunan iki yüzlü tanrı.

²²⁴ Northrope Frye, *Fearful Symmetry: A Study of William Blake*, Princeton University Press, New York 1990, s. 237.

toplumdaki bozulmaları ortaya koymaktır. Elliott'a göre Hythloday, türe özgü bütün özellikleri ve edebi sanatları ustalıkla kullanmayı başaran büyük bir hicivcidir ve yapıtta bu yeteneğini cömertçe kullanır.²²⁵

Ütopya, Saturnalia festivali ile yeniden canlandırılmış olan Altın Çağ mitinin bir tür dünyevileştirilmesi olarak kabul edilebilir. Hiciv ise bu festivallerin bir parçası olan alay etme, dalga geçme, saldırıda bulunma ve gülünç duruma düşürme yoluyla günlük yaşamdaki ritüellerin parodisini yapmakta kullanılan bir tür silahtır. Bu nedenle, ütopya ve hicvin daha antik dönemlerde yani Saturnalia festivallerinde birbirleri ile bağlantılı oldukları söylenebilir. Bu iki türün açıkça birleşmesi ise Thomas More'un Batı edebiyatı açısından büyük önem taşıyan yapıtı **Utopia**'da olur. Çünkü gerçekte, ütopyanın olumlu imgesi, var olan koşulların olumsuz imgesinin bir sonucu ve gereği olarak ortaya çıkar. Bu anlamda hiciv daha iyi koşullara ulaşabilmek adına gerçek dünyanın bir eleştirisiyken, ütopya dünyanın nasıl olması gerektiği ile ilgili umut verici bir öngörüdür ve birbirlerinden ayrılmalari gerçekte anlamda zordur.

Utopia'da hiciv, yapıtın en temel yapı taşlarından biridir. More'un aktardığı kusursuz düzen gerçekte dönemin İngiltere'sine yöneltilen toplumsal ve ahlâki bir eleştiridir. Yani More kendi toplumunun değer yargılarını hicveder. Benzer bir biçimde Jonathan Swift'in en bilinen hiciv yapıtlarından biri olan **Gulliver's Travels**'ında geçen ütopik mekânlar olan Lilliput, Brobdingnag ve Houyhnhnmland gibi ülkeler de hiciv için vazgeçilmez unsurlardandır. Bu bağlamda, **Utopia**'yı bir ütopya, **Gulliver's Travels**'ı da bir hiciv olarak birbirlerinden ayırmanın ne kadar doğru olacağı tartışılabilir. Gerçekte her iki tür de bir diğerinin varlığı için gereklidir. Umut eleştiriyi, eleştiri de umudu besler. Ütopya imgesinin açıklanamaz tartışmaları gerçekte var olan koşulların bir çeşit hicvidir ve bu iki tür birbirinin olanaklarını sonuna kadar kullanır. Dolayısıyla, bu türlerin birleştiği yapıtlara da ütopyacılık hiciv demek yanlış olmayacaktır.

Ütopyaların önemli bir özelliği, onların tarihsel bir arka plana sahip olmalarıdır. Örneğin, Karl Mannheim'a göre ütopyanın tanımının temelinde var olan düzen bulunur.²²⁶ Bu bağlamda, var olan düzenin ütopyanın tanımına karar vermesi, onun gerçekleştirilebileceği anlamına da gelebilir. Paul Ricoeur ise her ütopyanın tarihsel

²²⁵ Elliott, s. 23.

²²⁶ Karl Mannheim, *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*, Harcourt, New York 1936, s. 183.

zamanda ve kendine özgü tarihsel bir anlayışının bulunduğunu vurgular.²²⁷ Kısaca, ütopyaların tarihselliği onların gerçek yaşama yakınlaşmalarına yardımcı olur. Bu durum bir anlamda onların sonu olur. Bu bağlamda, edebi ütopyaların bir bakıma yarı-tarihsel yapıtlar olduğu sonucuna varılabilir. Çünkü bunlar var olan düzeni taklit edebilir, yeniden yapılandırabilir ya da sırf var olan düzenin iyiye gitmesi için ortaya çıkabilir. Öte yandan, ütopyacı hiciv açısından var olan düzen yalnızca yarı-kurgusal bir taklit alanı değil, aynı zamanda hicvin hedefidir. Ancak söz konusu toplumsal düzen yazarın kendi bakış açısı ile görülen düzendir.

Hicvin kendisi de tarihe temellendirilerek ideal olanla, ütopyayı tanımlayan *status quo* arasındaki boşluğu kullanır. Daha iyi olan yerleri ve düzeni kurgusal bir biçimde abartarak var olan toplumsal düzen vurgulanır ve gülünçleştirilir. Statükoya yapılan bu vurgu, hicivsel modelin tanımlanmasına da yardımcı olur. Gerçekte, ütopyacı hicvin temelinde statüko ile ideal arasındaki uyumsuzluk yatar. Baker Smith hicvin tarihe bağımlılığını ve ütopya ile arasındaki ilişkileri bir adım ileri taşır:

*Ütopya edebiyatının temel özelliği, ideal olasılıkları, bilinenin itaatsizliği ile birleştirme çabasıdır. Distopya edebiyatında bile arzu edilen alternatifler sunan şey, bilinen dünyanın bu dik başlılığına yapılan vurgudur ve bu da ütopya ile hicvin aralarındaki yakın bağın nedenlerinden biridir.*²²⁸

Dominic Baker-Smith'in belirttiği gibi ütopyalar var olan düzene vurgu yaparlar. Ancak bunu yaparken ideal bir seçenek sunarlar. Öte yandan bunların aksine ütopyacı hicivler var olan toplumsal düzeni eleştirirken herhangi bir gerçekçi alternatif sunmaz, yalnızca var olanı gülünçleştirerek alaya alır. Ütopyacı hiciv “*arzu edilenin ne olduğunu vurgulamak yerine toplumun arzu edilmeyen özelliklerini abartarak kusursuz bir toplum kurma iddiasında bulunur.*”²²⁹ Rasyonel ütopyalar içeriklerini ideal düzeni övecek biçimde zamansallaştırırken, ütopyacı hicivler bu zamansallıklarını var olan düzene temellendirirler ve bu yolla ütopyacı diyalektikten ayrılan yönlerini överler.

Yeryüzü cennetleri, altın çağ ve milenyum gibi ideal toplum düzenlerine vurgu yapan rasyonel ütopyaların aksine, ütopyacı hiciv ahlâki değerlerin korunması ve bunların uygulanması yoluyla ideal toplum düzeninin sağlanması gibi konularla

²²⁷ Paul Ricoeur, *Lectures on Ideology and Utopia*, Edt. George H. Taylor, Columbia University Press, New York 1986, s. 275.

²²⁸ Dominic Baker-Smith, “The Escape from the Cave: Thomas More and the Vision of Utopia”, *Between Dream and Nature: Essays on Utopia and Dystopia*, (Edt. Dominic Baker-Smith ve C. C. Barfoot), Rodopi, Amsterdam 1987, s. 8.

²²⁹ Leonard Feinberg, *Introduction to Satire*, Iowa State University Press, Iowa 1967, s. 56.

ilgilenmez ya da bu konuda bir umut da taşımaz. Aksine, bu tür metinler için ideal toplum düzeni, gerçekte var olan toplumsal düzenlerdeki eksiklikler ve bozukluklardır.

Ütopyacılıkta hicivde rasyonel ütopyaların türe özgü özellikleri çarpıtılarak ya da dönüştürülerek bir yeryüzü cenneti parodisi yaratmak için kullanılır. Aynı zamanda ideal toplumsal düzenin ahlâki düzeni ve kuralları da gülünçleştirilerek alaya alınır. Ütopyacılıkta hicivler genellikle emrettiği ibadetleri yapmakta başarısız oldukları dinsel düzenleri eleştirirler.²³⁰ Cockaigne öykülerinde en çok uyuyup bedenini en iyi dinlendiren rahibin tanrı tarafından ödüllendirileceğinin söylenmesi²³¹ bu anlamda dikkate değerdir.

Kısaca, her ikisi de köklü bir geleneğin ürünü olan ve Antik dönemden beri edebiyat dünyasında varlığını sürdüren ütopya ve hiciv, çoğu zaman bir arada kullanılırlar. Günümüzün edebi tartışmaları arasında kendine yer bulan türlerin birbirlerine karışması, ya da aralarındaki sınır çizgilerinin bulanıklaşması, hatta kaybolması durumu ütopya ve hiciv için gerçekte binlerce yıl için geçerli olur. Daha Altın Çağ miti ve Saturnalia festivallerinde yolları kesişen bu iki tür, günümüze kadar bu biçimde varlıklarını sürdürürler. Zira ikisinin de ortak bir amacı vardır; o da insanların daha güzel bir toplumsal düzende daha mutlu yaşam sürmeleridir. Bunu başarabilmek için de hem toplumdaki eşitliğe ve kusursuzluğa, hem de bireylerin ahlâk değerlerine vurguda bulunurlar. Aynı amaç için çalışan bu iki tür, yeri geldiğinde birbirlerinin yöntemlerini ve tekniklerini kullanmaktan da çekinmezler. Bu türden birleşmelerin yaşandığı yapıtlara ise ütopyacılıkta hiciv ismini vermek yanlış olmayacaktır.

²³⁰ Agy., s. 38.

²³¹ “Cockaigne”, *The Utopia Reader*, Edt. Gregory Claeys ve Lyman Tower Sargent, New York University Press, New York 1999, s. 76.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİR HİCİV ÖRNEĞİ OLARAK *EREWHON*

4.1. 19. YÜZYIL İNGİLTERE’SİNE GENEL BİR BAKIŞ

19. yüzyıl İngiltere’si felsefi, ekonomik, dinsel, siyasal ve daha birçok açıdan büyük değişikliklere sahne olur ve bu değişiklikler kendisini edebiyat alanında da gösterir. 1789 yılında Fransa’da yaşanan Fransız Devrimi Avrupa’nın geri kalanında olduğu gibi İngiltere’de de etkilerini çok geçmeden gösterir. Devrim ile birlikte yayılan coşku ve milliyetçilik akımı William Wordsworth, Samuel Taylor Coleridge, Lord Byron gibi şairlerin yapıtlarında boy göstermeye başlar. Ancak Fransız Devrimi’nin hemen ardından ortaya çıkan coşku ve umut ortamı, çok geçmeden yerini karamsarlığa ve eleştiriye bırakır.

Bunların yanısıra, bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler yüzyılın ilk yarısında büyük bir endüstri devrimi yaşanmasına yol açar. Bu devrimin sonucunda ülke dışarıya karşı giderek güçlenip zenginleşerek bir imparatorluk halini alır. Endüstrinin gelişmesinin bir sonucu olarak hem daha çok ham maddeye hem de ürünleri satabilmek için yeni pazarlara ihtiyaç duyulur. Bu durum İngiltere’nin dışa açılmasını kaçınılmaz bir hale getirir ve İngiliz halkı denizaşırı ülkelere yolculuklara başlar. Böylece Asya, Afrika, hatta Avustralya kıtalarında yeni sömürgeler kurarak bir yandan buralardaki ham maddeleri İngiltere’ye taşımaya, bir yandan da buralarda kendi yönetimlerini kurarak yerli halkı yönetmeye, dahası onların bir kısmını da beraberlerinde getirerek ucuz iş gücü olarak kullanmaya başlar. Böylece, İngiltere artık ‘güneş batmayan imparatorluk’ adını alır.

İngiltere için bu devrimin iyi olduğu kadar kötü sonuçları da olur. Dışarıda bu kadar güçlenmenin ülke içinde bedeli ağırdır. Gelişen endüstri büyük bir iş gücü gereksinimini de beraberinde getirir. Bu nedenle daha önce köylerde ve kırsalda çiftçilik ile uğraşan İngiliz halkının büyük bir kısmı fabrikaların bulunduğu kent merkezlerine topluca göçe başlar. Bu bağlamda İngiliz toplumu dünyanın ilk endüstri toplumu olarak kabul edilir. 1801 yılında toplumun yaklaşık %20’si kent merkezlerinde yaşamakta iken, 1851 yılında bu oran %50’yi geçer. 1881 yılında nüfusun yaklaşık üçte ikisi kentlerde yaşamaktadır. Dahası, 1801 yılında toplumun büyük bir çoğunluğu tarımla uğraşırken, ya da buna bağlı küçük atölyelerde üretim yaparken, yüzyılın sonlarına

doğru hemen hemen her şey makinalar tarafından üretilmeye başlanır. Bu yüzyılın dikkat çeken bir başka özelliği de hızlı nüfus artışıdır. 1801 yılı nüfus sayımında İngiltere'nin yaklaşık 9 milyon olan nüfusu, 1901 yılı sayımında yaklaşık 41 milyon olarak belirlenir. Dahası, bu yüzyılda yaklaşık 15 milyon kişinin de başta Amerika kıtası olmak üzere çeşitli sömürgelere göç ettiği varsayılmaktadır.²³²

Kent merkezlerindeki yaşam biçimine alışmakta zorlanan insanlar bir yandan düşük ücretler, diğer yandan da gelişen bireysellik, kapitalizm gibi akımların sonucunda daha çok para kazanmak hırsıyla gece gündüz demeden uzun vardiyalar boyunca fabrikalarda çalışmaya başlarlar. Zira İngiliz toplumu için para güç, güç de her şeyi yapabilme hakkı anlamına gelmektedir. Ailelerin kent yaşamında varlıklarını sürdürebilmeleri için çocuklar dahil herkes çalışmak zorundadır. İngiliz toplumunda çocukların çalışması Endüstri Devrimi'nden önce de var olan bir olgudur, ancak geçmişte çocuklar kendi evlerinde ya da ailelerinin tarlalarında çalışmakta olduklarından oyun oynamak ya da eğlenmek için de vakit bulabilmektedirler. Oysa endüstrileşme ile birlikte günde en az on iki saat fabrikalarda çalışmak zorunda kalırlar. Yüzyılın başlarında parlamento çocukların çalıştırılmaması ile ilgili bazı yasalar çıkarsa da bunlar çoğu zaman uygulanamazlar. Bu konudaki ilk etkili yasa 1833 yılında çıkarılır ve yasanın uygulandığından emin olmak için fabrikalara müfettişler atanır. Yasaya göre 9 yaşın altındaki çocukların fabrikalarda çalıştırılması yasaklanır; 9-13 yaş arası çocukların günde en fazla 12 ve haftada en fazla 48 saat, 13-18 yaş arası çocukların da haftada en fazla 69 saat çalışmalarına izin verilir. Yine aynı yasaya göre 18 yaşın altında hiç kimse gece çalışamayacak ve 9-13 yaş arası çocuklara günde 2 saat eğitim izni verilecektir.

Kömür madenlerinde çalışma koşulları fabrikalardan daha zordur. Yüzyılın başlarında 5 yaşındaki çocuklar dahi bu madenlerde çalışırlar. Ancak 1842'de çıkan yeni bir yasa ile 10 yaşın altındaki çocukların ve bütün kadınların madenlerde çalışmaları yasaklanır. Daha sonra 1847 yılında çıkarılan yeni bir yasa ise kadınlar ve çocukların günde 10 saati geçmeyecek biçimde yalnızca tekstil fabrikalarında çalışmalarına izin verilir. Yine bu yasa ile fabrika sözcüğü, en az 50 kişinin üretim sürecinde çalıştığı yer olarak tanımlanır.

²³² Colin Clark, *Population Growth and Land Use*, University of California Press, Berkeley 1967, s. 67.

İnsanlar uzun saatler boyunca çalıştıkları halde emeklerinin karşılığını alamazlar. Geçmişin toprak sahipleri ve soyluları dönemin fabrika sahiplerine dönüşürler ve çalışanların emeklerinden yararlanan yine onlar olurlar. Bu durum çalışanlar arasında huzursuzluklara, mutsuzluğa, ahlâk düşkünlüklerine ve para kazanabilmek adına fuhşun ortaya çıkmasına kadar çeşitli sonuçlar doğurur. Soylu sınıfın refah seviyesine ulaşabilme hırsı içindeki alt sınıf giderek çalışmanın kölesi haline gelir ve özellikle ticaret alanıyla uğraşarak bu iki sınıf arasındaki uçurumu kapatmaya çalışır. Bir süre sonra da burjuva orta sınıf ortaya çıkar. Bu sınıfın en önemli özelliği ticaret yoluyla büyük servetler kazanmaları ve soylu sınıfın kan bağı ile elde ettiği bazı ayrıcalıkları paraları ile elde etme çabası içerisine girmeleridir. Zira yüzyılın sonuna doğru soyluluk kavramı kan ile değil servet ile anılmaya başlar.

Dönemin İngiliz toplumunun başka bir yönü ise içinde yaşadıkları karmaşa ortamına karşın kendilerini kusursuz görmeleridir. Bir sorunun var olduğu dile getirilmezse ya da yokmuş gibi davranılırsa sorunun ortadan kalkacağı düşünülür. Örneğin fuhuş ve cinsellik toplumda oldukça yayılmasına rağmen bundan söz etmek kesinlikle yasaklanır ve bir tabu haline getirilir. Dahası, yapay bir biçimde iffetli davranışlar sergilenmeye çalışılır. Örneğin soyluların evlerinde ve sarayda bulunan piyanoların bacaklarına kadın bacaklarını andırdığı ve insanlarda yanlış çağrışımlarda bulunabileceği gerekçesiyle, giysiler giydirilir.²³³ Bu tarz ikiyezlülükler Viktorya döneminde normal karşılanır hale gelir ve toplumun dinamiklerinden biri olur. Ünlü İngiliz romancısı D. H. Lawrence dönemin içine düştüğü kaos ortamını şöyle özetler:

*19. yüzyılda insanın ruhuna gerçekten ihanet eden şey çirkinlikti. Viktorya çağının... paralı sınıflarının işlediği en büyük cinayet, işçileri çirkinliğe, çirkinliğe, ve yine çirkinliğe mahkum etmektir:... çirkin bir çevre, çirkin amaçlar, çirkin bir umut, çirkin bir sevgi, çirkin giysiler, çirkin mobilyalar, çirkin evler, çalışanlarla işverenler arasında çirkin ilişkiler.*²³⁴

Toplumdaki bu ikiyezlülüğün görülebileceği başka bir durum da insanların her zaman olduklarından daha iyi görünme çabasıdır.²³⁵ İnsanlar toplum baskısı ve çevrelerindeki kendileri hakkındaki düşüncelerinden çekindikleri için düşündüklerini özgürce söyleyemezler. Bunun yerine, herkesin hoşuna gidecek biçimde davranarak kendilerini topluma kabul ettirmeye çalışırlar. Bunu kabul etmeyip ne

²³³ Mina Urgan, *İngiliz Edebiyatı Tarihi, Cilt III*, Altın Kitaplar, İstanbul 1991, s. 191.

²³⁴ Alastair Niven, *D. H. Lawrence: The Writer and His Work*, Longman Group, Londra 1980, s. 12.

²³⁵ Walter Houghton, *The Victorian Frame of Mind 1830-1870*, Yale University Press, New Haven ve Londra 1957, s. 394.

pahasına olursa olsun doğruları dile getirmeye çalışanlar ise toplumdan dışlanma ve yalnız kalma tehlikesi ile karşı karşıya kalırlar.²³⁶ Yaşanan bu toplumsal çalkantıların ortasında oluşan böyle bir huzursuzluk ve mutsuzluk ortamında daha iyi yaşam koşulları arzu eden insanların bu durumu hicvetmesi kaçınılmaz bir hal alır.

19. yüzyıl Britanya'sı meşruti krallık ya da diğer bir ifadeyle anayasal monarşi biçiminde yönetilir. Kral ya da Kraliçe hükümetin, ordunun ve Kilise'nin sembolik lideri olarak kabul edilse de, bu görevleri yürütmeleri için yetkililer atar. Kilise'nin lideri olarak Archbishop of Canterbury'i, orduya başkomutan olarak en yaşlı ya da başarılı generallerden birini ve devletin idaresi için Parlamento üyelerinden birini başbakan olarak görevlendirir. Dönemin parlamentosu iki partili bir yapıya sahiptir. Bunlardan biri Tory (Muhafazakar Parti-Sağ), diğeri ise Whig (İşçi Partisi-Sol)'dir. Parlamentodaki sandalye sayıları seçim yoluyla belirlenen bu iki partiden daha çok oy alanın genellikle en yaşlı ya da deneyimli üyesi Başbakan olarak görevlendirilir ve kabinesini kurma yetkisi verilir.

Yüzyılın özellikle ilk çeyreği siyasal açıdan oldukça değişken ve karmaşık olaylara sahne olur. Yüzyılın başında III. George tahttayken, 1820'de IV. George, 1830'da IV. William, 1837'de ise Victoria tahta çıkar ve yüzyılın sonuna kadar İngiltere'ye hükmeder. Yüzyılın ilk 30 yılında iktidarın bu kadar sık değişmesi ülkede politik çalkantıları ve mücadeleleri kaçınılmaz kılar. Yüzyılın başlarında, kendilerine Clapham Tarikatı ismini veren bir grup aşırı dinci Protestan politikada oldukça etkili rol oynar. 1812 yılında Tory'lerin lideri ve aynı zamanda Başbakan olan Spencer Perceval bu tarikata mensup John Bellingham isimli bir kişi tarafından yeterince muhafazakar olmadığı gerekçesiyle vurularak öldürülür. 1820 yılına geldiğinde aynı tarikat bütün kabineyi öldürmek için planlar yapmaktadır. Ancak Tory'ler daha uzun yıllar iktidarda kalmayı başarır. 1828 yılında yine aynı partinin mensubu ve eski bir asker olan Wellington Dükü Athur Wellesley Başbakanlığa getirilir. Wellesley, İngiliz siyasi tarihi açısından gerçekleştirdiği reform hareketleri nedeniyle oldukça önemlidir. Başbakan seçilmesinin hemen ardından 1829 yılında o zamana kadar parlamento üyesi olarak seçilmesi ve kamu kuruluşlarında çalışması yasak olan Katoliklerin parlamentoya girmesine olanak sağlayan Catholic Emancipation Act'ı çıkarır. Ancak Wellesley seçim sisteminde yapılacak diğer değişikliklere şiddetle karşı çıkar. Zira bu yıllarda toplumda

²³⁶ Agy., s. 395.

kırsal kesim ve kentlerden oluşan iki tür yapılanma vardır. Kırsal kesimde yalnızca toprak sahiplerinin oy kullanma hakkı varken, kentlerde oy kullanma hakkı sınırlıdır. Örneğin, dönemin en endüstrileşmiş kentlerinden olan Birmingham ve Manchester'ın parlamentoya üye yollama hakkı bulunmamaktadır. Öte yandan, o zamana kadar çoktan ortadan kalkmış olan bazı yerleşimlerin hala parlamentoda mensupları vardır. Dolayısıyla toplumda hem adil temsil edilme, hem de eşit gelir dağılımı açısından değişiklik talepleri oluşur.

1830 yılında Whigs'in iktidara gelmesi ile bu alanda reform hareketleri başlatılır. Ancak Avam Kamarası'nda oylanarak geçen yeni Reform Yasası Lordlar Kamarası'nda reddedilir. Dönemin Kralı IV. William, Lordlar yasayı kabul edene kadar reformu destekleyen insanları çoğaltıp örgütlenmelerine yardımcı olacağını söyler ve Lordlar 1832 yılında geri adım atarak Büyük Reform Yasası'nı kabul ederler. Yasayla birlikte her ne kadar gelir dağılımındaki eşitsizlikler fazla düzelmese de, artık yeni endüstrileşmiş kentlerin parlamentoda temsil hakları olur. Yasanın bir başka özelliği de, o zamana kadar toprak sahiplerinin oligarşisinde bulunan İngiltere'nin yönetiminde artık şehirli orta sınıfın da söz sahibi olmasıdır.

Ancak bu yeni yasa da işçi sınıfını reformların dışında tutar. Bu yüzden işçi sınıfı Chartists ismiyle örgütlenir ve yeni reformlar talep ederler. Bunlardan birincisi oy kullanma hakkıdır. Ayrıca, bu yıllarda parlamenter olabilmek için belli miktarda toprak sahibi olmak gerekmektedir. Chartists mensupları bu yasanın da değişerek isteyen herkesin seçilme hakkı olmasını isterler. Grup ayrıca parlamento üyelerine maaş bağlanmasını, seçimlerin gizli oylama ile yapılmasını ve bütün yerleşimlerin büyüklüklerinin eşit olmasını talep eder. Örgüt bu taleplerini 1838, 1839 ve 1842 yıllarında üç kez parlamentoya iletse de hepsinde reddedilirler. 1848 yılında çok daha büyük bir katılımıla parlamentoya başvuran örgüt, başvuru dilekçesindeki imzaların büyük bir bölümünün sahte olduğunun anlaşılması ile yine başarısız olur ve giderek çözülerek dağılır. Yine de zaman içerisinde reform talepleri gerçekleşmeye başlar ve 1867 yılında kentlerdeki işçiler oy kullanma hakkını elde ederken, 1872 yılında seçimlerde gizli oylama yapılması kabul edilir. 1884 yılına gelindiğinde artık çiftlik çalışanları da oy hakkına sahiptir.

1837 yılında 18 yaşındaki Victoria'nın İngiliz tahtına oturması ve yaşamını yitirdiği 1901 yılına kadar burada kalmasının sağladığı istikrar ve kararlılık, gerek

politik gerekse ekonomik açıdan yüzyılın ilk yarısında yaşanan çalkantıların giderek azalmasına ve yüzyıl sona erdiğinde Britanya'nın gelişip zenginleşmesine ve bir Krallık olarak anılmaya başlamasına yardımcı olur. İç politikada, doğum ve ölümlerin kayıt altına alınması, demiryollarının bütün ülkeye yayılarak güvenli ve hızlı ulaşım ve taşımacılığın başlatılması, fabrikalarda çalışma şartlarının ve saatlerinin düzenlenmesi, yiyecek içeceklerle bir standart getirerek zararlı maddelerin tüketiminin engellenmesi gibi toplumun refahını ve haklarını korumak amacıyla birçok yasanın çıkmasına öncülük eden Victoria, dış politikada da genellikle barış ve istikrarı korumak için çabalar. 1864 yılında bakanlarına Prusya-Avusturya-Danimarka savaşına müdahale etmemeleri yönünde baskı yapan Victoria, 1870'lerde Rusya'nın ilerlemesini engellemek için çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan silinmesine engel olmaya çalışır. Yüzyılın özellikle ikinci yarısında dünyanın dört bir yanında sömürgeler kuran İngiltere artık bir İmparatorluk haline gelirken, 1877 yılında Victoria, dönemin başbakanı olan Benjamin Disraeli'nin çıkardığı bir yasa ile sömürgelerden biri olan Hindistan'ın Kraliçesi olur.

Viktorya'nın tahtta bulunduğu süre içerisinde yaşanan en büyük politik değişimlerden biri gücün monarşiden ya da iktidardan uzaklaşıp halka, yani seçmene verilmesidir. Ancak yine de Victoria azalan siyasi yetkilerine rağmen kararlılığı ve tutarlılığı yoluyla İngiliz toplumunun gözünde gücün bir simgesi olmayı başarır ve İngiliz politikasında etkin bir rol oynar. Çağdaş anlamda anayasal monarşinin doğuşu ve bunun bütün partilerin üstünde yer alması gerektiğine dair inanç yine bu dönemde oluşur. Bu anlamda Victoria diğer Avrupa ülkelerinde de toplumsal ve siyasal reformlara esin kaynağı olur. Özellikle Fransa, İspanya, İtalya ve Almanya gibi ülkeler dağınık Prensliklerini bir araya toplayarak ulusal koalisyonlar kurarlar ve parlamenter sistemi yerleştirirler.

19. yüzyıl İngiltere'sinde politik anlamda yaşanan bütün gelişmelere karşın toplumun alt katmanlarında özellikle ahlâki açıdan büyük sorunlar yaşanır. Bu sorunların en çok etkilediği yapılar ise toplumun çekirdeği konumunda bulunan aileler olur. Endüstri Devrimi sonucu yaşanan iş gücü gereksinimi özellikle çocuklar ve kadınlar üzerinde büyük bir yük oluşturur. Ailenin hemen hemen bütün bireylerinin günün büyük bölümünü birbirinden ayrı çalışarak geçirmek zorunda kalması aile bütünlüğünü tehdit eder.

Bu yüzyılın aile yapısı günümüz aile yapısından oldukça büyüktür. Yetersiz ve dengesiz beslenme, sağlık hizmetlerinin eksikliği, barınma şartlarının kötülüğü ve salgın hastalıklar nedeniyle çocuk ölüm oranlarının yüksekliği, toplumda doğan bütün çocukların yaşamayacağı yönünde bir inanca ve bunun sonucu olarak da oldukça çok çocuk sahibi olmaya yönelik bir eğilime neden olur.²³⁷ Öte yandan, kadınların da çalışmak zorunda olması, çocuk bakımı açısından daha zor şartlar oluşturur.

19. yüzyıl aile yapısı oldukça katı bir biçimde ataerkildir. Ailenin reisi erkektir ve hem eşi hem de çocukları söylediklerini sorgulamadan yerine getirmek zorundadır. Hatta birçok ailede çocuklar babalarına ‘Bayım’ (Sir) biçiminde hitap etmek zorundadırlar.²³⁸ Böyle bir yapı içerisinde kadının rolü oldukça sınırlıdır. Çoğu zaman hem dışarda çalışmak, hem de ev işleri ile ilgilenmek zorundadır. Eşine karşı hiçbir söz hakkı yoktur. Dahası eğer çalışıyorsa ya da evlenmeden önce varlıkları varsa bunların hepsi eşinin olur. 1857 yılında kadınlara da boşanma hakkı verilse de, bu 19. yüzyıl İngiltere ailelerinde oldukça nadir görülen bir durumdur.

Walter Houghton’a göre ise Viktorya toplumunun maddeci insanları için aile bir anlamda kaçış ve huzur bulma yeridir.²³⁹ Özellikle uzun saatler boyunca çalışan erkekler açısından eve dönmek, dış dünyanın güçlüklerinden ve karmaşasından sıyrılarak huzur dolu bir sığınağa girmek anlamı taşır. Bu da ev ve aile kavramlarının bir anlamda güçlenmesine yardımcı olur. Ayrıca, yine maddeci bakış açısının da etkisiyle dönemin aileleri erkek çocuklarını Oxford ve Cambridge gibi saygın üniversitelere göndermek, kızlarını ise soylu ya da en azından kendilerine göre daha üst sınıftan bir erkekle evlendirmek yoluyla sınıf sisteminde yukarılara tırmanmayı amaçlarlar.

Yüzyılın önemli özelliklerinden biri bilim ve felsefe alanında yaşanan gelişmeler nedeniyle din inancının kökten değişikliklere uğramasıdır. İncil’in daha önceki yüzyıllarda Galileo ve Newton gibi bilim adamları yoluyla sarsılmaya başlamış olan güvenilirliği, Charles Darwin’in **Origin of Species** ve John Locke’un **An Essay Concerning Human Understanding** gibi yapıtlarıyla neredeyse tamamen yıkılır. Gözleme dayalı pozitif bilimlerin gelişmesi ve toplumda kabul görmesi, insanlara evreni anlamak için din kitaplarına ya da düşünörlere değil, doğanın kendisine bakması

²³⁷ Kellow Chesney, *The Victorian Underworld*, Penguin, Harmondsworth 1972, s. 27.

²³⁸ Pamela Horn, *The Victorian Town Child*, Sutton, Stroud 1997, s. 54.

²³⁹ Houghton, s. 343.

gerektiği anlayışını aşılır. Artık toplum içinde yaşadığı dünya ve evren ile ilgili soruların cevabını doğaya egemen olmakla bulabileceğini fark eder.²⁴⁰ Dolayısıyla din Kilise'nin, bilim de düşünürlerin tekelinden kurtulur. Bu sorgulama anlayışı dinsel konularda da yankılarını bulur ve Hristiyanlığın dogmaları artık birer tabu olmaktan uzaklaşır. Başta Kilise olmak üzere bazı kesimler bu değişime şiddetle karşı çıkarlarken, bazıları da bunları saplandıkları bataklıktan çıkmanın bir yolu olarak görerek ona sarılırlar. Bu nedenle, yüzyılın özellikle ikinci yarısında toplumda bu anlamda bir bölünme gerçekleşir. Toplumun bir kesimi şiddetle İncil'i ve yaradılışı, yani bütün evrenin Tanrı'nın bir tasarımı olduğu düşüncesini savunurken, diğer bir kesimi, özellikle de Darwin'in etkisi ile yaradılışı reddederek evrenin oluşumunu bilimsel gerçeklere ve gelişimini de evrim kuramına dayandırarak açıklamaya çalışırlar.

4.2. ÜTOPYACI HİCİV

19. yüzyılda geçmişe oranla bir tür ütopya edebiyatı patlaması yaşanır.²⁴¹ Viktorya dönemi özellikle doğal bilimlerde birçok gelişmeye sahne olur ve bu durumun yansımaları edebiyatta da görülür. Örneğin Darwin'in düşünceleri birçok yapıtın ilham kaynağı olur.²⁴² Dönemin yeniliklerinden bir diğeri de önceleri yalnızca doğal bilimlerle sınırlı olan bilimsel yöntemlerin toplumsal ve siyasal bilimlerce de kullanılmaya başlamasıdır. Buna örnek olarak Marx ve Engels'in yapıtları gösterilebilir. Belki de bu nedenden dolayı, bazı eleştirmenler ütopya edebiyatını bilim kurgu edebiyatının bir alt kategorisi olarak görürler. Gerçekte, teknolojik gelişmelerin ışığında akla gelebilecek olası gelecek senaryoları ile bunların bir toplum üzerinde yaratabileceği sosyal ve siyasal etkiler arasında bir bağ kurmak hiç de zor değildir. Hem bu bağlantı, hem de fen bilimleri ile sosyal bilimler arasında yapılan ayrım Wuckel'in bir edebi tür olarak ütopya anlayışına etki eder ve Wuckel ütopya yapıtlarını olası toplumları keşfeden edebi yapıtlar olarak tanımlar.²⁴³

Öte yandan, Viktorya döneminde yalnızca bilimsel ve teknolojik gelişmeler yaşanmaz. Dönemin bir başka özelliği de toplumsal şüpheciliğin ve karmaşanın en üst

²⁴⁰ Agy, s. 68.

²⁴¹ Ernest A. Baker, *The History of the English Novel. Vol. 10: Yesterday*, H. F.&G. Witherby, LTD, Londra 1976, s. 252.

²⁴² Kurt Otten, *Der Englische Roman: Entwürfe der Gegenwart: Ideenroman und Utopie*, Erich Schmidt, Berlin 1990, s. 160.

²⁴³ Dieter Wuckel, *Science Fiction: Eine Illustrierte Literaturgeschichte*, Olms Presse, Zurich, New York 1986, s. 47.

seviyede yaşanmaya başlamasıdır. Bu kaos ortamı da modern ütopyaların ya da distopyaların ortaya çıkması için zemin hazırlar. Her ne kadar kusursuz toplumlar düşlemenin temelinde bunların en azından bir kısmının gerçekleşebileceği ümidi yatıyor olsa da, distopya yapıtları insanlara karşı büyük oranda güvensizlik duyar ve toplumu olası kötü gelecek hakkında uymayı amaçlar. Bu olumsuz eğilimleri zaten Viktorya toplumunda da görmek olasıdır ve bu yüzden dönemin romanları yalnızca kusursuz toplumları resmetmezler.

Günümüzün ütopya yazarlarının sözcüğün etimolojik anlamını oldukça iyi bilmelerine karşın yapıtların hemen hepsi gözlemden ileri gitmez.²⁴⁴ Bu anlamda bazı eleştirmenler sözcüğün kusursuz ideal toplumları temsil ettiğini savunurken diğerleri de bunun tam karşısı toplumları resmeden distopyalar²⁴⁵ ya da anti-ütopyalar üzerinde dururlar. Öte yandan, ütopya yazarları tipik bir biçimde toplumsal, ekonomik ve etik konular üzerine yoğunlaşırlar ve hangi anlamda olursa olsun mutluluğu ararlar. Sözcüğün kökenine geri dönüldüğünde, iyi ve kötünün ötesinde, ütopya ve distopya kavramlarının her ikisinin de temelde aynı oranda ütopya türünün özelliklerini taşıdığını söylemek olasıdır. Çünkü her ikisi de toplamda düşünülebilir toplumları resmetmeyi amaçlar, ancak aralarındaki temel fark toplumun değişik kutuplarına yönelmiş olmalarıdır. Bu noktada Hutchinson, ütopya teriminin anlamının yanlış bir biçimde bu derece daraltılmasının en büyük nedenlerinden birinin Thomas More'un **Utopia**'sının konuya temel alınması ve bunun yarattığı karışıklık olduğunu belirtir. Çünkü More'un yapıtında ütopya herkesin mutlu bir biçimde yaşadığı kurgusal ideal dünyanın adıdır. Dolayısıyla, ütopya terimi söz konusu olduğunda, ilk akla gelen, kullandığı yöntem, dil ve malzeme bakımından çok daha geniş bir anlam taşıyan bir edebi tür olan ütopya değil, yalnızca ideal toplumları resmeden ve daha dar bir anlama sahip olan terim akla gelir.²⁴⁶ Zira More'un yapıtının tam adı da Türkçe'ye **Toplumsal Yaşamın en iyi Devleti ve yeni bir ada olan Ütopya Hakkında** diye çevrilebilecek olan **De optimo rei Publicae statu deque nova insula Utopia**'dır. Bu durumda birçok insanın toplumsal yaşamın en iyi devlet tanımı ile ütopya teriminin anlamını eşleştirmesi oldukça

²⁴⁴ Steven Hutchinson, "Mapping Utopias", *Modern Philology*, Cilt. 85, No. 2, 1985, The University of Chicago Press, s. 170.

²⁴⁵ Glenn Negley ve J. Max Patrick, *The Quest of Utopia: An Anthology of Imaginary Societies*, Henry Schuman, New York 1952, s. 298.

²⁴⁶ Agy., s. 171.

anlaşılabilir bir durumdur. Öte yandan R. S. Sylvester, yapıtın başlığının iki parçalı olmasının yapıtı incelerken de iki farklı konuya odaklanmayı gerektirdiğini savunur.²⁴⁷

More'un ideal bir toplum resmetmek amacıyla Ütopya olarak bilinen adayı bulması, bir anlamda yapıtın kahramanı olan gezgin Hythlodæus'un coğrafi bir keşif yapması anlamına gelir. Keşfedilen bu ada dünyanın görece uzak bir bölümünde konumlanmış ve daha önceleri varlığı bilinmeyen gizemli bir yerdir. More'un yaşadığı dönem göz önüne alındığında, teknolojinin yeni yeni gelişmeye başlayıp deniz aşırı seyahatlerin fazla yaygınlaşmadığı düşünülürse, Avrupa toplumlarının dünyanın çok büyük bir kısmına henüz yabancı olduğu anlaşılabilir. Bu anlamda, böyle imgesel bir adayı ya da ülkeyi dünyanın başka bölgelerine konumlandırmak yazar açısından da oldukça güvenli bir seçimdir. More'un yapıtının ardından bilinmeyen yerlere yapılan geziler ütopya edebiyatının en belirgin özelliklerinden biri haline gelir. Kısaca, bilinmeyen uzak adalar, vadiler, dağların tepeleri, Amazon kıyıları, Uzak Doğu, Etiyopya, ya da güney yarı küre, hatta ay bile ütopyaların uzamları haline gelir. Ayrıca, ütopyacılara yalnızca yeryüzünde değil zaman içerisinde de çok uzak geçmişe ya da geleceğe yolculuklar yapabilirler. Ancak genellikle sözde bir gezgin bir biçimde bazen şans eseri, bazen de dehası sayesinde bu bilinmedik yeri keşfeder ve öyküsünü insanlara anlatabilmek için yeniden geri döner.²⁴⁸

Ütopyalar genellikle zamandan ve mekândan bağımsız ülkelerdir. Bu nedenle yazarlarının naklettiği varsayımsal bir zamanda varsayımsal bir mekânda yer alır. Guillaume Budé **Utopia**'nın ilk baskılarından birine yazdığı önsözde ütopyanın hiçbir yer olamayacağını, bu nedenle de gerçekleşmesinin olası olmadığını söyler. Ütopyanın bu olumsuz yönüne ve olanaksızlığına vurgu yapan Louis Marin, onun süreksizliğinden, bulanıklığından, kararsızlığından, ötekiliğinden ve boşluğundan yakınıyor. Yine de Marin, bu terimlerin tamamını ütopyanın 'nötr' bir tür olması gerektiği gerçeğine dayandırarak ütopyanın karşıtlıkların hem arasında hem de dışında bulunan bir sıfır noktası olarak adlandırılabilir ve bu yolla anlaşılabilirliğini savunur.²⁴⁹ Fredric Jameson ise Greimas'ın göstergebilimsel dörtgenini kullanarak iki zıt terimin yalnızca karmaşık ya

²⁴⁷ R. S. Sylvester, "Si Hythlodæo credimus: Vision and Revision in Thomas More's *Utopia*", *Essential Articles for the Study of Thomas More*, Edt. R. S. Sylvester ve G. P. Marc'handour, Hamden 1977, ss. 290-292.

²⁴⁸ Hutchinson, Agy., s. 172.

²⁴⁹ Louis Marin, *Utopics: The Semiological Play of Textual Spaces*, (İng. Çev. Robert A. Vollrath), Humanity Books, New York 1984, s. xiii.

da sentez bir kavram değil aynı zamanda diğer bir çift bağımsız kavram oluşturacağını, bundan da yine nötr bir durumun ortaya çıkacağını savunur. Bu bağlamda ütopyacı söylem hem yazarın içinde yaşadığı toplumun zıtlıklarına göndermede bulunan hem de bir ütopyacı ‘alt metin’ oluşturan nötrleştirme süreci halini alır.²⁵⁰ Buna karşın, nötr bir sıfır noktası oluşturmak yerine zıt iki kutup ortaya atan Richard Helgerson, yazarın kendi dünyasında var olan ve onu derinden rahatsız eden bir tek unsurun reddinin neden olacağı başka bir model öne sürer. “*Önce akıl dünyayı bir tek noktaya indirger ve bu noktadan reddetme yoluyla başka bir dünya yaratır.*”²⁵¹

Erewhon bir ütopyacı hiciv yapıtı olarak, hicvin birçok özelliğini taşıdığı gibi ütopyanın kuralları ve çerçevesi içerisinde yazılmıştır.²⁵² Roman birçok eleştirmen tarafından ütopya değil de distopya olarak adlandırılrsa da genel anlamda hem olumlu anlamda kullanılan ütopya, hem de olumsuz anlamda kullanılan distopya terimlerinin her ikisini de kapsayan bir edebi tür olan Ütopyanın birçok özelliğini taşır. **Erewhon** da güçlkle bir ülkeye giden ve orda bir süre yaşayıp gözlem yaptıktan sonra yine güçlkle oradan kaçmayı başaran romanın hem başkışisi hem de öyküleyicisi John Higgs’in gözlemlerini anlatır. Higgs yapıtın hemen başında İngiltere’de kazanabileceğinden daha fazla para kazanabilmek amacıyla İngiltere’nin çok yakın bir zamana kadar bilinmeyen kolonilerinden birine göç ettiğini ve olayların da burada başladığını anlatır. Higgs ısrarla bu koloninin hangi yarı kürede olduğu, oraya ulaştığında mevsimin ne olduğu gibi soruları cevapsız bırakacağını çünkü bunu yapmasının bu yerin gizliliği için iyi olacağını düşündüğünü²⁵³ söylese bu sömürgecinin Samuel Butler’ın kendisinin de yaşamış olduğu Yeni Zelanda olduğu bugün herkesçe kabul edilir. Ayrıca, Butler’ın yaptığı birçok betimleme Yeni Zelanda’da kurulan Canterbury Settlement adlı yerleşim birimiyle büyük oranda benzerlikler gösterir.

Martin Parker’ın **The Dictionary of Alternatives: Utopianism and Organization** adlı sözlüğünde **Erewhon**, “*Samuel Butler tarafından yazılan ve ilk kez 1872 yılında yayımlanan bir Ütopyacı-hiciv (aynı zamanda büyük olasılıkla*

²⁵⁰ Fredric Jameson, “Of Islands and Trenches: Naturalisation and the Production of Utopian Discourse”, *Diacritics* 7, 1977, 4-6, s. 9.

²⁵¹ Richard Helgerson, “Inventing Noplace, or the Power of Negative Thinking”, *Genre* 15, 1982, s. 107.

²⁵² Silke Bosch, “Utopian Novels in England: Three Comments on the Possibility and Desirability of Utopia”, *Seminar Bildirisi*, Universität Postdam, Institut für Anglistik/Amerikanistik Hauptseminar: Victorian Novels, s. 3.

²⁵³ Butler, *Erewhon*, s. 40.

DİSTOPYA)”²⁵⁴ olarak tanımlanır. Herbert M. Vaughan ise Ütopyacılığı bir siyasal etik olarak tanımlar ve **Erewhon**’u bunun bir temsilcisi olarak kabul eder.²⁵⁵ Ona göre roman, yazarın sosyal devlet, din, yasalar ve benzeri konuları kendi düş gücünde yarattığı bir Ütopyada eleştirmesidir.²⁵⁶

Klaus Simonsen ütopyaları üçe böler: Bunlar Jonathan Swift’in yapıtının en önemli temsilcisi olduğu ‘Güilverci ütopya,’ toplumunu gerçekten inşa etmek üzere kurgulanan ‘Platonik ya da Baconcı ütopya’ ve son olarak da ‘gerçek anlamda bir ütopya.’²⁵⁷ Daha sonra da **Erewhon**’u Viktorya toplumuyla mizahi bir biçimde alay eden ve ona pedagojik yönlendirmelerde bulunan düzeltici ya da ütopyacı hiciv olarak tanımlar.²⁵⁸ Joy Palmer ise romanın bir ütopya mı, anti-ütopya mı, yoksa bir hiciv mi olduğuna karar vermenin eleştirmenler açısından oldukça zor olduğunu, ancak kendisine göre her üç türün de özelliklerini bir arada bulundurduğunu ileri sürer.²⁵⁹ Öte yandan Everett Bleiler romanı gerçek bir Ütopya yapıtı olarak görmez, çünkü ona göre yapıtta resmedilen toplum “*fazla dağınık ve tutarsızdır.*”²⁶⁰ Ancak yine de Butler’ın romanı yazarken Ütopya edebiyatının yöntemlerini kullandığı açıktır.

Butler **Erewhon**’u tek bir parça halinde yazmaz. Yapıtın belli bölümlerinde daha önceden yazmış olduğu denemelerin özetlerini de kullanır, bu yolla eski düşüncelerini yeni bir bağlamda tekrar ele almış olur.²⁶¹ Yine de Erewhon iyi yapılandırılmış ve uyumlu bir toplum değildir, çünkü Butler romanda alternatif görüşler ortaya atmaktansa Viktorya dönemi İngiliz toplumunu hicvetmeyi tercih eder. Öte yandan yazar bu durumu romanın hemen başında okurla paylaşmak yerine onun dikkatini tam aksi yöne çekerek yapıtın ideal bir toplumu resmettiği duygusunu uyandırır.

Günümüz okuru için ütopya edebiyatı bilindik bir türdür. Butler yapıta bu türün özelliklerine uygun bir biçimde başlar. Anlatıcı türün doğasına uygun bir serüvene atılır ve bunu yaparken amacı dünyanın bilinmeyen bir bölümünde keşifler yapmaktır. Yine

²⁵⁴ *The Dictionary of Alternatives: Utopianism and Organization*, (Edt. Martin Parker), Valérie Fournier, Patrick Reedy, Zed Books, Londra 2007, s. 89.

²⁵⁵ Herbert M. Vaughan, *From Anne to Victoria*, Kennikat Press, New York 1967, s. 188.

²⁵⁶ Agy., s. 188.

²⁵⁷ Klaus Simonsen, *Erzähltechnik und Weltanschauung in Samuel Butlers literarischen Werken Erewhon, Erewhon Revisited und The way of all Flesh*, Herbert Lang, Peter Lang, Frankfurt 1974, s. 251.

²⁵⁸ Agy., s. 252.

²⁵⁹ Joy A. Palmer, *Fifty Major Thinkers on Education: From Confucius to Dewey*, Routledge, Londra 2001, s. 139.

²⁶⁰ F. Everett Bleiler, *Science-Fiction: The Early Years*, The Kent State University Press, Kent 1990, s. 113.

²⁶¹ Baker, s. 247.

türün özelliklerine uygun bir biçimde anlatıcı dünyanın geri kalanından soyutlanmış ve kendi kuralları içerisinde gelişmiş yabancı bir toplumla karşılaşır. Kendisi bu toplumu tanımaya ve anlamaya başladıkça onu tanımlamaya ve üzerine yorumlar yapmaya yönelir. Bu noktada okur kendisi için yabancı ya da yeni olan birtakım olumlu ve arzu edilebilir yapılarla karşılaşmayı bekleyebilir. Higgs'in Erewhon hakkındaki ilk izlenimi de özellikle olumludur:

Çan tıngırtılarıyla uyandım ve yukarı baktığımda yanı başımda otlayan dört ya da beş keçi gördüm. Ben hareket eder etmez yaratıklar sonsuz bir merak ifadesiyle kafalarını bana doğru çevirdiler. Kaçıp gitmediler, ancak tamamıyla hareketsiz kalarak, tıpkı benim onlara yaptığım gibi, her yandan bana bakmaya devam ettiler. O sırada konuşma ve gülüşme sesleri duyuldu, on yedi on sekiz yaşlarında, bellerinde bir kuşak olan keten gabardinden kıyafetler giymiş iki sevimli kız ortaya çıktı. Beni gördüler. Oldukça sessiz bir biçimde oturdum ve sıra dışı güzelliklerinden büyülenmiş bir biçimde onlara baktım. Bir an için büyük bir şaşkınlık içinde önce bana, sonra da birbirlerine baktılar; ardından korkudan küçük bir çığlık attılar ve olanca hızlarıyla kaçtılar.²⁶²

Bu satırlarda yazar, okurda Erewhon'un ideal bir toplum olabileceği imgesini yaratan oldukça iyimser ve pastoral bir ton kullanır. Her ne kadar daha sonra yaşayacakları romanı bir Ütopyadan çok anti-Ütopyaya dönüştürecekse de, yapıtın bu türün özelliklerini gösterdiği yadsınamaz. Örneğin suçluların tedavi edilip hastaların cezalandırıldığı gibi gerçekler, Erewhon'un ahlâki açıdan ne kadar bozulmuş bir toplum olduğunu gösterir. Roman devam ettikçe okur Erewhon toplumunun tarihi ve düşünce yapısı hakkında bilgiler edinmeye başlar ve çok geçmeden Viktorya dönemi İngiltere'si ile paralellikler kurmaya başlar ve en sonunda da romanın amacının kendi toplumlarının olumsuz yanlarını hicvetmek olduğunu anlar.

Öte yandan, Butler'ın kendi toplumunu hicvetmenin yanında ideal toplumun olasılığını da sorguladığı açıktır. Ancak bu konuda yazarın iyimser olduğunu söylemek oldukça zordur. Öncelikle, insanların gelişmeye elverişli olmadıklarına vurgu yapar ve bu durumu daha iyi anlayabilmek için anlatıcı konumunda olan Higgs'in rolüne bakmak gerekir. Butler hiçbir okurun içinde yaşamak istemeyeceği bir toplum resmeder. Gerçekte bu toplum İngiliz toplumunun bir yansıması olduğu için, okur kendi toplumunun eksik ve kötü yanlarını keşfeder ve bir anlamda bunları değiştirmek ve düzeltmek için bir istek duyar. Bu bağlamda Higgs, bu eleştiriyi yapan kişi olarak olası çözümleri de sunması gerekirken bunu yapmaz. Tek çözüm önerisi, Viktorya dönemi İngiltere'sinin ahlâk kurallarının Erewhon toplumuna uygulanması gerektiğidir ki bu da pek işe yarar bir çözüm olarak görünmez. Romanın sonunda buradan kaçması ise

²⁶² Butler, *Erewhon*, s. 71.

okurda kendi toplumlarının düzeleceğine ilişkin inancın azalmasına, hatta yok olmasına neden olur. Bu durum Ütopya toplumlarında durağan ve dış etkenlerden kolayca etkilenip değişmeyen bir toplumsal düzenin var olduğu²⁶³ gerçeği ile uyum gösterir. Erewhon toplumu kapalı bir toplumdur ve bu da Ütopya toplumlarının başka bir özelliğidir.

Simon Dentith Ütopya edebiyatının en temel özelliklerinden birinin, kendisine esin kaynağı olan özgün toplumsal yapının tersine çevrilmesi olduğunu söyler.²⁶⁴ **Erewhon**'un İngilizce tersten 'hiçbir yer' anlamına gelen adı bile başlı başına bir tersine çevirmedir. Romanda geçen Nosnibor, Thims, Senoj, Ydgrun gibi pek çok isim de yine bildik İngiliz isimlerinin tersine çevrilmiş biçimleridir. Dentith'e göre **Erewhon**, kaynağını aldığı Viktorya toplumunun bir tersine çevrilmesidir.²⁶⁵ Aslında içerisindeki hiciv unsuru o kadar güçlüdür ki onun bir Ütopya olup olmadığı bile tartışılabilir, ancak romanda hem hicvin hem de Ütopyanın bozulmaz bir işbirliği içerisinde olduğu açıktır.²⁶⁶ Romanda imgelenen ütöpik dünya var olan dünyaya hicivsel bir ışık tutar ve gerçekte her iki tür de, var olan dünyadan duyulan memnuniyetsizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Erewhon'un Ütopya ve hicvi görünen yüzeysel anlamdan çok daha derin bir biçimde birleştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Metin ironik olanla gerçek olan arasında öyle hızlı değişimler gösterir ki, oldukça dikkatli bir okuma gerektirir. Hatta bazen okur romanın ideal olanı sunan gerçek bir Ütopya mı, yoksa romana esin veren Viktorya toplumunun ironik bir betimlemesi mi olduğu konusunda şüpheye düşebilir. Gerçekte **Erewhon**'un bunların her ikisi de olduğu söylenebilir. Romanda tersine çevirme ile ilgili en çarpıcı örneklerden biri hastaların cezalandırılması, suçluların ise tedavi edilmesidir. Yine de Butler bu sapkın ahlâki yargıyı bir biçimde savunuyor görünür:

*Aslında, ister insan ister hayvan olsun, bu hoşnutsuzluk, hatta iğrenmenin talihliler tarafından talihsizlere karşı hissedilmesi,... herhangi bir toplum için yalnızca doğal değil, aynı zamanda arzulanan bir şeydir.*²⁶⁷

²⁶³ Christopher S. Ferns, *Narrating Utopia: Ideology, Gender, Form in Utopian Literature*, Liverpool University Press, Liverpool 1999, s. 22.

²⁶⁴ Simon Dentith, "Imagination and Inversion in Nineteenth Century Utopian Writing", *Anticipations: Essays in Early Science Fiction and its Precursors*, (Edt. David Seed), Liverpool University Press, Liverpool 1995, s. 138.

²⁶⁵ Agy., s. 139.

²⁶⁶ Agy., s. 139.

²⁶⁷ Butler, *Erewhon*, s. 104.

Darwinci mantığa oldukça uygun düşen bu parçanın Erewhon toplumunun ütopyacı arzularını da açığa çıkardığı bir gerçektir. Erewhon halkı fiziksel olarak güçlü ve çekicidir ve dahası, metinde geçen ‘doğal’ sözcüğü, Erewhon halkının doğa kanunlarına göre yaşama arzusunu da açığa çıkarır. Darwin’in evrim kuramına da gönderme yapan bu sözcük aynı zamanda geleneksel Ütopya edebiyatının da bir yansıması olarak görülebilir, çünkü klasik ütopya geleneği kendisine doğal dünya düzeni ve yaşamını zemin olarak seçer.²⁶⁸ Klasik ütopyaların çoğunlukla pastoral mekânlar kullanmasının nedenlerinden birinin de bu doğallık arayışı olduğu söylenebilir. Kısaca, Viktorya toplumunun bu türden tersine çevirmeler yoluyla hicvedilmesi **Erewhon**’un başka bir ütöpik özelliğidir. Zira Butler’ın biyografisini yazan Lee E. Holt, “*Erewhonlular öyle mutlu, öyle sağlıklı ve öyle çekiciler ki, bu onları Viktorya döneminin ‘pastoral Ütopya’ idealine yaklaştırır*”²⁶⁹ der.

Willem Gerard Bekker ise Ütopya geleneğini ‘kaçış Ütopyası’ ve ‘yeniden yapılandırma Ütopyası’ olarak ikiye ayırır.²⁷⁰ İlki daha edebi ve daha huzurlu bir ortamdır ve Erewhon kesinlikle böyle bir yer değildir. İkincisi ise bazen romansı da işin içine katarak içinde yaşayacak ve orada gelişecek insanların ihtiyaçlarına da uygun olarak daha iyi bir çevrenin yeniden yapılandırmasını amaçlar. Bu bağlamda, daha iyi yerine daha kötü bir çevrenin yapılandırıldığı **Erewhon**, tersine çevrilmiş bir Ütopyadır.²⁷¹

Patrick Parrinder’a göre eğer bir topluma ziyaretçiler sık sık gelip gidebiliyorlarsa o toplum ütopya/distopya değildir.²⁷² Tıpkı ütopyalar gibi distopyaların da (anti-ütopya, ütopyacı hiciv) iyi organize edilmiş ve yerleşmiş bir düzeni olması gerekir, çünkü aksi takdirde orada yalnızca gözlem yapmak için bulunan gezgin kendi geçmişinin ve geleneklerinin etkisiyle o toplumu da etkileyebilir. Parrinder 19. yüzyıl ütopya/distopyalarının birtakım belirgin özelliklerini şu biçimde açıklar:

...öyküleyici bakış açısı dışsaldır ve olay örgüsü bir gezi yazısı ya da macera öyküsünüinküne benzer. Kahraman ütopya olduğu varsayılan toplumu ziyaret eder, orada aşık olur—bu öyküler hem egzotik hem de cinsel romanslardır—ve, birçok durumda, öyküsünü anlatabilmek için kıl payı kaçmayı başarır. Kahraman değişmez bir biçimde erkektir, ütopyaya hem girişi hem de ordan çıkışı çetin ve meydan okuyucudur. Ütopya/distopya toplumunun doğası ona açık bir şok yaşatır; ilk başta bu yalnızca yabancı

²⁶⁸ Dentith, s. 140.

²⁶⁹ Lee E. Holt, *Samuel Butler*, Edt. Herbert Sussman, Twayne Publishers, Boston 1988, s. 26.

²⁷⁰ Willem Gerard Bekker, *An Historical and Critical Review of Samuel Butler’s Literary Works*, Haskell House, New York 1966, s. 150.

²⁷¹ Agy., s. 150.

²⁷² Patrick Parrinder, “Entering Dystopia, Entering Erewhon”, *Critical Survey*, 17, No. 1, 2005, s. 6.

*ve tuhaftır, ancak kahramanın ora hakkındaki bilgisi ne kadar artarsa o kadar tehditkâr ve korkunç bir hal alır. Oranın sakinleri bu zavallılıklarından habersiz mutludurlar...*²⁷³

Yine Parrinder'a göre **Erewhon** tam anlamıyla bir seyahat romanıdır ve kahramanın dünyanın bilinmeyen bir bölgesine yaptığı egzotik bir geziyi ve burada yaşadığı inanılmaz serüvenleri anlatır.²⁷⁴ Romanın başkişisi olan Higgs'in Erewhon'a ulaşması hiç de kolay olmaz. Sömürgeci çalışmakta olduğu koyun çiftliğinden bölgenin yerlilerinden biri olan Chowbok ile birlikte etrafı keşfetmeye çıkar ve birkaç gün sonra Chowbok kendisini terk ederek kaçar. Bu noktadan sonra keşfe yalnız başına devam etmeye karar veren Higgs oldukça çetin geçen bir yolculuk sırasında zaman zaman geri dönmeyi düşünse de Erewhon'a ulaşır.²⁷⁵ Erewhon'a ulaşmak çok zordur, belki de bu nedenle daha önce dış dünyadan buraya ulaşan olmamıştır. Higgs'in Erewhon'dan ayrılması da aynı oranda güç olur. Romanın sonlarına doğru her şeyin aleyhine döndüğü ve yakalanıp hapse atılacağı bir anda pratik zekâsı ve biraz yardım sayesinde elinde bulunan değişik malzemelerden bir sıcak hava balonu yapmayı başararak adadan Erewhonlu sevgilisi Arowhena ile birlikte kaçmayı başarır. Ancak bu kez balon denize düşer ve ikisi bu kez de okyanusun ortasında açlık susuzluk ve sıcaktan ölümlerle burun buruna gelirler. Neyse ki tam ümitlerinin tükendiği bir anda yakınlardan geçmekte olan bir İtalyan gemisi onları fark eder ve kurtulmayı başarırlar.²⁷⁶

Ütopyaların bir başka özelliği de kahramanın ya da öykülemecinin içine girdiği topluma tamamen yabancılaşması, ya da o toplumda bir 'öteki' olarak değerlendirilmesidir. Bu durum onun dışarıda kalması ve daha sağlıklı bir gözlem yapması açısından önemli olduğu kadar o topluma karışıp onların değerlerinde ve yaşam biçimlerinde değişiklik yapmaması için de bir o kadar gereklidir. Genellikle ütopya metinlerinin başkişileri içine girdikleri ütopya toplumuna yabancıdırlar ve oraya geldikleri dış dünyanın 'iyi' öğretilerine sahiptirler.²⁷⁷ Jennifer Speake kahramanın ütopya toplumunda yabancı olmasının işlevselliğine değinmekte ve bu durumda kahramanın bir yandan bu toplumu okura anlatırken öbür yandan okurun da aşına olduğu kendi toplumu ile arasındaki benzerliklere ve farklılıklara değinerek bir çeşit

²⁷³ Agy., s. 6-7.

²⁷⁴ Agy., s. 7.

²⁷⁵ Butler, *Erewhon*, ss. 48-70.

²⁷⁶ Agy., ss. 243-252.

²⁷⁷ Alcena Madeline Davis Rogan, "Utopian Studies", *The Cambridge Companion to Science Fiction*, (Edt. Mark Bould ve Andrew M. Butler), Routledge, New York 2009, s. 311.

karşılaştırma yaptığını söyler.²⁷⁸ Bu yolla okur da iki farklı toplumsal yapıyı birbiriyle karşılaştırma fırsatı bulur. Higgs de Erewhon toplumu içerisinde bu tür yabancılaşma ve ‘öteki’leşme yaşar. Öncelikle, Erewhonlular’ın “*tenleri oldukça koyu renktedir, ancak yine de Güney İtalya ya da İspanya’da yaşayanlar kadar değil. Erkekler pantolon yerine Arapların giydiklerine benzer kıyafetler giyerler.*”²⁷⁹ Öte yandan Higgs onlardan çok farklıdır ve kendisi onları gördüğünde ne kadar şaşırırsa onlar da onu gördüklerinde o kadar şaşırırlar: “*Onları en çok rengim şaşırtmışa benziyordu, çünkü açık renk saçlarım, mavi gözlerim ve canlı bir görüntüm vardı.*”²⁸⁰ Higgs bu konuya daha sonra yeniden değinerek belki de onu öldürmemelerinin en büyük nedeninin sarı saçları olduğunu²⁸¹ söyler. Çünkü Erewhon’da bu çok büyük bir ayrıcalıktır. Hatta daha sonra sırf sarı saçlarını kral ve kraliçe merak ettiğinden, tek suçu saat taşımak olduğu için atıldığı hapisneden çıkarılarak başkente götürülür.²⁸²

Ne var ki Higgs’in Erewhonlular’dan farkları yalnızca dış görünüşü ve giysileri değildir. Daha önemli bir farklılığa sahiptir ki bu da dünya görüşü, olaylara bakış açısı, yetiştirilme biçimi, gelenekleri ve görenekleri, değer yargıları ve içinde yaşamaya alıştığı toplumsal yapıdır ve bu fark dış görünüşten çok daha önemlidir. Zira, her iki toplum hakkında karşılaştırma yapmasını ve sahip olduğu argümanları ortaya koyarak asıl anlatmak istediği şeyleri anlatarak okuru istediği noktaya çekmesini sağlayacak olan bu farklılıktır. Bu türden toplumlar arası bir karşılaştırma ütopyanın en çok kullandığı yöntemlerden biridir ve belki de bir edebi tür olarak ütopyanın en önemli amacıdır. Zaten Higgs de roman boyunca Erewhon ve Avrupa toplumları arasında bu karşılaştırmaları sık sık yapar:

*Yemek pişirme ve yeme biçimleri Avrupaiydi...evdeki herşeye ne kadar çok bakarsam o kadar çok Avrupa benzeri özellik görüyordum; duvarların üstüne Illustrated London News ve Punch’tan sayfalar yapıştırılmış gibiydi... yine de herşey az da olsa farklıydı... Oraya ilk vardığımda etraftaki bitkilerin ve kuşların İngiltere’dekilerle çok ortaklıklarının olması beni mutlu etmişti...İngiltere’dekilerin aynısı değillerdi, yine de onlara çok benziyorlardı... burada olmak herşeyin çok tuhaf görüldüğü Çin ya da Japonya’da olmak gibi değildi.*²⁸³

Higgs Erewhon halkını yakından tanımaya başladıkça yalnızca bitki örtüsü ve hayvanlar arasında değil, onların gelenekleri ile Avrupa gelenekleri ya da yaşam biçimleri arasında

²⁷⁸ Jennifer Speake, *Literature of Travel and Exploration: An Encyclopedia*, 3. Cilt, Taylor & Francis, New York 2003, s. 1227.

²⁷⁹ Butler, *Erewhon*, s. 71.

²⁸⁰ Agy., s. 72.

²⁸¹ Agy., s. 83.

²⁸² Agy., s. 91.

²⁸³ Agy., ss. 74-75.

da karşılaştırmalar yapmaya başlar. Örneğin, Erewhon halkının toplumsal yaşamını ilk gözlemlemeye başladığında İngiltere'nin birkaç yüzyıl önceki durumuna benzetirken, gerçekte teknolojiye İngiltere'den çok daha önce sahip olmalarına rağmen yaşanan bir iç savaş sonunda bütün makinaları yasaklayarak en ilkel yaşam biçimine döndüklerini öğrenince ilk yaptığı yorumun yanlış olduğunu fark eder.²⁸⁴ Bu karşılaştırmanın örnekleri roman boyunca Erewhon Müzikal Bankaları ile İngiliz Kilisesi, Erewhon ve İngiliz adalet sistemi gibi birçok toplumsal konuda devam eder.

Parrinder'a göre ütopyaların belirleyici özelliklerinden biri gizliliktir.²⁸⁵ Erken dönem ütopyalarında gizlilik bir dereceye kadar makuldür. Örneğin **Republic**'de Sokrates "yöneticilerimiz insanların iyiliği için makul dozda yanlışlık ve aldatmaca bulacaklardır"²⁸⁶ der. Ancak geç dönem ve çağdaş ütopyalarda bilgiye ulaşma özgürlüğü vazgeçilmez bir unsurdur. Hicivci ütopya da ziyaretçisini açık yürekliliği ile etkileyebilir. Bu tür romanlarda bir çeşit tur rehberi görevi yapan kahraman ya da anlatıcı, buradaki toplumsal karışıklıkları aktarmaya oldukça isteklidir ve bu açık sözlülüğün yardımını görür. 19. yüzyıl ütopyalarında ya da ütopyacılık romanlarında toplumların sırları genellikle aşk ilişkilerine dayandırılır ve bu da türün en belirgin özelliklerinden biridir. Ziyaretçinin bu türden gönül meselelerine olan ilgisini toplumun sırları ile ilişkilendiren tür, romansın gidişatını tehdit eden mantıksal akışı ortadan kaldırarak yapıtın bir distopya ve romans olarak kalmasını garanti altına alır.²⁸⁷ Sonuç olarak da bu aşk ilişkisi genellikle kötü bir sonla biter. Kısaca, ütopyalarda aşk ilişkileri gayrimeşru bir biçimde yaşanamaz.

Öte yandan distopyada kadın kahraman gelen ziyaretçi ile bu türden bir ilişki içine girmemelidir, ancak hemen her yapıtta bu gerçekleşir. Bir Ütopyalı kadın bu duruma asla düşmez, çünkü toplumda cinsel özgürlük en kusursuz biçimi ile yaşanmaktadır. Ayrıca, distopyada kahramanın hem bir ziyaretçi hem de bir yabancı olması nedeniyle bu türden bir ilişki için 'uygunsuzluğu' daha en baştan belirlenir. Kurgusal Yeni Dünya kadınları genellikle gerek ahlâki ve gerekse maddesel açıdan İngiliz erkeklerine eş olmak konusunda başarısız olurlar.²⁸⁸ Ancak kahraman, oldukça

²⁸⁴ Agy., s. 85.

²⁸⁵ Parrinder, s. 7.

²⁸⁶ Platon, *The Republic*, (İng. Çev. Benjamin Jowett), Cosimo, Inc., New York 2008, s. 126.

²⁸⁷ Parrinder, s. 8.

²⁸⁸ Diana C. Archibald, *Domesticity, Imperialism, and Emigration in the Victorian Novel*, University of Missouri Press, Columbia 2002, s. 6.

saf bir biçimde toplumun bu yasaklarından habersizdir. Erewhon'da da Higgs kendisini misafir eden Nosnibor ailesinin küçük kızı Arowhena'ya aşık olur. Ancak bu ilişki de diğer distopya ilişkileri gibi gayrimeşrudur. **Erewhon**'da Higgs'in henüz bilmediği yazılı olmayan toplumsal kuralları vardır ve buna göre Higgs eğer bu aileden birisine âşık olacaksa ya da onunla evlenecekse bu Arowhena değil onun ablası olan Zulora olmalıdır. Çünkü toplumsal gelenekler kardeşlerin sırayla büyükten küçüğe doğru evlenmelerine izin vermektedir.²⁸⁹ Ancak Higgs bu duruma razı olmaz ve romanın sonunda ülkeden sevdiği kadın olan Arowhena ile kaçmak zorunda kalır. Dahası, bu ilişkinin yasak olması gerçeği ikisinin peşini bırakmaz ve romanın devam kitabı olan **Erewhon Revisited** (1901)'de Arowhena'nın İngiliz toplumuna uyum sağlayamaması, İngilizce'yi dahi öğrenememesi, yaşadığı bunalımlar ve erken yaşta ölmesi anlatılır.²⁹⁰

Arnold Van Gennep ve Victor Turner romanın kahramanı Higgs'in Erewhon'a yolculuğunu bir tür geçiş ritüeli olarak adlandırırlar ve Van Gennep bu ritüeli üç aşamaya böler: ön-bilinç (ayrılma ritüeli), bilinç (geçiş ritüelleri) ve son-bilinç (birleştirme ritüelleri).²⁹¹ Victor Turner ise bilinç ritüelleri üzerine yoğunlaşarak bunların bir çeşit geçiş mi yoksa arada kalış mı olduğu sorusuna cevap arar. Ona göre bu geçiş aşaması hem bireylerin hem de toplumların kendilerini sorgulayıp ve keşfettikleri, toplumsal kategorilerin değersizleştirildiği, dönüştürüldüğü, durdurulduğu, sınırların sıvılaştırıldığı, aşıldığı, bulanıklaştırıldığı ve kimlik sembollerinin ortadan kaldırılarak yerlerine yenilerinin getirildiği bir dönemdir.²⁹² Bu bakış açısına göre edebi ütopyaları ya da distopyaları yalnızca okumak bile bir çeşit bilinç ya da farkındalık deneyiminin yaşanmasına yardımcı olabilir. Dahası, Turner bu bilinçliliği Marksist anlamda sınıfsal farklılıkların olmadığı toplumlar ile ilişkilendirir, ancak bazı durumlarda bilinçliliğin bireyin topluma yabancılaşması ve ona savaş açması gibi yan etkilerinin de bulunabileceğini ekler.²⁹³ Yine de bu noktada anlaşılması gereken şey, bu bilinç ve farkındalık deneyimini yaşayacak ve kendi kimliği ile bir çatışmaya girecek olanın ütopya ya da distopyanın sakinleri değil, oraya bir biçimde dışardan gelen gezgin ya da onun aracılığıyla kısaca okurdur. Turner'a göre tarih boyunca var olan hemen her

²⁸⁹ Butler, *Erewhon*, s. 71.

²⁹⁰ Samuel Butler, *Erewhon Revisited*, E. P. Dutton & Company, New York 1920, s. 5-6.

²⁹¹ Arnold van Gennep, *The Rites of Passage*, Routledge, Londra 1997, ss. 11-21.

²⁹² Barbara G. Myerholt, Linda A. Camino ve Edith Turner, "Rites of Passage: An Overview", *The Encyclopedia of Religion*, Edt. Mircea Eliade, 12. Cilt, Macmillan, New York 1987, ss. 381-382.

²⁹³ Victor Turner, *Dramas, Fields and Metaphors: Symbolic Action in Human Society*, Cornell University Press, Londra 1974, s. 285.

türlü toplumun kaderi bazı insanların ‘çöküş ya da yok oluş’ dedikleri ‘yapılanma ve yasalar’ın egemen olduğu devletler haline gelmektir ve en hiyerarşi karşıtı ütopya toplumları dahi bu türden bir çöküş ve yok oluşa yatkındır.²⁹⁴ Bölünme, geçiş ve yeniden birleşme aşamalarından geçmiş olabilirler, ancak ziyaretçilerin karşılaştığı çağdaş vatandaşlar olasılıkla kendi geçmişlerini tarih kitaplarından ve derslerinden öğrenirler. Kısaca, ütopya ya da distopya mecazi bir gelecek toplumunu temsil eder ve gezginin buraya yaptığı yolculuk ve en sonunda ülkeye girişi toplumun tarihinin hızlandırılmış bir biçimi halini alır.²⁹⁵ Nasıl ki toplum zaman içerisinde değişik aşamalardan geçerse gezgin ya da ziyaretçi de yolculuğu boyunca bu türden aşamalardan geçer.

Parrinder, Van Gennep ve Turner’ın modelinden de yararlanarak bu yolculuk dönemini beş farklı aşamaya böler. Birinci aşamada kahraman içinde yaşadığı toplumun değer yargılarından ayrılır ve bir tür yalnızlık ve diğerlerini reddetme dönemi yaşar. İkinci olarak ise aşmasının yasak olduğu bir sınırı geçer. Bu onun için aynı zamanda eski dünyanın sonu ve yeni dünyanın başlangıcıdır.²⁹⁶ Üçüncü aşamada anlatıcı dünyalar arasında ilerlemenin bilincine ulaşır ve bu noktada zamandan bağımsız olur. Turner bunu “*zamanın hem içinde hem de dışında olan bir an*”²⁹⁷ olarak adlandırır. Dördüncü aşamada gerçekleşen bilinç ya da farkındalık anı oldukça çetin ve saldırgandır. Bu bir mucizeler anıdır ve burada tanrıları, ataları ya da yeraltından gelen güçleri temsil eden maskeli figürler değişik biçimlerde gezginin karşısına çıkarlar. Son aşamada ise geçiş ritüeli, sembolik olarak önce ölüp ardından yeniden canlanma anıdır ve insan önce ölür ve sonra “*küçük bir çocuk olarak canlanır.*”²⁹⁸ Öte yandan, eğer ortada bir yeniden doğma ya da ikinci bir yaşam varsa, bu ikinci bir ölüm olacağı anlamına da gelebilir.²⁹⁹

Bu tür bir değerlendirme ışığında **Erewhon**’da birinci aşamanın; Higgs’in çalıştığı koyun çiftliğinden izin alarak sömürgecinin yerlilerinden olan Chowbok ile birlikte sömürgecinin bilinmeyen yönlerini keşfe çıkması ve daha sonra Chowbok

²⁹⁴ Victor Turner, *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*, Cornell University Press, Londra 1977, s. 132.

²⁹⁵ Parrinder, s. 11.

²⁹⁶ Van Gennep, ss. 15-17.

²⁹⁷ Turner, *Dramas, Fields and Metaphors: Symbolic Action in Human Society*, s. 238.

²⁹⁸ Agy., s. 238-239.

²⁹⁹ Parrinder, s. 11.

tarafından terkedilerek yolculuğunda yalnız kalması³⁰⁰ olduğu söylenebilir. Higgs'in ikinci aşamada geçtiği yasak sınır ise olasılıkla Erewhon'a girmeden önce karşılaştığı büyük heykellerden oluşan ve İngiltere'deki Stonehenge'e benzeyen halkadır. Van Gennep'e göre bu tür yapıtlarda heykellerin ya da bu türden yapıların kullanılması gizemli ya da geçilmesi yasak olan bir sınırı temsil eder.³⁰¹ Van Gennep'in birçok biçimde görülebileceklerini söylediği bu türden figürler Erewhon'da çok büyük, korkunç ve canavarlara benzeyen heykeller olarak betimlenir. Bunlar, her biri yüzlerinde korkunç bir biçimde farklı ifadeler taşıyan on büyük yapıdır.³⁰² Üçüncü aşama olan zamandan bağımsız olma aşamasını ise Higgs "*Sanırım bayılmış olmalıyım, çünkü bir süre sonra kendimi hasta ve soğuktan donmuş bir biçimde yerde otururken buldum*"³⁰³ sözleriyle açıklar. Dördüncü aşamada sözü edilen maskeli imgeler yukarıda sözü edilen heykeller topluluğudur ve Higgs bunları "*şeytanlar topluluğu*"³⁰⁴ olarak adlandırır. Son olarak da Higgs, bir ölüm ve yeniden doğum deneyimi yaşar. Bu aşama da Higgs'in heykellerin hemen önünde bayılması ve daha sonra hem hasta hem de üşür bir biçimde yeniden uyanmasıdır. O artık küçük bir çocuktur.

Eğer distopya okurun önüne bir bilmece koyuyorsa onun bunu çözeceğinden emin olmak ister.³⁰⁵ Bu bağlamda yazar hem bilmeceyi soran, hem de gizemli kişidir. Öte yandan, distopyada bu bilmece yalnızca okura değil, aynı zamanda öyküyü aktaran gezgine de sorulmuş gibidir, çünkü distopyaya girmesi ile birlikte cevabını bilmediği sorular önünde yükselmeye başlar. Erewhon'un gizemleri ise Higgs'in daha ülkeye adımını atmadan gördüğü heykellerle başlar ve bu imgesel ülkenin bilmeceleri çözülmek bir yana, yapıt ilerledikçe Müzikal Bankalar, Mantıksızlık Üniversiteleri, Makinalar Kitabı, Doğmamışlar Dünyası ve bunlar gibi daha birçok bilmecenin üst üste yığılmasıyla içinden çıkılmaz bir hal alır.

Ütopyacı hiciv ışığında özellikle dönemin İngiltere'sine farklı açılardan eleştirel bir ayna tutmaya çalışan Butler, bunu yaparken zaman zaman Kilise ve üniversiteler gibi kurumsal örneklerden hareket etse de asıl hedeflediği şey yozlaşan bir toplumun

³⁰⁰ Butler, *Erewhon*, s. 53.

³⁰¹ Van Gennep, ss. 16-17.

³⁰² Butler, *Erewhon*, ss. 66-67.

³⁰³ Agy., s. 66.

³⁰⁴ Agy., s. 67.

³⁰⁵ Van Gennep, s.17.

ortak kavram ve değerleridir. Hicve konu olan bu değerler arasında özellikle aile, din, eğitim vb. gelmektedir.

4.3. AİLE

Viktorya dönemi İngiltere’inde aile bireylerin kimliklerinin belirlenmesinde önemli rol oynayan bir kurum olarak ele alınır.³⁰⁶ Öte yandan, aile yapısı yadsınamaz bir biçimde ataerkildir³⁰⁷ ve bu nedenle tıpkı Butler’ın ailesi gibi birçok Viktorya dönemi ailesinde çocukların eğitimlerine nerede devam edeceklerine, nasıl bir yaşam süreceklerine ve hatta hangi mesleği seçeceklerine babalar karar verir. Bu durum bazı çocuklar tarafından kabul edilerek sorun teşkil etmezken, Butler örneğinde olduğu gibi bazılarınca ise reddedilir ve bu da aile bireyleri arasında kapanması zor uçurumlara neden olur.

Dahası, Butler’ın ‘aile içi ilişkileri’ başta hiciv formatındaki çalışmaları olmak üzere yapıtlarının birçoğunun başlıca temalarından birini oluşturur.³⁰⁸ **The Way of All Flesh**’de babası Theobald Pontifex’ten son derece hoşnutsuz bir karakter görünümü çizen yazarın kendi babası ile ilgili çok farklı düşünmesi oldukça zordur. Butler bir keresinde babası Canon Butler’ı kastederek “*Beni hiçbir zaman sevmemi, ben de onu; ilk gençlik anılarım içerisinde ondan korkmadığım ya da hoşlandığım bir tanesini bile hatırlayamıyorum*”³⁰⁹ der.

Butler’ın aile kurumuna olan inançsızlığının yanısıra aile içerisinde ebeveynin çocuklarla olan ilişkisi de etkin bir biçimde hicvedilir:

*Huzurlu bir yaşam sürmeyi arzu eden ebeveyne şunları söyledim: Çocuklarınıza onların çok yaramaz—çoğu çocuktan daha yaramaz olduklarını söyleyin. Bazı başarılı genç insanları onlara mükemmellik örneği olarak gösterin ve kendi çocuklarınızı derin aşâğılıklarıyla etkileyin. Onların sahip olduklarından çok daha fazla silaha sahip olun ki sizinle savaşmasınlar. Buna ahlâki etki denir ve bu onların sizin istediğiniz kadar hareket etmesini sağlar. Onlar sizin bildiğinizi düşünürler, ve sizin görüldüğünüz kadar manevi ve dürüst bir insan olmadığınızdan şüphelenmelerine yetecek kadar sık yalanlarınızı yakalayamazlar; ne kadar büyük bir korkak olduğunuzu da bilemezler, ya da size karşı kararlılık ve adaletle savaş açtıklarında ne kadar çabuk kaçacağınızı. Zarları tutun ve hem kendiniz hem de çocuklarınız için atın.*³¹⁰

³⁰⁶ Drew Lamonica, “*We are Three Sisters*”: *Self and Family in the Writing of the Brontes*, University of Missouri Press, Columbia ve Londra 2003, s. 36.

³⁰⁷ Claudia Nelson, *Family Ties in Victorian England*, Prager Press, Westport 2007, s. 122.

³⁰⁸ R. S. Garnett, *Samuel Butler and his Family Relations*, Londra 1926, s. 196.

³⁰⁹ Peter Raby, *Samuel Butler: A Biography*, University of Iowa Press, Iowa City 1991, s. 19.

³¹⁰ Agy., s. 26.

Butler'ın bir Viktorya ailesinin çocuğu olmaktan daha çok yakındığı bir şey varsa o da bu dönemde bir din adamının çocuğu olmaktır; “*İngiltere’de yapılan genel bir gözlemin sonucudur ki, din adamlarının oğulları genellikle mutsuzdurlar.*”³¹¹ Sırf bu nedenle dahi Katolik Kilise’nin din adamlarının evlenmesini yasaklamasını haklı bulur. Öte yandan Hugh Walker bu konuda Butler’a katılmaz ve istemenin ve arzu etmenin insanın doğasının bir parçası olduğunu, her anne babanın da isteklerine karşı geldikleri oranlarda çocuklarının mutsuzluklarına neden olabileceklerini savunur. Böyle bir durumda bir avukatın, doktorun ya da muhasebecinin oğlu da en az din adamının oğlu kadar mutsuz olacaktır.³¹² **Note-Books**’da Melchizedec için “*gerçekten mutlu bir adamdı. Babasız, annesiz ve nesilsizdi. Vücut bulmuş bir bekârdı. Doğuştan yetimdi.*”³¹³ der. Kısaca, Butler’a göre aile bir lanettir ve insan ne kadar onlarsız olabilirse o kadar mutlu olabileceğine inanır.³¹⁴

Geoffrey Wagner Butler’ın **Erewhon**’u anonim olarak yayımlamasının nedenlerinden birinin yazdıklarıyla babasını kızdırma korkusu olabileceğini savunur.³¹⁵ Dahası, Butler **Erewhon**’da “*ebeveyn sözcüğünde sevgi mucizeleri yaratacak hiçbir tılsım yoktur*”³¹⁶ der. Kısaca, aile içinde ya da baba ve oğul arasında iyi ilişkilerin kurulduğu bir örnek vermiş olsa da, bunu evrensel bir gerçek olarak kabul etmediği açıktır.

Erewhon’da aileye yönelik bir başka eleştiri de aile bireyleri arasındaki ilişkinin kopukluğu ya da en azından zayıflığıdır: “*çocuklarla anne babaları arasındaki ilişki Avrupa’daki ailelerden daha mutsuzdur. Gençleri gerçekten seven yaşlı insanlar bulmak ise neredeyse olanaksızdır.*”³¹⁷ Örneğin aile bireylerinden birisi öldüğü zaman diğer aile bireylerinin tutumu alışık olunandan çok uzaktır:

Birisi öldüğünde, ailesi ya da dostları ne bir başsağlığı mektubu gönderir, ne matem elbiseleri giyer, ne küllerini savurma ayinine katılır; yalnızca üzerlerine isimlerinin yapııştırıldığı, suni gözyaşları ile dolu küçücük gözyaşı şişeleri gönderirler. Şişelerdeki gözyaşı damlalarının sayıları da ölen kişiye olan yakınlık ya da duyulan sevgiye göre değişir. Hatta daha eskilerde bu suni gözyaşı damlaları yakınıni kaybeden kimseler

³¹¹ Agy., s.109.

³¹² Walker, s. 311.

³¹³ Samuel Butler, *The Note-Books of Samuel Butler, Author of Erewhon*, Edt. Henry Festing Jones, E. P. Dutton & Co., New York 1917, s. 33.

³¹⁴ Walker, s. 309.

³¹⁵ Geoffrey Wagner, “A Forgotten Satire: Bulwer-Lytton’s *The Coming Race*”, *Nineteenth Century Fiction*, Cilt 19, No:4, 379-385, University of California Press, Berkeley 1965, s. 379.

³¹⁶ Butler, *Erewhon*, s. 176.

³¹⁷ Agy., s. 123.

tarafından yapıştırıcılarla yanaklarına yapıştırılır, bu kişiler birkaç ay boyunca toplum içerisinde bu biçimde gezerlermiş.³¹⁸

Kısaca, Erewhon aile yapısı o kadar kopuk ve ilişkiler o kadar ikiyüzlüdür ki, insanlar yaslarını bile samimiyetten değil, toplumda saygı görmek amacıyla yaşarlar. Kaybettiklerinin arkasından ağlayamadıkları için sahte gözyaşlarına başvururlar.

Bir bireyini kaybettiğinde samimiyetsizliğini gizlemeyen Erewhon aileleri, yeni bir çocukları doğduğunda da benzer biçimde davranırlar. Her şeyden önce vücut sağlığına ve güzelliğine önem veren Erewhon toplumu, doğmak üzere olan bir bebeğin annesine vereceği güçsüzlük ve fazla kilolar için bebeği suçlar ve ondan utanç duyarlar. Dahası, bebeğin dünyaya gelmesini kendileri değil bebeğin kendisi istemiş gibi davranırlar:

... çocuk doğana kadar annenin hastalığı toplumdan dikkatli bir biçimde gizlenir... ayrıca çocuk yürüyebilecek ve konuşabilecek yaşa gelene kadar toplum içerisinde çıkarılmaz. Eğer çocuk talihsiz bir biçimde ölürse, ailenin utanç duymasını ve saygınlığını yitirmesini engellemek için ölen çocuğun en az yetmiş beş yaşında olduğu ve tamamen doğal yollardan öldüğü duyurulur.³¹⁹

Bu açıdan bakıldığında aile kavramı Erewhon toplumu için içi boş bir kavramdır ve insanlar ailelerini bir yana bırakarak yalnızca toplum karşısındaki saygınlıklarını düşünürler. Buna ilaveten, zaten dünyaya gelmek isteyerek büyük bir felakete neden olan çocuk eğer şans eseri yoksul, sağlıksız ya da tembel bir ailenin bireyi olarak doğarsa bütün sorumluluk yine kendisine ait olur.³²⁰ Dolayısıyla, Erewhonluları böyle davranmaya iten asıl dürtünün toplumun materyalizme olan bağlılığı olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda, **Erewhon**'da çizilen bu aile tablosu Viktorya toplumunun da ikiyüzlülüğünün bir hicvi olarak kabul edilebilir.

Butler'ın **Erewhon**'da Viktorya dönemi aile kavramına yaptığı bir başka eleştiri de ailenin ataerkil yapısı ve katı kuralcılığıdır. Romanda Erewhon'un başkentine getirildikten sonra bir ailenin yanına yerleştirilen Higgs, ailenin iki kızından küçük olan Arowhena'ya âşık olur. Arowhena'nın da kendisine karşı ilgisi olduğunu fark eden Higgs daha sonra ikisinin evlenmesinin olası olmadığını öğrenir. Zira eğer o aileden birisi ile evlenecekse bu kişi Arowhena'nın ablası olan Zulora olmalıdır. Çünkü yazılı olmayan Erewhon geleneklerine göre ailede küçük kardeşin büyük kardeşten önce evlenmesi yasaktır. Dahası, eğer bu ilişki ailenin reisi Bay Nosnibor tarafından

³¹⁸ Agy., s. 89.

³¹⁹ Agy., s. 90.

³²⁰ Agy., s. 119.

öğrenilirse her ikisi için de çok kötü olacaktır.³²¹ Bu nedenle ilişkilerini sonuna kadar saklamaya çalışan ikili, romanın sonunda Erewhon'dan birlikte kaçarlar.³²²

Butler'ın aile içerisinde iyi ilişkiler kurulabileceğine dair inancının tam olarak yok olduğunu söylemek de güçtür. Örneğin Erewhon'da bazı ailelerin çocukları 20 yaşına geldiklerinde, seçme hakları bulunmasına rağmen anne ve babaları ile birlikte yaşamak isterler. Bu gibi ailelerin diğerlerinden daha mutlu ve sorunsuz olduğunu gören Higgs, *“eğer bu aileler gençliklerinde ne hissettiklerini hatırlasalar ve çocuklarına o yaşlardayken ailelerinin onlara davranmalarını istedikleri gibi davransalar eminim çok daha mutlu olurlardı”*³²³ der. Higgs Erewhon aileleri hakkında bu saptamaları yaptıktan sonra, eğer bu yazdıkları bir Erewhonlu'nun eline geçse hemen hemen hepsini inkar edeceğini ve ailelerin çocukları ile çocukların da aileleri ile son derece mutlu olduklarını iddia edeceğini belirtir.

Higgs aileler ile çocukları arasındaki ilişkilerin bozulmadan devam edebilmesinin tek yolunun çocukların erken yaşta iş yaşamına atılıp kendi paralarını kazanmaları ve bağımsız bireyler haline gelebilmeleri olduğunu savunur. Bu durum, *“hem aileler için hem de kendileri için oldukça iyidir, çünkü bu yolla kendileri özgür bireyler olarak aile baskısından kurtulacaklardır, aileleri de onlardan kurtulacaktır. Böylece de birbirlerini daha çok sevmelerinin yolu açılacaktır.”*³²⁴

İçinde yaşadığı katı aile düzeni nedeniyle özellikle babası ile sorunlar yaşadığı bilinen Butler, diğer bazı yapıtlarında olduğu gibi **Erewhon**'da da bu sorunların ve onların neden olduğu kötümserliğin etkisi altında kalır. Erewhon aile yapısını ikiye bölü ve samimiyetsiz bulmasının asıl nedeni, belki de kendi ailesinden yola çıkarak Viktorya dönemi İngiliz aile yapısını bu biçimde görüyor olmasıdır. Yine de özellikle çocuklara bir miktar daha özgürlük ve kendini ifade etme şansı verilmesi durumunda ilişkilerin düzeleceğine dair inancını gizlemez. Zira aynı biçimde kendisi de çocukluğunda düşüncesine başvurulmadan din adamı olmak üzere eğitilir ve bu durum onu yaşamının geri kalan kısmında oldukça kötü etkileyerek ailesine, özellikle de babasına karşı onulmaz bir nefret duygusuna iter.

³²¹ Agy., ss. 102-108.

³²² Agy., ss. 174-178.

³²³ Agy., s. 123.

³²⁴ Agy., s. 124.

4.4 DİN

19. yüzyıl İngiltere'sinde yaşanan hızlı değişimler yaşamın her alanında kendisini gösterir. Bu çalkantılı dönemde en çok dikkat çeken konulardan biri de insanların dine karşı bakış açıları ve onu yaşayış biçimlerindeki değişikliklerdir. Bu dönemde dinin o zamana kadar hiç olmadığı bir biçimde seküler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle aydınlanma çağı ile birlikte insan merkezli dünya düşüncesinin yerleşmesi, bununla birlikte gelişen gözleme dayalı bilimin yadsınamaz gerçekliklerinin İncil'in o zamana kadar tartışmasız kabul edilen birçok öğretisini çürütmesi ve insanların hak ve özgürlüklerinin bilincine varması sonucu önceleri yaşamın merkezi ve amacı olarak kabul edilen din ve tanrı inancının geri plana düşmesinde rol oynar. Bununla birlikte, düşünsel alanda yaşanan gelişmeler ise insanların hiçbir şeyi sorgulamadan kabul etmemesi gerçeğini doğurur ve insanlar bilimsel gerçeklerle sık sık çelişen İncil ve onun temsil ettiği Hristiyanlığı diğer her şey gibi sorgulayarak körü körüne inanmaktan vazgeçerler. Daha önceki yüzyıllarda Galileo ve Kopernik gibi bilim adamlarının seslerini bir biçimde kesmeyi başaran Kilise, artık bunu yapabilmekten çok uzaktır.

Yüzyılın ilk yarısında Thomas Carlyle, 1834'te yayımlanan **Sartor Resartus**'ta dinin organik bir yapı olduğunu, değişik zamanlarda değişen koşullara ayak uydurarak varlığını sürdürebileceğini ileri sürer ve Hristiyanlığın sırrını çözdüğünü iddia eder.³²⁵ Bu bağlamda Carlyle, akla önem verir, ancak yine de inancı eksik olan düşüncenin çorak bir toprağa benzediğini varsayarak her şeye rağmen Tanrı inancını yadsımaz. Ancak ona göre Tanrı ancak ahlâki bir değerdir ve din de ona ulaşmak için kullanılabilecek yoldan başka bir şey değildir. Carlyle dinin birtakım semboller bütünü olduğunu ve bir nesilde geçerli olan bu sembollerin bir sonraki nesilde geçerliliğini yitirebileceğini söyler.³²⁶ 1840'lara gelindiğinde, İncil ve onun temsil ettiği din gücünü daha da kaybetmeye başlar. Bilime ve onun gerçeklerine inanan insanlar tamamen İncil'i reddetmek istemeseler de, onun öğretileri ile bilimsel gerçeklikleri bağdaştırmakta güçlük çekerler. Örneğin, Thomas Huxley İncil'in bazı mucizevi

³²⁵ Thomas Carlyle, *Sartor Resartus: The Life and Opinions of Herr Teufelsdröckh in Three Volumes*, Chapman and Hall Limited, Londra 1834, s. 54.

³²⁶ Agy., s. 58.

öğretilerinde tutarsızlıklar olduğunu savunur.³²⁷ Artık dünyanın altı günde yaratıldığına okul çocukları bile güçlkle inanmaktadır. Bu konulardaki ilginç düşünceleriyle dikkat çeken diğer bir eleştirmen olan George Eliot, 1847’de Strauss’un **Life of Jesus** adlı yapıtını İngilizceye çevirir ve burada Hz. İsa’nın artık ilahi bir varlık olmadığını iddia eder.³²⁸

Bu çekişme yüzyılın ikinci yarısında daha çok belirginlik kazanır. 1851 yılında yapılan dinsel nüfus sayımı kiliseye giden insanların sayısındaki belirgin düşüşün altını çizer. 1853’te F. D. Maurice, öteki dünya ve özellikle cehennemin varlığı konusunda şüpheleri olduğunu açıkladığında King’s College’daki işine son verilir.³²⁹ Charles Darwin’in **Origin of Species** adlı yapıtının ortaya çıkması ise İngiliz toplumu evrimciler ve inananlar olarak ikiye bölünür. Ancak Darwin’e inananların sayısının oldukça çok olması, başkalarını da cesaretlendirir ve takip eden yıllarda bu tür aykırı düşüncelerin yer aldığı kitap ve makalelerin sayısında büyük bir artış yaşanır. 1863’e gelindiğinde ise artık insanlar dinin özellikle doğaüstü yanını reddetme eğilimi içerisine girerler.³³⁰ 1878’de Gavin Carlyle **The Battle of Unbelief** adlı kitabına “*Artık herkesin akli dinsel sorularla karışmaktadır. Bu soruların belirgin bir yer kaplamadığı bir mecmua ya da gazete yok gibidir*”³³¹ sözleriyle başlar. Dinin bu denli sorunsallaştığı ve sorgulanmaya başladığı İngiltere toplumunda yetişen Butler, bütün eğitimini din üzerine almış olsa da, sorularına cevap bulamayınca başka alanlara yönelmeyi tercih eder.

19. yüzyıl İngiltere’inde din inancını sorgulamak yalnızca entelektüel değil, aynı zamanda ahlâki bir meydan okumadır.³³² Dindar aile ortamlarının katı ahlâkçılığı yaşamları boyunca kendilerine öğretilen dinin kendisinin ahlâk dışı olduğunu düşünen bireylerin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Bu yüzyılda doğayı anlamak ve ona hükmetmek için insan otoritesinin gerekliliğine dayanan yeni bir inanış ortaya çıkar. Buna göre, dünyayı daha yaşanır bir yer haline getirebilmek için yeni bir ahlâki düzen

³²⁷ Thomas H. Huxley, *Science and Christian Tradition*, D. Appleton and Company, New York 1902, s. 8.

³²⁸ David Friedrich Strauss, *Life of Jesus*, İng. Çev. George Eliot, Chapman Brothers, Londra 1846, s. 408.

³²⁹ Carolyn W. De la L. Oulton, *Literature and Religion in Mid-Victorian England*, Palgrave MacMillan, New York 2003, s. 3.

³³⁰ Herbert Schlossberg, *Conflict and Crisis in the Religious Life of Late Victorian England*, Transaction Publishers, New Jersey 2009, s. 1.

³³¹ Gavin Carlyle, *The Battle of Unbelief*, Hodden and Stoughton, Londra 1878, s. v.

³³² Carolyn W. De la L. Oulton, *Literature and Religion in Mid-Victorian England*, Palgrave MacMillan, New York 2003, s. 4.

kurulmalıdır ve bilim bunu yapabilecek güce sahiptir.³³³ Bu bağlamda, dünyevi düzeni sağlayacak olan olgunun yasalar olduğunu düşünen çevreler, bunların temelini mantık ve bilimle güçlendirerek dine karşı bir savaş açarlar.³³⁴ Bu din karşıtı tutumun tipik temsilcilerinden biri de Samuel Butler'dır. Hiciv yazarının görevlerinden biri ikiyüzlülüğün maskesini düşürmek ve onun altındaki gerçekliği ortaya çıkarmaktır.³³⁵ Butler'ın din konusundaki hicvinin amacı da kilisenin maskesini düşürmektir.

Ayrılmaz noktalar bulundurmaları açısından ailenin hicvedilmesi ile dinin hicvedilmesi arasında bir ilişki kurulabileceği açıktır. Butler'ın her ikisini de hicvetmesi ise çocukluk ve ilk gençlik yıllarında yaşadıklarıyla açıklanabilir. Belki de bu acımasızlığın nedeni insanların ikiyüzlü, göstermelik dindarlıkları ve dogmatik, bağnaz inançlarıdır. Butler'ın çocukluk ve gençlik yıllarında Viktorya dönemi Ortodoksluğu birçok entelektüel tarafından sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlar. Yine de Butler'ın din ile ilgili görüşlerinin sarsılması ve kökten değişmesinin nedeni bu eleştirilere kulak vermesi değildir. Çünkü hem çocukluk yıllarında, hem de üniversite yıllarında bu konuda eğitim alır ve hiçbir kuşku ya da kopuş göstermez. Butler'ın düşüncelerini asıl değiştiren, bir din adamı olarak atanmasını beklediği sırada Londra'da yoksulların yaşadığı bir çevrede öğretmenlik yaparken bazı öğrencilerinin vaftiz edilmediğini fark etmesidir. Ancak asıl önemli olan şey öğrencilerin vaftiz edilmemesi değil, tutum ve davranış açısından onların da vaftiz edilenlerden hiçbir farkının olmamasıdır. Bu olay onun aklında birçok soru işareti oluşmasına neden olacak ve sonunda din adamı olmaktan vazgeçerek Yeni Zelanda'ya gidecektir. Kısaca, Butler'ın inancını yıkan kendi deneyimleri ve cevapsız sorularıdır. Butler'ın bu düş kırıklığı dinsel konuları birçok hicvinin merkezine koymasına neden olur. Yazarın kendi geçmişinin yapıtında bu denli etkili olması ütopyacı hicvin tarihselliği açısından da ayrıca önemlidir. Örneğin, **Erewhon**'da Higgs aynı yerde çalıştığı ve daha sonra Erewhon'u bulmak üzere birlikte yola çıktığı bölgenin yerlilerinden olan Chowbok'u vaftiz ederek Hristiyanlaştırmak ister:

...onu görünüşte zaten can atmakta olduğu Hristiyanlık dinine gerçekten geçirebilmek için bütün kalbimle çalıştım, ancak bunun onun o aptal doğasının

³³³ William Baker ve Kenneth Womack, Edt., *A Companion to the Victorian Novel*, Greenwood Press, Londra 2002, ss. 84-95.

³³⁴ John Kucich, "Intellectual Debate in the Victorian Novel: Religion, Science, and the Professional," *The Cambridge Companion to the Victorian Novel*, Edt. David, Deidre, Cambridge University Press, Cambridge 2001, 212-233, s. 213.

³³⁵ Howard D. Wienbrot, *Eighteenth Century Satire*, Cambridge University Press, Cambridge 1988, s. 43.

derinlerine indiğini düşünemiyorum. Kamp ateşimizin yanı başında ona dini öğretir, anne tarafından bir dekanın torunu olmam nedeniyle zaten vakıf olduğum istavrozun ve özgün günahın gizemlerini açıkladım, babamın İngiliz Kilisesi'nin bir din adamı olduğu gerçeğinden söz etmeye bile gerek yok. Bu yüzden, bu görev için yeterince donanımlıydım ve bu eğilimin asıl nedeni bu mutsuz yarattığı sonsuz işkenceden kurtarmaya duyduğum gerçek arzudan çok, Aziz James'in verdiği, bir günahkârı (Chowbok kesinlikle öyleydi) dindarlaştıran kimsenin birçok günahından arınacağı konusundaki sözü hatırlamamdı. Bu nedenle, Chowbok'u dine döndürmemin bir dereceye kadar kendi geçmiş yaşamımın düzensizliklerini ve kusurlarını telafi edeceğini ... düşündüm. Gerçekte, onu bir keresinde, elimden geldiği kadar, vaftiz edecek kadar ileri gittim ... Misyonerlerin gerek bebekleri gerekse yetişkinleri Hristiyanlaştırırken en önce gelen seromoni olması gerektiğini düşündüğüm vaftiz etmeyi ihmal etmelerinin büyük dikkatsizlik olduğunu düşündüm; ve ikimizin de karşı karşıya olduğumuz riskleri fark ettiğimde daha fazla beklememeye karar verdim. Neyse ki saat henüz on iki olmamıştı ve onu (sahip olduğum tek alet olan) maşrapayla saygılı bir biçimde, etkili olduğundan emin olarak, vaftiz ettim. Ardından onu inancımızın daha derin gizemleri hakkında eğitmeye ve onu yalnızca ismiyle değil, özünde de iyi bir Hristiyan yapmaya koyuldum.

Chowbok'a öğretmek çok zor olduğu için başarısız olduğum bir gerçektir. Gerçekte, daha onu vaftiz ettiğim günün akşamında yirminci kez içimi çalmaya çalışması onu düzgün vaftiz edip edemediğim konusunda beni endişeye düşürdü.³³⁶

Butler, bir insanın Hristiyan olmasının ya da vaftiz edilmesinin onun doğasını değiştireceği, ya da onu daha iyi bir birey yapacağı inancıyla açıkça alay eder. Dahası, her ne kadar kendilerini dine adanmış gibi görünseler de din adamlarının asıl amacının, kaybolan ruhları kurtarmaktan çok kendi ruhlarını kurtarmak olduğunu gözler önüne serer. Kısaca, kendi dinsel yaşamlarını ve geleceklerini garanti altına almak için bu insanların cehaletinden yararlanırlar. Samuel Butler'ın kendi yaşamında vaftiz konusundaki deneyimleri onu gerçekten düş kırıklığına uğratmış olmalıdır, çünkü bu durum roman boyunca birkaç kez daha tekrar edilir. Örneğin, Higgs kendi günahlarından da arınabilmek amacıyla, sevgilisi Arowhena'ya defalarca Hristiyan olması ve vaftiz edilmesi konusunda telkinlerde bulunur. Sonunda Arowhena isteksiz de olsa vaftiz edilmeyi kabul eder ancak hiçbir zaman gerçekte inandığı dinden de vazgeçmez.³³⁷

Görüldüğü gibi vaftiz edilmek Arowhena üzerinde de beklenen etkiyi yapmaz ve ne doğasında ne de inanışında bir değişiklik olur. Butler'ın vaftiz olayını ve vaftiz babalarını hicvetmesi romanın Doğum Formülü (The Birth Formulae) adlı 18. Bölümü boyunca da sürer. Bu dünyadan sonra yaşamın varlığına inanmayan Erewhonlular ilginç bir biçimde bu dünyadan önce yaşam olduğuna inanmaktadırlar ve dahası, bu dünyaya gelmelerinin de tamamen önceki dünyada kendi özgür iradeleriyle verdikleri bir karar

³³⁶ Butler, *Erewhon*, ss. 63-64.

³³⁷ Agy., s. 153.

olduğuna inanırlar. Kısaca, yeni doğan bir bebek kendi iradesiyle dünyaya gelmiştir. Doğmamış olanlar evli çiftlerin akıllarını ya da kalplerini ele geçirene kadar sürekli onlara sıkıntı verirler, eziyet ederler ve onları dünyaya getirmeleri için mücadele ederler. Higgs bu doğmamışların dünyasını Erewhonluların ürettiği bir mitoloji olarak yorumlar.

Bir konudan emin olduklarında ve onu üzerine inşa edecekleri başka bir konuya temel alacaklarını beyan ettiklerinde aslında bu temele fazla inanmayan ve bir yerde pislik kokusu aldıklarında da burunlarını çevirip yokmuş gibi davranmayı tercih eden Erewhonlular, doğmamışların dünyası ile de aynı tavrı sergilerler. Higgs bu mite gerçekten inandıklarını düşünmemektedir. Ancak inandıklarından emin olduğu tek şey doğmamışların dünyaya gelene kadar anne babalarını rahatsız edip usandırdıklarıdır. Bu yüzden de doğar doğmaz çocuğa yazılı bir anlaşma imzalatılır. Bu anlaşmada çocuğun dünyaya gelmesinde anne babanın hiçbir sorumluluğunun olmadığı ve doğan çocuğun bu dünyadan önce yaşadığı yerden kendi isteğiyle buraya geldiği vurgulanır. Bu anlaşmaya da doğum kontratı ya da doğum formülü (birth formulae) adını vermişlerdir. İçeriği ailelerin durumuna göre değişse de bu kontrat aşağı yukarı aynı konulara değinir:

Doğmamışların krallığında yaşayan, her türlü ihtiyacı karşılandığı ve hiçbir sıkıntısı olmadığı halde kendi isteği ile bu dünyaya geçiş yapmak isteyen bebek bunu yapmak için doğmamışların krallığından gerekli izinleri alıp işlemleri yapmış ve bu dünyada o gelinceye kadar huzur içinde yaşamakta olan, ona hiç kötü davranmayan, bu zavallı insanları sıkıntıya sokmuştur; bu yüzden de onlardan af dilemektedir.

*Yaşadığı ülkenin yasaları karşısında suçlu bulunmasını gerektirecek olan her türlü fiziksel kusurdan ve eksiklikten kendisi sorumlu olacaktır, anne babasının bunlarla hiçbir ilgisi yoktur; dahası eğer gerekli olduğuna ikna olurlarsa anne babasının onu öldürme hakkı bulunmaktadır. Bu biçimde yaşamını feda ederek onlara da iyi niyetli olduğunu ispat etme şansı bulacaktır.*³³⁸

Doğumu takip eden birkaç gün içinde hazırlanan bu anlaşmanın şerefine, aile dostları çağrılarak bir ziyafet verilir ve herkes melankolik bir havada anne babaya çocuğun verdiği sıkıntıyı hafifletebilmek için hediyeler verirler. Çocuk daha sonra azarlanarak, itile kakıla, yaptığı küstahlık ve verdiği zararlar sürekli yüzüne vurula vurula huzura getirilir. Eve bir straightener* davet edilir ve imzaladığı anlaşma kendisine bu beyefendi tarafından okunur. Çocuk bu dünyaya gelmek suretiyle anne babasının huzur dolu yaşamlarına tecavüz ettiği için bu tür bir tedaviye ihtiyacı vardır. Bu anlaşma okunup aşağılandıktan ve bakıcı tarafından çimdiklendikten sonra çocuklar genellikle

³³⁸ Butler, *Erewhon*, ss. 163-164.

* İnsanların zimmetlerine para geçirmek gibi Erewhon'da küçük kusurlar olarak kabul edilen rahatsızlıklarını tedavi eden bir tür psikolog.

ağlamaktadır. Erewhonlular bunu iyiye işaret sayarlar, çünkü en azından çocuğun suçunun farkına vardığına inanırlar. Bu da onların başka bir ikiyüzlülüğüdür. Bundan sonra çocuğa anlaşılmayı kabul edip etmediği sorulur. Zaten birkaç günlük olan bebek buna cevap verebilecek durumda olmadığı ve zaten ağlamakta olduğu için aile dostlarından birisi bu belgeyi imzalama görevini üstlenir ve eğer konuşabilseydi onun da bu anlaşılmayı kabul edeceğini vurgular.³³⁹

Gerçekte bu törenin yeni doğmuş bir çocuğun vaftiz törenini, straightener'ın da çocuğun vaftiz babasını temsil ettiği açıktır. Butler bütün bu tutarsız olayları açıkça hicveder ve alaya alır. İmzalanan bu belgeler ise Viktorya toplumunun bürokratik yapısını hicvetmek açısından ayrıca önemlidir. Öte yandan, romandaki bu anlaşma aynı zamanda sınıflı bir toplumsal yapıyı da gözler önüne serer. Yani, *“bu anlaşma yoksul kimseler için ucuz olsun diye sıradan kâğıtlara basılırlarken varlıklı kimseler için özel parşömenlere basılır ve itina ile katlanırlar. Dolayısıyla, kişinin doğum kontratı mensubu olduğu sosyal sınıfı da göstermektedir”*³⁴⁰ ifadesinden de anlaşılabileceği gibi, İngiliz sınıf sisteminin etkisi de yapıtta açıkça görülmektedir. Kısaca Butler, kendi ülkesinde mevcut bulunan sınıf sistemine bir göndermede bulunarak eleştirir.

Butler'ın vaftiz ile ilgili deneyimlerinin konu edildiği bit başka yapıtı da **The Fair Haven**'dir. Yapıttaki hayali kahraman John Pickard Owen neredeyse Butler'ın deneyiminin aynısını yaşar. Kendisi de tıpkı Butler gibi Londra'da bir okulda öğretmenlik yaparken Butler'ın yaşadığı deneyimin aynısını yaşar:

... en seçkin öğrencilerinden birine vaftizin etkilerini açıklarken, büyük bir şaşkınlıkla çocuğun gerçekte hiç vaftiz edilmediğini öğrendi. Bu konuda incelemelerini derinleştirdiğinde, sınıfındaki on beş çocuktan yalnızca beşinin vaftiz edilmiş olduklarını öğrendi, dahası vaftiz edilen çocuklarla edilmeyenler arasında ne karakter ne de davranış bakımından bir fark yoktu. Uslu ve yaramaz çocuklar vaftiz edilenlerle edilmeyenler arasında eşit oranlarda dağılmıştı.³⁴¹

Butler'ın dini hedef alan eleştirisi vaftiz olayı ile sınırlı değildir. Hristiyan din adamları ve onların ikiyüzlülüğü de hiciv noktasında Butler'ın hedefleri arasındadır. Nesiller boyu din adamları yetiştiren bir aileden gelen, kendisi de bu alanda eğitim alan ve dindar olduğunu kabul eden Higgs'in davranışları bunun en açık örneklerinden birisidir. Frederick Harris'e göre Butler'ın çoğu yapıtının kahramanlarını dindar kişiler olarak göstermesinin nedenlerinden biri kendisinin de bu tür bir kafa yapısına sahip

³³⁹ Agy., ss. 162-165.

³⁴⁰ Agy., s. 163.

³⁴¹ Samuel Butler, *The Fair Haven*, Longmans, Green and Co., Londra 1890, s. 19.

olmasıdır.³⁴² Her ne kadar neredeyse ideal bir kahraman olarak tanıtılsa da, Higgs de diğer Viktorya dönemi din adamlarının ikiyüzlülüğüne, para ve şöhret hırsına sahiptir. Higgs, Erewhon'a ilk ulaştığında kendisini tutsak olarak alıkoyan insanların yaşam biçimleri üzerinde kısa bir inceleme yaptıktan sonra hangi topluma ya da etnik kökene sahip oldukları üzerinde düşünmeye başlar:

Onların, büyükbabam ve babamın sözünü ettikleri, bilinmeyen bir ülkede var olan ve Filistin'e dönecekleri günü bekleyen İsrail'in kayıp on kabilesi olma olasılıkları var mıydı? Benim ilahi bir güç tarafından onların Hristiyanlaştırılmasına vesile olmak üzere tasarlanmış olmam olası mıydı? Oh, bu nasıl bir düşünceydi! ... Onlarda Museviliğe özgü hiçbir şey görünmüyordu: burun yapıları belirgin bir biçimde Yunandı, dudakları da dolgun olmalarına karşın Musevi dudağı değildi... Onlarla davranışlarını incelemek için yetecek kadar uzun zaman geçirmedim, ancak bende hiç dindar insanlarmış gibi bir izlenim bırakmadılar. Bu çok doğaldı: kayıp on kabile daima acınacak bir biçimde dinsiz olmuştu. Peki, ben onları değiştirebilir miydim? İsrail'in kayıp on kabilesinin tek gerçekliği bilmesini sağlayabilir miydim: bu gerçekten bir zaferin ölümsüz taçlandırılması olurdu!... Bu bana bundan sonraki dünyada nasıl bir konum kazandırmazdı ki; ya da hatta bu dünyada! Böyle bir şans kaçırarak ne büyük bir aptallık olurdu! Havariler kadar yüksek olmasam da onların yanında bir mevkide olurum—kesinlikle küçük peygamberlerin üzerinde ve Musa ve İsaiah dışındaki Eski Ahit yazarlarından daha yukarıda.³⁴³

Higgs'in asıl istediği bu insanların ruhlarını huzura kavuşturmaktan çok hem yaşadığı dünyada zengin ve tanınmış olmak, hem de öteki dünyada peygamberlere eş bir konuma gelmektir. Dolayısıyla, Viktorya dönemi insanının maddeci ve bireysel düşünme biçimi toplumun her kademesinden insanı etkisi altına alır. Bu maddi ve manevi güç istenci içerisinde olan insanlar için karşılığını alabilmeleri durumunda yapamayacakları hiçbir şey ve düşemeyecekleri hiçbir durum yoktur. Nitekim Higgs, “bundan emin olması durumunda sahip olduğu her şeyi bir an bile düşünmeden feda edebileceğini”³⁴⁴ söyler. Öte yandan karşılaştığı bu insanların İsrail'in kayıp on kabilesi olmaması olasılığı da Higgs'i endişelendirmeye başlar:

Ancak heyecanım yatışmaya başladı ve her şeye rağmen bu insanların kayıp on kabile olmayabileceğini düşündüm; böyle bir durumda, beni bu kadar sıkıntı ve tehlikeye sokan para kazanma umutlarımın, ülkenin kaynaklarının çoktan bu insanlar tarafından zapt edilip tüketilmiş olma gerçeği karşısında yok olmasından ancak pişmanlık duyardım.³⁴⁵

Maddeci bir dindar olarak Higgs'in asıl amacı para kazanmaktır ve yaşadığı her şeyin nedeni bu hırstır. Gerçekte o insanların kim oldukları ve neye inandıkları pek umurunda değildir. Eğer İsrail'in kayıp on kabilesi değillerse neye inanırlarsa inansınlar onları

³⁴² Frederick Harris, *Samuel Butler, Author of Erewhon: The Man and His Work*, Dodd, Mead and Company, New York 1916, s. 75.

³⁴³ Butler, *Erewhon*, ss. 75-76.

³⁴⁴ Agy., s. 76.

³⁴⁵ Agy., ss. 76-77.

Hristiyanlaştırmasının bir önemi yoktur, çünkü onlar toplumda İsrail kabileleri kadar büyük bir etki yapmayacaklardır ve onun zengin olmasına yardım etmeyeceklerdir. Oysa gerçek bir dindar olarak her kim olurlarsa olsunlar onları Hristiyan yapmasının Tanrı katında en az İsrail kabilelerini Hristiyan yapması kadar değerli olduğunu bilir. Bir başka bölümde de Higgs, zimmetine para geçirme hastalığına yakalanan ve tedavi görmekte olan Bay Nosnibor'un misafiri olarak evine davet edildiğinde bunu kabul etmek istemez:

*Böyle bir şey yapmamalıyım—daha en baştan makul insanların gözündeki yerimi tehlikeye atmak ve eğer İsrail'in kayıp on kabilesi iseler onları Hristiyan yapma, değilseler de onlar üzerinden para kazanma şansımın ölüm borusuna üflememeliyim. Hayır!*³⁴⁶

Higgs Erewhon halkı için zimmetine para geçirmenin insanları toplumda küçük düşürecek bir davranış değil de tedavisi mümkün olan bir tür hafif hastalık olduğunu bilmediği için Bay Nosnibor'un misafiri olmasının toplumda kendisini de küçük duruma düşüreceğinden endişelenir. Gerçekte asıl endişesi, bu küçük düşme sonucunda para kazanma olasılıklarının azalmasıdır. Butler bu düşüncesini belki de en kısa ve öz bir biçimde İngiltere'den insanların Erewhon'a gitmeleri için geçerli olabilecek en iyi gerekçenin “*ruhları kurtarmakla kendi ceplerini doldurmayı bir arada ve aynı anda yapabilecek olmaları*”³⁴⁷ olduğunu söyler.

Öte yandan, Butler'ın Hristiyanlığın dogmalarına karşı yaptığı hicvin özünün romanın Müzikal Bankalar adlı bölümünde de açıkça görüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bölümde Butler, kilise adına çalışan din adamları ile çok da dindar olmayan sıradan insanların inançları arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koyar. Yazar Erewhon halkıyla İngiliz halkı arasında hiçbir organik bağ kurmama geleneğini bu bölümde de bozmasa da Erewhon'un sözü edilen Müzikal Bankaları kuşkusuz İngiltere Kiliselerini temsil ederler. İnsanların yaptıkları iyiliklerin karşılığında kazandıkları sevaplar olarak düşünülebilecek olan bu bankaların paraları gündelik yaşamda geçersizdir. Ancak toplumda saygı görmek isteyen herkes cüzdanında bu bankaların paralarından bir miktar bulundurmak zorundadır. Dolayısıyla, hemen hemen herkes bu bankalara hesap açtırır. Yine de asıl sahip olmak istedikleri diğer bankaların parasıdır. Öyle ki, bu Müzikal Bankaların yöneticileri ve çalışanları bile

³⁴⁶ Agy., s. 92.

³⁴⁷ Agy., s. 257.

maaşlarını kendi bankalarının para birimleri üzerinden almazlar.³⁴⁸ Tıpkı inanan ancak ibadet etmeye pek vakit bulamayan insanlar gibi Erewhon halkı da “*bu bankaları gerçekten destekler*”³⁴⁹, ancak hesapları ile ilgili işlem yapmak için neredeyse hiç bankaya uğramazlar.

Butler’ın ailesiyle yaşamış olduğu tatsız deneyimler bu bölümde de kendisini gösterir. Higgs bu bankalar hakkında gözlemler yaparken “*ailelerin ilerde oğullarının bazılarının (belki de tek oğullarının) bu bankaların birinde veznedar olarak çalışabilmesi için pozisyon satın aldığına*”³⁵⁰ tanık olur. Yazarın kendisinin de çocukluğundan itibaren fikri dahi alınmadan din adamı olmak üzere yetiştirilmiş olduğu düşünüldüğünde, bu durumdan duyduğu memnuniyetsizlik daha iyi anlaşılacaktır. Dahası, bu işe girildiği vakit artık geri dönüş yoktur ve bu işi yapmaya başlayan kimse için başka bir iş yapmak olası değildir. Butler bu noktada hem kendisi, hem de bir din adamı olan babasını Erewhon’lu banka çalışanları üzerinden değerlendirerek hicveder:

*Bir adamın yüz ifadesi onun yeminidir; onun içinde bulunan ruh güzelliğinin, ya da güzellik istencinin, dışa vuran ve görünür olan simgesidir; ve bu adamların çoğuna baktığımda, onların yaşamlarında doğal gelişimlerini engelleyen birşeyler olması gerektiğini, ve eğer başka bir meslek yapıyor olsalardı daha sağlıklı birer dimağları olacağını düşünmekten kendimi alamadım. Onlar için her zaman üzgündüm, çünkü her on vakanın dokuzunda onlar iyi niyetli insanlar olurlardı; çok az maaş alan gruptaydılar; yaradılışları kanunen her türlü şüpheden uzaktı; ve fedakârlıklarını ve cömertliklerini gösterdikleri kaydedilmiş sayısız durum vardı; ancak muhakeme yeteneklerinin daha tam gelişmediği bir yaşta ihanete uğrayarak yanlış bir konuma getirilme talihsizliğini yaşarlardı.*³⁵¹

Kısaca Butler; hem babasının hem de kendisinin din adamı olmak üzere nasıl yetiştirildiklerini ve bu eğitime onların henüz gerçekleri anlayabilecek yaşa gelmeden başladığı için başka şanslarının kalmadığını ve bu yüzden de ne kadar iyi insanlar olurlarsa olsunlar hep yoksul ve fedakâr insanlar olarak kalacaklarını söyler. Daha da kötüsü, eğer bir gün aldatıldıklarını anlayıp bunun da geç olduğu ortaya çıktığında, bütün bunların yanında bir de mutsuz olacaklardır. Butler’ın babası bunu anlamakta belki de geç kalır ve bu durum onun başta Butler olmak üzere aile bireyleri ile ilişkilerinde güçlükler yaşamasına neden olur.

Hugh Walker’a göre Butler’ın din konusunda yaptığı hiciv, aile ile ilgili olandan daha güçlüdür³⁵² ve sağlam temeller üzerine kuruludur. Aile kurumu üzerine yaptığı

³⁴⁸ Agy., s. 138.

³⁴⁹ Agy., s. 141.

³⁵⁰ Agy., s. 146.

³⁵¹ Agy., ss. 144-145.

³⁵² Walker, s. 315.

hiciv ele alındığında, çocukluk ve gençlik yıllarında yaşamış olduğu talihsiz deneyimlerin onun aileye karşı bakış açısını tamamen etkilemiş ve bozmuş olduğu görülür. Öte yandan, din konusundaki hicvi irdelendiğinde, ortodoksluğa ya da inanç sahibi olmaya tamamen yabancılaştığı söylenebilir ancak yine de ortodoksluğun bir yüzüne sempati duyduğu açıktır. Higgs bir Müzikal Banka şubesine ilk gittiği zaman binayı dışardan gördüğünde söyledikleri bu durumu ortaya koyar:

*Taştan ve mermerden yazılmış bir destandı; daha önce onunla kıyaslanabilecek hiçbirşey görmemiştım. Tamamıyla büyülenmiş ve erimiştım. Uzak geçmişin varlığını daha iyi anladım. İnsan bunu daima bilir, ancak bilmek hiçbir zaman geçmiş çağların yaşamını gören bir tanığın gerçek mevcudiyetinin verdiği canlılığı vermez. Varoluşumuza göre insan yaşamının ne kadar kısa bir dönem olduğunu hissettim. Kendi küçüklüğümde daha da çok etkilendim, böyle muhteşem şaheserleri ayağa diken insanların nesnelerin uygunluğu hakkındaki hislerinin, herhangi bir konu üzerinde vardıkları sonuçların yanlış çıkmasına olanak tanımayacağına inanmaya çok daha fazla meylettim. O andaki hissim kesinlikle bu bankanın dövizinin doğru döviz olduğuydu.*³⁵³

Kısaca, Butler'a göre İngiltere'de dönemin din inancı tamamen göstermelik ve ikiye bölünmüş bir dindarlık üzerine temellendirilmiştir. İnsanlar gerçekten inandıkları ve teslim oldukları için değil, başkalarının gözünde yücelmek ya da toplumda statü sahibi olmak için ibadet ederler. Kaldı ki inandıkları din inanılabilir olmaktan çok uzaktır. Tamamen Kilise ve din adamlarının tekeline olan ve en temel dayanakları bile bilimsel gerçekliklerle bir bir yıkılmakta olan bir dindir.

4.5.EĞİTİM SİSTEMİ

Viktorya dönemi İngiltere'sinde ilköğretimden yükseköğrenime kadar belirli bir standart yoktur.³⁵⁴ 1870'te Eğitim Yasası'nın çıkarılarak koşulların iyileştirilmeye çalışılmasına rağmen fazla başarılı olunmadığı söylenebilir. Bununla birlikte, eğitim ne zorunludur ne de ücretsizdir. Sadece bu durum bile eğitimde bir standardın ve seviyenin yakalanmasını güçleştirir. Öte yandan, özellikle yerel eğitimin büyük bir kısmı kiliselerce yürütülmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında kiliselere bağlı gündüz ve gece okullarının sayısı 20.000'i aşar.³⁵⁵ Bu rakam aynı zamanda ülkede bulunan bütün ilkokulların onda dokuzu anlamını taşır. Dolayısıyla, dönemin eğitim sistemi seküler olmaktan çok uzaktır ve din merkezli bir yapıya sahiptir. 1880 yılında çıkarılan bir yasa ile eğitim 5-10 yaş arası bütün çocuklar için zorunlu hale getirilir. Kız çocukları ise

³⁵³ Butler, *Erewhon*, s. 139.

³⁵⁴ A. Lawrence Lowell, *The Government of England*, Cilt II, Londra 1908, s. 300.

³⁵⁵ G. Kitson Clark, *The Making of Victorian England*, Routledge, Londra 1994, s. 174.

kadınlar tarafından yönetilen ve düşük seviyede okuma, yazma ve aritmetik derslerinin verildiği özel kız okullarına gönderilirler. Öte yandan, üst sınıfa mensup ailelerin kız çocukları okula gitmek yerine aileleri tarafından tutulan özel öğretmenler tarafından eğitilirler. Bu ailelerin erkek çocukları ise Eton gibi özel okullarda öğrenim görürler.

Dönemin üniversite sistemi de benzer özellikler gösterir. Bu kurumlarda da eğitim paralıdır ve özellikle Oxford ve Cambridge gibi önemli üniversitelerde öğrenim görmek yalnızca soylu, varlıklı ya da Kilise üyesi ailelerin erkek çocuklarının sahip olabileceği bir ayrıcalıktır. Yine dinin güdümünde yürütülen eğitimin dili de daha çok Latince'dir. Bu durum eğitim açısından birtakım güçlükleri de beraberinde getirir. Ancak, birçok bilim dalının akademik disiplin olarak üniversitelerde kürsüleşmesi ve bilim adamlarının profesyonel bir konum kazanması da bu dönemde başlar.³⁵⁶ Bu türden iyi gelişmeler olsa da 19. yüzyıl İngiltere'sinde eğitim sisteminin adaletsizliği, belirli bir standarttan yoksunluğu ve gerçek yaşamdan kopukluğu önemli sorunlar olarak karşımıza çıkar. Bu anlamda, **Erewhon**'da Butler'ın hicvinin hedeflerinden birinin de eğitim sistemi olması kaçınılmaz bir hal alır.

Butler Erewhon'daki çocukların eğitiminden söz ederken okul sisteminin onlara yaşamlarını nasıl kazanacaklarını ve sürdüreceklerini öğretmekten uzak olduğuna vurgu yapar:

*Çocuklar varsayımsal bilgilerin öğretildiği Mantıksızlık Okulları'nda yaşamını sürdürmesi için ne yapması gerektiğini öğrenmeden, dahası bunlardan mahrum bırakılarak, aslında o işi yaparak geçirmesi gereken yıllarını geçirir... bu mantıksızlık okulları beni çok şaşırttı. Sahte bir faydacılığa düşmek ve sistemin varlıklı ailelerin çocukları, ya da varsayımsal bilgi için doğal bir içgüdüleri olanlar için iyi olduğuna inanmam kolaya kaçmak olabilirdi; ancak genel inanış aileleri gelir düzeyleri ne olursa olsun bu okullardan birine ya da ötekine göndermek ve onlara yıllarca para ödemek zorunda bırakıyordu. Ailelerin çocuklarını olabildiğince yarırsız bir hale getirebilmek için ne büyük fedakarlıklar yaptığını görmek beni hayrete düşürdü. Dahası, bu denli çok bedel ödeyen yaşlıların mı, yoksa kasıtlı bir biçimde dolandırılan çocukların mı daha çok acı çektiğini söylemek oldukça zordu.*³⁵⁷

Burada dönemin İngiliz okullarının oldukça yüksek ücretler karşılığında öğrencileri kabul etmesine ve yıllarca eğitim verdiği halde onların gerçek yaşamda kullanabilecekleri ya da para kazanabilecekleri bir şey öğretmediğine dikkat çeken Butler, hem çocukların hem de ailelerinin dolandırıldığını düşünür. Kaldı ki bu eğitim kendi istekleri dışında biçimlendirildiği için kişiliklerinin gelişiminde sürekli

³⁵⁶ Thomas William Heyck, *Transformation of Intellectual Life in Victorian England*, Lyceum Books, Chicago 1989, s. 155.

³⁵⁷ Butler, *Erewhon*, s. 125.

başkalarının rolü olacak, dolayısıyla “kişinin kendi gelişimi kendi elinde olmayacaktır”.³⁵⁸

Butler ayrıca, Erewhon’da yeni doğan çocukların öldürülmesi yoluyla ailelerin büyümesinin engellenmesine yönelik tehlikeli bir eğilimden söz eder ve bunun ana nedenlerinden biri olarak da “ülkeyi baştan başa saran bu eğitim fetişini gösterir.”³⁵⁹ Ona göre, “her çocuk devletin de yardımı ile okuma, yazma ve aritmetik gibi temel eğitimleri almalı, bundan sonra ise (fazla çalıştırılmadığından da emin olarak) yaşamını kazanabilmek için yapacağı iş ile ilgili esasları öğrenmeye başlamalıdır.”³⁶⁰ Bu noktada İngiliz eğitim sistemini Erewhon’dan verdiği örnekler yerine doğrudan hicvetmeyi tercih eden Butler, şöyle devam eder:

Çocuklar bu eğitimi bizim İngiltere’de teknik okullar adını verdiğimiz yerlerde alamazlar; bu okulların verdiği eğitim yaşamı dünyanın güçlüklerinden ve gerçeklerinden yalıttır; dışarıda çalışmaya uygun olmak yerine buna uyumsuz hale getirirler. Bir sanat yalnızca ekmeğini bundan kazananların atölyelerinde öğrenilebilir.

*Çocuklar, gerçekte, suni olandan nefret ederken güncel olanı severler; onlara para kazanma şansı verirsiniz çok geçmeden kazanırlar. Aileler de çocuklarının suni bilgilerle doldurulmak yerine erkenden ailenin geçimine katkıda bulunmaya başladıklarını gördüklerinde onları öldürmekten vazgeçecek, şu anda kaçındıklarının aksine daha çok çocukları olsun isteyeceklerdir. Ancak şu halde devlet ailelerin üzerine et ve kanın dayanabileceğinden çok daha fazla yük yüklemekte ve çoğunlukla kendisinin sorumlu olduğu bu kötülük karşısında kayıtsız kalmaktadır.*³⁶¹

Butler’a göre Erewhonlular bu gerçeği idrak etmeye başlamışlardır, zira eğer bir çocuk aldığı eğitimin karşılığını verecek kadar para kazanamıyorsa ailesine ek vergiler koymayı planlarlar.³⁶²

Kendisi Cambridge Üniversitesi’nde eğitim gören Butlerın, özellikle yükseköğretim konusunda yaptığı eleştiriler göz önüne alındığında, burada aldığı eğitimden hoşnut olmadığını, aile ve din konusunda olduğu gibi eğitim sistemi ile ilgili hicvinin temellerini de kendi kişisel deneyimlerinin oluşturduğunu söylemek olasıdır. Erewhon’da yükseköğretim veren kurumların ismi Mantıksızlık Üniversiteleridir (Colleges of Unreason). Belirli bir yaşa gelen çocuklar eğitimlerini tamamlamak üzere bu okullara gönderilirler. Bu okulların eğitim sistemi ‘varsayımbilim’ (hypothetics) üzerine kuruludur. Dolayısıyla, bu okullarda öğretilen her şey varsayımsal prensiplerdir

³⁵⁸ Agy., s. 120.

³⁵⁹ Agy., s. 125.

³⁶⁰ Agy., s. 125.

³⁶¹ Agy., s. 125-126.

³⁶² Agy., s. 126.

ve günlük yaşamda uygulanma şansları neredeyse yoktur. İngiliz eğitim sisteminin katı bir eleştirisi olan yazıyı Erewhonlular şöyle açıklar:

*...bir çocuğa yalnızca etrafındaki dünyada var olan ve zaten bütün ömrü boyunca aşına olmak zorunda kalacağı şeylerin doğasını öğretmek, ona evren hakkında dar ve sık bir görüşten başka bir şey vermek olmayacaktır, ancak evren şu anda var olmayan tutumlar da içerebilir. Onun gözlerini bu olasılıklara açabilmek ve onu her türlü acil duruma hazırlayabilmek bu varsayımbilim sisteminin asıl amacıdır.*³⁶³

Özellikle İngiliz üniversitelerinde verilen kuramsal bilgilere ve din eğitime göndermede bulunan Butler, bu bilgilerin hiçbir pratik yanının olmadığını üzerinde durur. Bu durum eğitim kurumlarının toplumdaki giderek uzaklaşmasına neden olur. Dahası, üniversitelerin sunduğu bu varsayımbilim eğitimi, yine kendi doğasına uygun gündelik yaşamda kullanılmayan, gerçekte yüzyıllar önce yok olan toplumlara ait ‘varsayımsal dil’ aracılığı ile öğretilir:

*Bu yüzden, en iyi yıllarının çoğunu varsayımsal dil denen şeyi öğrenmeye harcarlar; ülkenin bugüne oranla medeniyetin çok daha farklı bir aşamasındayken—uzun zaman önce yok olan ve yerine başkası gelen bir aşama — oluşturulan bir dil. Bir zamanlar bu dilde saklı olan birçok özlü söz ve soylu düşünce, çağdaş edebiyatlarında yerini almış ve şu an konuşulmakta olan dile defalarca çevrilmiştir. Öyleyse, kesinlikle bu özgün dili çalışmak, içgüdüleri tarafından doğal olarak onu takip etmeye yönlendirilen birkaç kişiyle sınırlandırılmalıdır.*³⁶⁴

Butler’ın hedefinde kuşkusuz bu defa Latince eğitim veren İngiliz üniversiteleri vardır. Pratikte hiçbir geçerliliği olmayan varsayımsal bilgileri yine pratikte kullanılmayan ve neredeyse bin yıl önce Roma İmparatorluğu ile birlikte ölen varsayımsal bir dil ile öğreten bu kurumlar katı bir biçimde hicvedilir. Ancak Butler, Klasik dönemde yazılmış olan ve daha sonradan birçok kez İngilizceye çevrilen şiirleri ve oyunları soylu birer yapıt olarak kabul eder ve bunların okunup incelenmesinde bir sakınca görmez.

Tarihsel açıdan bakıldığında, Alman üniversitelerinde fen bilimleri ve muhasebe gibi uygulamada yeri olan türden eğitim verilirken Viktorya dönemi İngiliz üniversitelerinde Anglikan Kilisesi’nin denetiminde Latince, Eski Yunanca, antik tarih gibi dersler okutulmaktadır. Bu eğitim sisteminin en önemli sorunlarından biri, Platon’un filozof yönetici tanımına da uygun olarak İmparatorluğu yönetmek üzere insan yetiştirmek için tasarlanmış olmasıdır. Öte yandan, bu sistem endüstri toplumunun gereksinimlerini göz ardı etmekte ve karşılayamamaktadır. Fabrikaları tasarlamak ve geliştirmek için saygın üniversitelerde eğitim görmüş çok sayıda filozof yöneticiye değil, teknik donanıma sahip yetişmiş kimselere ihtiyaç vardır. Butler bu eğitim

³⁶³ Agy., s. 185.

³⁶⁴ Agy., s. 186.

sistemini Viktorya dönemi eğitim sisteminin bir sunumu yoluyla eleştirir. Bu eleştiri, okullarda okutulan konular ve yazarın onların lehine yaptığı tartışmalarda oldukça belirgindir:

Mantıksızlık fakültelerinin kasıtlı gelişimi üzerine yapılan tartışmalar çok daha inandırıcıydı. Ancak burada, varsayımbilimi çalışmalarını meşru kılan ilkelerden ayrıldılar; çünkü varsayımbilime yükledikleri önemin temeline sıra dışı olana hazırlaması gerçeğini koyarlarken, Mantıksızlık çalışmalarını olayların günlük kullanımı için gerekli olan yetenekleri geliştirmeye temel oluşturuyordu.³⁶⁵

Mantıksızlık fakültelerinin kurulması ve gelişmesi ile ilgili mazeretleri bir bakıma inandırıcıdır, ancak bu durumu açıklamak isterken de varsayımbilimi savunmak için ortaya attıkları mazeretlerle çelişirler. Varsayım bilimini öğrencilerini sıra dışı olana hazırlamak için kurduklarını söylerken Mantıksızlık fakültelerini de olayların günlük ve pratik uygulamalarını incelemek üzere oluşturduklarını söylerler. Öyle ki, bütün öğrenciler varsayımbilimde ilerlemeden önce ‘Tutarsızlık’ (Inconsistency) ve ‘Kaçamak Yanıt’ (Evasion) kürsülerinde sınanırlar. Onlara göre insan kendine yalnızca akıllı kılavuz alırsa yaşam çekilmez olur ve zor durumlarda akıl insana ihanet eder.

Erewhon halkı arasında gençliğin mi, yoksa yaşlılığın mı daha iyi olduğu konusunda bitmeyen bir tartışma vardır. Genel eğilim ise bütün gençlerin olabildiğince çabuk yaşlandırılması gerektiği yönündedir. Yine de, bazıları bunu kabul etmeyip eğitimin asıl amacının yaşlıları olabildiğince genç tutmak olduğunu savunurlar. Bu durumda, bir hafta yaşlıların, diğer hafta gençlerin egemen olması gerektiğini ileri sürerler. Bu ikisi arasındaki sınır ise 35 yaştır. Ayrıca gençlerin yaşlılarla dalga geçmesine de izin verirler. Higgs bunu “İngiltere’de kadın hakları ile ilgili giderek artan çatışmalara”³⁶⁶ benzetir.

Romanda Higgs Mantıksızlık Üniversitesinin bulunduğu şehre birkaç günlük bir ziyaret yapma şansı bulur ve burada hem üniversiteyi gezme hem de buradaki birkaç profesör ile tanışma fırsatı yakalar. Bunlar arasından, oldukça yaşlı ve aynı zamanda Yararsız Bilginin Bastırılması Topluluğu Başkanı (President of the Society for the Suppression of Useless Knowledge) ve Geçmişin Silinmesi Sorumlusu (Completer Obliteration of the Past) olan bir Dünyevi Bilgelik (Worldly Wisdom) profesörü ile deha ve budalalık üzerine sohbet eden Higgs duydukları karşısında oldukça şaşırır. Profesöre göre:

³⁶⁵ Agy., ss. 186-187.

³⁶⁶ Agy., s. 180.

*Aptal kimse kendi düşüncelerini kendisi biçimlendiren kişidir. Bizim işimiz öğrencilere kendi başlarına düşünmekte yardımcı olmak değildir. Kuşkusuz bu, onların iyiliğini gerçekten isteyen birinin onları cesaretlendireceği son şeydir. Bizim görevimiz öğrencilerin de bizim gibi düşündüklerinden emin olmak, ya da en azından bizim söylediklerimizi söylemelerini sağlamaktır.*³⁶⁷

Bu metinde Butler, olasılıkla İngiliz eğitim sisteminin ve hocalarının öğrenciler üzerinde kurduğu baskıyı, onların özgür biçimde düşünme ve sorgulamalarının engellenmesini ve bunun sonucunda tek düze bir eğitilmiş sınıfın ortaya çıkarılması çabasını hicveder.

Öğrencilerin mezun olabilmeleri için girdikleri sınavlar üzerine de bazı araştırmalar yapan Higgs, öğrencilerin hangi sınıfta okuduklarına dair bir sınıf listelerinin dahi olmadığını, dahası arkadaşlık ilişkilerini zedeleyeceği düşünüldüğü için her türlü rekabetten uzak tutulduklarını öğrenir.³⁶⁸ Sınavlar ise adayların belirlenmiş bir konu üzerine yazdığı şeylerden oluşmaktadır. Bu konuların da bazıları zaten sınavdan önce kendilerine verilmiştir. Bunun yanında aynı profesör üniversite dergisinde kendisine ait olduğu çok belli olan ve birçok açıdan hatalarla dolu bir makale yayımlar. Daha sonra öğrencilerini bu makale ile ilgili bir sınava tabi tutar. Makalenin profesöre ait olduğunu anlayan öğrenciler, hataları fark etmelerine rağmen kendileri de aynı hataları tekrar ederler.³⁶⁹ Bu durum bile başlı başına eğitim sisteminin kokuşmuşluğunun açık bir belirtisidir. İnsanlar neyin doğru neyin yanlış olduğunu bildikleri halde, bunları dile getirebilecek cesarettten yoksundurlar, çünkü eğitim sistemi onları bu özgüvenden alıkoymaktadır.

Higgs profesöre “eğer bir rekabet olmazsa bilimde, sanatta ya da herhangi bir alanda gelişmenin çok zor olacağını”³⁷⁰ söyler. Bunun üzerine Profesör “Tabi ki olmaz, zaten biz gelişmeye karşıyız”³⁷¹ der. Kısaca, Erewhonlulara göre bir kişinin çağının gerisinde kalması ne kadar ayıp ise, ilerisinde olması da o derece ayıptır. Bu eğitim sistemini İngiltere’deki eğitim sistemine benzeten Higgs, aslında İngiltere’de insanların cesaretlendirilmek yerine durağanlaştırıldığını ifade eder. İnsanlar marjinal düşüncelerden korkmakta ve bilinçli olarak bundan uzak durmaktadırlar, çünkü bunu

³⁶⁷ Agy., s. 134.

³⁶⁸ Agy., s. 134-135.

³⁶⁹ Agy., s. 135.

³⁷⁰ Agy., s. 135.

³⁷¹ Agy., s. 135.

yaparken sağlıklı zihinsel özümsemeyi geliştirdiklerini düşünürler, fakat Higgs bunun midedeki bir tümörden daha iyi olmadığını düşünür.³⁷²

Higgs'in üniversiteyi ziyareti sırasında uğradığı yerlerden biri de Güzel Sanatlar Fakültesi'dir. Buradaki ziyaretinde okulun uygulamalı ve ticari olarak iki anabilim dalına ayrıldığını görür. Statü gereği hiçbir öğrenci ticari tarih alanında aşama kaydetmeden uygulamalı alanda çalışma hakkını kazanamamaktadır. Dolayısıyla, resim alanında çalışan öğrenciler son 50 veya 100 yıl içerisinde yapılmış önemli tabloların satış zamanlarını ve fiyat aralıklarını, hatta bu tablolar 3-4 kez satılmışsa her bir satılışlarındaki değerlerini bilmek zorundadırlar. Onlara göre sanatçı aynı zamanda bir bayidir ve pazarın durumunu, hangi tür tablonun kaç para edeceğini iyi takip etmelidir.³⁷³ Bu bağlamda İngiliz Güzel Sanatlar Fakültelerini hicveden Butler, bunların birer sanat okulundan çok birer ticarethane gibi çalıştığını vurgular. Buradaki insanların önceliği sanatın gelişmesine katkıda bulunmak değil, ondan gelir elde etmeye çalışmaktır.

George Foreman'a göre eğitim konusunda okuru fazla zorlama gereği duymayan Butler, Erewhon'daki eğitim kurumlarına da 'üniversite' adını vererek bu kurumlarla İngiliz üniversiteleri arasında basit bir paralellik kurar ve sözcüğün içini belirgin bir saçmalıktan profesörlerce okutulan derslere kadar her şeyin açık bir parodisiyle doldurur. Butler bunu o kadar ustalıkla ve etkili bir biçimde yapar ki okur giderek İngiliz üniversiteleri ile Erewhon üniversitelerini özdeşleştirmeye ve kendilerinin de Mantıksızlık Üniversitesi diplomasına sahip olduklarını düşünmeye başlar.³⁷⁴ Butler'ın hicvi burada pek açık değildir. Sistemi bazen savunuyor, bazen de hicvediyor gibi davranır. Başka bir ifadeyle, İngiliz üniversitelerinin o dönemde fazla kuramsal kabul edilen ve uygulamada fazla yararlı olmadığı düşünülen eğitimini yeri geliyor gibi görünürken, bir yandan da bunun Erewhon gençlerini karşılaşılabilecekleri en alışılmadık duruma karşı bile eğitmeleri açısından yararlı ve gerekli bulur.³⁷⁵

³⁷² Agy., s. 135-136.

³⁷³ Agy., s. 137-138.

³⁷⁴ Foreman, s. 121.

³⁷⁵ Butler, *Erewhon*, s. 85.

4.6 EVRİM

Erewhon'un bir hiciv yapıtı olarak bilinmesini sağlayan en önemli yanlarından biri de Makinalar Kitabı adlı uzun bölümüdür. Bölüm genel olarak Butler'ın Yeni Zelanda'da yaşadığı yıllarda, **Press** isimli dergide yayımlanan "Darwin among the Machines" adlı denemesinin romanın içine yerleştirilmiş biçimidir. Butler bu bölümü eski bir Erewhon'lu profesörün konu üzerine yazdığı bir yazının tercümesi olarak sunar. Bilindiği üzere Butler Yeni Zelanda'ya gitmesinden hemen sonra Charles Darwin'in **Origin of Species** (1859) adlı kitabını okur ve zaten iyice zayıflamış olan din inancı ve doğada var olan her şeyin ilahi bir tasarım olduğu konusundaki düşüncesinin yerine Darwin'in evrim kuramını koyar. Bu kurama sıkı sıkıya bağlanan Butler konu üzerinde araştırmalar yaptıkça, gerçekte Darwin'in kuramının da eksiklikleri ve belki de yanlışlıkları bulunduğuna inanır.

Özellikle doğal seçilim konusunda Darwin ile aynı görüşleri paylaşmayan Butler, kendini Fransız bilim adamı Jean-Baptiste Lamarck'ın ilk kez 1801 yılında **Theory of Inheritance of Acquired Characteristics (Edinilmiş Özelliklerin Mirası Kuramı)** adıyla ortaya attığı farklı bir evrim kuramına daha yakın hisseder. Buna göre, Darwin'in doğal seçilim kuramının aksine bütün canlılar gereksinimleri doğrultusunda evrimleşirler ve her organizma evrimin kendisine yüklediği genetik kodları kendinden sonraki nesillere taşır.³⁷⁶ Örneğin, evrimlerinin başlangıcında fillerin hortumları kısadır, ancak zaman içerisinde gerek özellikle ağaçların alçak dallarında yiyecek bulma güçlüğü, gerekse başka ihtiyaçlar nedeniyle fillerin hortumları uzamaya başlar ve bu uzun hortum genetik olarak nesilden nesle aktarılmaya devam eder. Öte yandan Darwin'in doğal seçilim kuramına göre ise evrimin başlangıç döneminde kimi uzun hortumlu, kimi kısa hortumlu birçok genetik koda sahip farklı türden filler ortaya çıkar ancak zaman içerisinde bu türlerden doğaya uyum sağlayamayan örneğin kısa hortumlu filler elenip yok olarak en iyi uyum sağlayan tür yaşamına devam eder ve onların uzun hortuma sahip olmaları sonradan gelişen ihtiyaçlara göre değil en başından belli olur. Lamarck'a göre evrim çok geniş bir zaman sürecine yayılmış ve çok yavaş geliştiği için

³⁷⁶ Geoffrey Martin Hodgson, *The Evolution of Institutional Economics: Agency, Structure and Darwinism in American Institutionalism*, Routledge, Londra 2004, s. 52.

fark edilmeyen dikey bir süreçtir.³⁷⁷ Bu bağlamda türler durağan değil daha önceden var olan türlerin değişim geçirmiş biçimleridir.

Lamarck incelemelerinde bazı yok olan türleri ele alır, ancak onların gerçekten yok olmadıklarını, evrimleşerek şu an var olan türlere dönüştüklerini savunur. Bu durum Aristoteles'in 'varlık skalası' kuramına da uygundur. Lamarck bu durumu Tanrı'nın bir hikmeti olarak açıklar. Lamarck'ın yaşadığı dönemde yaygın inanç bütün canlıların insana hizmet için var olduğudur. Eğer bir türün insana yararı kalmamışsa yok olması Tanrı'nın bir hikmetidir. En basit canlılar (tek hücreliler) 'kendiliğinden türeme' yoluyla oluşur ve karmaşık canlılar da bu canlılardan evrimleşir. İnsan mükemmeli temsil ettiğine göre ona benzeyen ve yaklaşan canlılar da bu oranda mükemmeldir. İnsan evrimin en son ürünüdür. Lamarck'ın kuramının Darwin'inkinden bir farkı onun Darwin gibi bütün türler için ortak bir atayı savunmamış olmasıdır. Darwin bütün türler için tek bir ortak atayı savunur ancak Lamarck, farklı türler için farklı atalar önerir. Bunlar kendiliklerinden oluşmuşlardır. Ona göre çevredeki yavaş değişiklikler canlılar için yeni gereksinimler ortaya çıkarır ve bu gereksinimler de canlı bedeninde birtakım değişikliklere neden olur. Bu değişiklikler sonraki nesillere aktarılır. Kısaca, Lamarck'ta çevresel değişiklikler önemliyken Darwin'de rastgele varyasyonlar önceliklidir ve sonra doğal seleksiyon devreye girer.³⁷⁸

Butler bu kuramın örneklerini **Erewhon**'da da verir. Örneğin, Erewhon'lu profesörün kitabını kendisine veren kişi Higgs'de bir pipo olduğu haberini almıştır ve buna bir göz atmak ister. Higgs de pipoyu ona verir ve dikkatlice pipoyu inceleyen adam alt kısmındaki şişkinliği görünce oldukça mutlu olur ve bunu çok basit bulur. Higgs adama bundan neyi kastettiğini sorunca da bunun bir fincanın tabanıya hemen hemen aynı olduğunu, aynı işi yapan farklı bir tür olduğunu söyler. Muhtemelen piponun sıcaklığının, üzerine konduğu masa ya da başka bir zemine geçip orayı yakmasını engellemek için yapılmıştır. Pipoların geçmişine bakılacak olursa bu şişkinliğin şimdikinden farklı bir biçimi olduğunu göreceğini de ekler. Zaman içinde yararlar ve gereksinimler onu bugünkü biçimine getirmiştir.³⁷⁹ Bu durum Lamarck'ın evrimin ihtiyaçlar çerçevesinde gerçekleştiği ve kendinden sonraki nesillere aktarıldığı

³⁷⁷ Gurbachan S. Miglani, *Basic Genetics*, Narosa Publishing House, New Delhi 2000, s. 481.

³⁷⁸ Richard Wellington Burkhardt, *The Spirit of System: Lamarck and Evolutionary Biology*, Harvard University Press, Massachusetts 1995, s. 145.

³⁷⁹ Butler, *Erewhon*, s. 215.

konusundaki kuramını tamamen destekler. Her ne kadar Butler kendisini daha yakın hissetse de günümüzde Lamarck'ın kuramının tutarlı olmadığı ispatlanmıştır, çünkü bu kuramı destekleyecek örnekler bulunamazken çürütecek çalışmalar yapılmıştır.³⁸⁰ Buna örnek olarak binlerce yıldır daha küçük görünsün diye minik ayakkabılar giydirilerek ayaklarının büyümesi engellenen Çinli kadınların çocuklarının ayaklarının da küçük olması gerekirken böyle olmaması gösterilebilir.

Darwin'den yaklaşık 500 yıl önce yaşamış olan Erewhon'lu profesör, oldukça gelişmiş, mantıklı ve ikna edici bir evrim kuramı geliştirir. Buna göre evrim sürecinde bir sonraki aşamayı makinalar temsil etmektedirler ve zaman içerisinde tıpkı insanların kendilerinden önceki yaşam biçimlerinin yerini aldığı gibi makinalar da insanların yerini alacaktır. Bunu durdurmanın yolu da insanların makinaları kontrolleri altına alarak kendilerini evrimin son ürünü olarak korumalarıdır. Aksi taktirde, en iyi olasılıkla insanlar “*makinalara bağlı olarak varlığını sürdüren bir tür parazit*”³⁸¹ olacaklardır. Profesöre göre uzun yıllar önce Erewhonlular makina taraftarları ve karşıtları olarak ikiye ayrılırlar ve bu iki taraf arasında oldukça kanlı bir iç savaş yaşanır. Asıl düşündürücü olan ise bu savaşı kazanmak için her iki tarafın da teknoloji ürünü yeni geliştirilmiş silahlar kullanmasıdır. Makinalaşmayı lanetleyenlerin bile makinalardan yardım alması toplumun ikiye bölünmüşlüğüne göstermesi açısından ilginçtir. Yaşanan kanlı mücadelelerin sonunda makina karşıtları savaşı kazanır ve ülke genelinde her tür karmaşık makina yok edilerek yeniden üretilmesi yasaklanır.

Romanın üç bölümü boyunca süren Makinalar Kitabı, büyük oranda evrim kuramını eleştirir ve bunu eleştirdiği oranda da hicveder. George Foreman bu eleştiri ve hicvin üç farklı biçimde okunabileceğine değinir. Bunlardan birincisi, Butler'ın geçmiş yaşamından tanıdığı çelişkili dinsel yöntemlerin bir parodisi olmasıdır. Olasılıkla bu, Butler'ın Makinalar Kitabı bölümünü yazması için asıl ciddi nedendir. İkincisi ise Darwin'in doğal seçim, ya da bilinen en yaygın adıyla ‘uyum sağlayanın yaşaması’ kuramının imalı bir biçimde alaya alınıp hicvedilmesidir. Üçüncü okumaya göre ise bölüm, günümüzde oldukça yaygın bir kanı olmasına karşın Butler'ın yaşadığı dönemde

³⁸⁰ Eva Jablonka ve Marion J. Lamb, *Epigenetic Inheritance and Evolution: The Lamarckian Dimension*, Oxford University Press, New York 1995, s. 1.

³⁸¹ Butler, *Erewhon*, s. 206.

henüz yeni yeni akıllara gelmeye başlamış olan insanoğlunun bir gün makinaların kölesi olacağı düşüncesine açılan savaş olarak görülebilir.³⁸²

Öte yandan Butler'ın hicvi bu bölümde de açık ve net değildir, yani herhangi bir konuyu yeriyor mu yoksa övüyor mu doğrusu anlamak oldukça güçtür. Dahası, Butler Charles Darwin'e yazdığı bir mektupta, kitabının bu bölümünün ne İncil'de geçen 'Yaradılış' inancı, ne de kendisinin kaleme almış olduğu **Origin of Species** adlı kitabı ile alay etmediğini ve hiçbir biçimde hicvetmediğini yazar. Öte yandan, **Origin of Species**'inin "*Erewhon'da bulunan her şeyden çok daha ciddi bir hiciv içerdiğini*"³⁸³ söyler. Butler'ın bu ifadesinin de alaycı bir biçimde muğlak olduğunu ve iyi mi yoksa kötü anlamda mı söylediğinin anlaşılmasının güç olduğunu belirtmekte yarar vardır. Yine de Butler, yakın arkadaşı Henry Festing Jones'a yazdığı bir mektupta bölümü yazmaktaki asıl amacını açık bir biçimde söyler:

*Bu düşünceye ilk kez kapıldığımda, onu yalnızca eğlence olsun diye; sırf beni güldürdüğünden ve diğerlerini de güldüreceğini düşündüğümünden, ancak zerre kadar ciddiyet taşımadan geliştirdim; geliştirdim ve şu düşünceyle Erewhon'a koydum: İkona edici olmanın ne kadar kolay olduğunu ve en absürt önermenin bile biraz beceri, biraz çarpıtılma ve bilimsel yöntemlerden uzaklaştırmayla nasıl savunulabileceğini görün.*³⁸⁴

Mektuptan da anlaşılacağı üzere eğlence ve gülmece, Butler'ın bilinçli bir biçimde hicvine kattığı öğelerdir. Her ne kadar kendi vicdanını rahatsız eden konular üzerine yazmış olsa da gözlemlere dayalı görece geniş bir bakış açısıyla bilimsel yöntemlerin kör otoriteye nasıl karşı koyduğunu ya da birçok sorunun yapay bir biçimde insanlar tarafından var olan otoriter sistemin devamı için ortaya çıkarılıp, olduklarından daha büyük gösterildiklerini fark eder. Yıllar sonra, **Note-Books**'da bilimin bir araştırma olmaktan çıkıp bir otoriteye dönüştüğü sonucuna varır ve değişen zamanla birlikte hicvinin hedeflerini de değiştirerek, Makinalar Kitabı'nda imalı da olsa bir hiciv olduğunu kabul eder. **Note-Books**'da bulunan ve Kişileştirilmiş Bilim adı verilen bir bölümde Butler şunları söyler: "*Bilim her gün daha çok kişileşiyor ve tanrılaştırılıyor. Günler geçtikçe insanlar, bilim doğamızı aldı ve dünyamıza oğlu Charles Darwin'i, ya da Huxley'i indirdi... Hepsinin sonunda bilim ancak bizim cahil olduğumuz konusundaki cehaletimizin bir ifadesidir.*"³⁸⁵ Bunun belki de en güzel örneklerinden birisi Higgs'in Erewhon'dan kaçmak için balon kullanmış olması ve yıllar sonra

³⁸² Foreman, s. 174.

³⁸³ Jones, s. 156.

³⁸⁴ Agy., s. 156.

³⁸⁵ Butler, *Note-Books*, s. 339.

Erewhon Revisited'da ülkeye yeniden döndüğünde adadan ilk kaçıışı sırasında sırf balonla güneşe doğru uçtuğu için Güneşin Oğlu (Sunchild) olarak kabul edilip Sunchildism adlı yeni bir dinin başlamasına neden olduğunu öğrenmesidir. Bu bağlamda, balonu bilimin bir ürünü olarak kabul edersek, ilk romanda ülkeden kaçabilmesi için yalnızca bir araç olarak kabul edilen bilim, ikinci romanda Tanrı'laşmasına neden olur. Bu konuda O. T. F. Alpers'a yazdığı bir mektupta gerçekte hicvini yeniden gözden geçirmeyi ne kadar çok istediğini söyler. Ona göre edebi anlamda çok başarılı olamamasının nedeni Darwin'e sataşması ve onu hicvetmesidir:

*Başka türlü bir şeyi nasıl bekleyebilirdim ki? Erewhon'la birlikte Charles Darwin tehlikenin kokusunu çok uzaklardan almaya başladı. Onu kişisel olarak tanırdım; büyükbabamın öğrencilerinden biriydi. Erewhon'daki makina bölümlerinin orada bitmeyeceğini çok iyi biliyordu ve Darwin'in çevresi o dönem İngiltere'de en önemli edebi güçtü.*³⁸⁶

Foreman, Butler'ın Darwin'i bu şekilde hicvetmesini ve sonunda edebi kariyerinin başarısız olmasını onu hicvetmesine bağlamasını ilginç bir biçimde aile ilişkilerindeki tutumuyla ilişkilendirir. Ona göre ona yaşam veren ancak o yaşamı kısıtlamaktan geri durmayan babasına karşı çıkan Butler, kendisine daha özgür bir yaşam sunan, ancak birey üstünde daha baskıcı bir tutumla insanı edilgen bir biçimde doğal seçilimin diktelerine boyun eğmeye zorlayan Darwin'e de karşı çıkar.³⁸⁷ Her iki durumda da reddetmenin nedeni benzerdir, bu da baskıya karşı verilen tepkidir.

Her ne kadar yalnızca eğlence olsun diye yazmış olsa da Butler'ın edebi kariyerine oldukça zarar verdiğini düşündüğü Makinalar Kitabı bugün birçok anlamda geçersiz sayılabilirse de hiciv açısından en evrensel yönlerinden biri makinaların gün gelip insanları köleleştirebileceği olasılığıdır. Hicvin arkaplanında bulunan absürtlük yalnızca saçma ve gerçeklerle ilgisiz düşünceler olarak görülmemelidir. Bunun en güzel örneklerinden birisi de Erewhon'lu bir profesörün sözleridir:

*Şu an kaç insan makinaya bağımlı olarak yaşıyor? Kaç tanesi, beşikten mezara kadar, bütün yaşamlarını onlara hizmet etmek için harcıyor? Onlara köle gibi bağlı olanların ve bütün ruhlarını makina imparatorluğunun gelişimine adayanların sayısının giderek arttığını düşününce, makinaların bizim üstümüzde hakimiyet kazanmaya başladıkları oldukça açık değil midir?*³⁸⁸

Kısaca, Butler'ın makinalara karşı verdiği savaşın ve makinalar yoluyla evrimi hicvetmesinin temelinde, bireyleri köleleştiren ve onların özgürlüklerini kısıtlayan her türlü otoriteye karşı duyduğu nefretin yattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

³⁸⁶ Jones, s. 382.

³⁸⁷ Foreman, s. 178.

³⁸⁸ Butler, *Erewhon*, s 208.

Öte yandan Makinalar Kitabı ile ilgili bir denemesinde Herbert Sussman Erewhonlular'ın makinalar ile ilgili kuramlarının açık bir biçimde Darwin'in **Origin of Species** adlı kitabının hicvi olmadığını, organizmaların da bir çeşit makina olduklarının ilginç bir tespiti olduğunu savunur. Ona göre de Butler'ın amacı kendisinin de söylemiş olduğu gibi Darwin'i hicvetmek değil, mekanik biyolojiye doğru “*mükemmel bir entelektüel bakış*”³⁸⁹ tan ibarettir. Sussman buna temel olarak Butler'ın Erewhon'un ikinci baskısına yazdığı önsözü gösterir. Butler burada makinalar ile ilgili bölümlerin birçok eleştirmenin iddia ettiği gibi “*Bay Darwin'in kuramını bir saçmalığa indirgemek olmadığını*”³⁹⁰ açık bir biçimde ifade eder. Daha sonraları Darwin yandaşları ile yaptığı mücadelelerde de **Erewhon**'u yazdığı dönemde makinaları organizmalar olarak varsaymanın “*yaşam ve bilincin de benzer özellikleri olduğunu reddetmek*”³⁹¹ anlamına geldiğini anlamadığını itiraf eder. Bu bağlamda, makinalar ile ilgili bölümlerin Butler'ın yaşamın makinalaşmasına karşı tutumundan ortaya çıkmadığı açıktır.³⁹²

Gerçekte Butler'ın, Darwin'in kuramının mekanik ve belirleyici koşullarına karşı olduğunu söylemek zordur, çünkü Darwin'in kendisi de organizmaların kusursuz ve açık bir modelini ortaya koymaz. Örneğin, Darwin de zihinsel güçlerin kökeninin karmaşık, değişim kanunlarının anlaşılmasız olduğunu ve organizmaların da değişen koşullarla birlikte gelişigüzel değiştiğini ifade eder. Darwin yalnızca bütün değişimlerin, hatta içgüdülerin, var olma mücadelesi içinde elenmediği sürece kalıtsal olduğunu savunur. Sussman'a göre, bu anlamda Butler da Darwin'in evrimin sabit doğal kanunların belirleyici etkisi altında kendi düzenlemelerine sahip olduğu konusundaki mekanik varsayımına karşı değildir. Çünkü Butler da tıpkı Darwin gibi dönemin hem din hem de bilim inancının merkezinde bulunan evrenin sabit doğal kanunlarca düzenlendiği konusundaki Newton'cu kuramı tamamen kabul eder.³⁹³ Butler'a göre Darwin'in kuramı ile yukarıda sözü edilen Lamarck'ın kuramı arasındaki temel çelişki ne biyolojik mekanizma ile katı yaşamsallık arasındaki, ne de doğa kanunlarının sabitliği ve belirleyiciliğine inanan bilimsel kuramla gönüllülük kuramının

³⁸⁹ Herbert L. Sussman, *Victorians and the Machine*, Cambridge University Press, Massachusetts 1968, s. 138.

³⁹⁰ Butler, *Erewhon*, s. 29.

³⁹¹ *The Shrewsbury Edition of the Works of Samuel Butler*, Londra 1923, 6:15.

³⁹² Hans-Peter Breuer, “Samuel Butler's “The Book of the Machines” and the Argument from Design”, *Modern Philology*, Vol. 72, No. 4, The University of Chicago Press, 1975, s. 365.

³⁹³ Sussman, s. 147.

belirsizliği arasındaki çatışmadır. Ona göre çelişkinin çözümü dinsel bir soruda yatar: “canlı organizmaların gelişimi amaçsız bir tutumla açıklanabilir mi?”³⁹⁴

Hem Butler, hem de Darwin William Paley’in **Natural Theology** (1802) adlı yapıtının farkındadır. Dahası, Darwin yapıta öylesine derin bir hayranlık duyar ki birçok kısmını ezbere bilir. Buna rağmen, Gertrude Himmelfarb’a göre Darwin’in **Origin of Species**’de yapmaya çalıştığı şey Paley’in dinsel savlarını çürütmeye çalışmaktır.³⁹⁵ Diğer bir deyişle, Darwin’in asıl istediği, formun işleve mükemmel adaptasyonunun amaçsız bir süreç olarak açıklanamayacağını göstermektir. Yine de Darwin doğa kanunlarının sabitliği konusunda Paley ile aynı görüştedir. Öte yandan, Butler’a göre Darwin ile Lamarck arasındaki çelişkinin çözümü konuyu Paley’in **Natural Theology**’de ustaca geliştirdiği dinsel çerçevede ya da ilahi tasarım noktasında ele almakla olası olacaktır.³⁹⁶ Dwight Culler, organik gelişim konusundaki bu açıklamalara göre, Darwin’in doğal seçilimin Tanrı tarafından yapılan ilahi tasarım yerine organik tasarımın etkili ve rastlantısal bir nedeni olduğunu göstererek mantıksal gerekliliklerden vazgeçtiğini söyler.³⁹⁷

Butler **Press**’de yayımlanan “Darwin Among the Machines” adlı denemesini 1871 yılında genişleterek makinaların yaşayan organizmalar olduğunu göstermeye çalıştığında, gerçekte organizmaların da temelde makinalar olduğunu kabul etmeye ve zihinsel eylemlerin de gizli güçlerin birer oyunu olduğunu kabullenmeye zorlanır.³⁹⁸ Gerçekte bu iddia Darwin’in evcilleştirme varsayımlarına da dayandırılabilir. Sonuç olarak, insanın bazı türlerin gelişimini tasarlayıp onları evcilleştirmesi tamamen bilinçsiz bir eyleme indirgenerek türlerin evrimleşme sürecinde rol oynayan rastlantısal güçlere benzetilir. Kısaca, burada asıl önemli olan etken doğal seçilimdir. Darwin bu noktada dinsel olmayan kuramını kabul edilebilir kılabilir. Ancak bunun için insanları, özellikle hayvanları ve bitkileri yetiştiren insanın maksatlı davranışının, doğal seçilimin aynı kökene dayanan ancak amaçsız ve rastlantısal yeniden üretimi ile örtüştüğüne ikna etmesi gerekir. Burada, doğal seçilim ya da ilahi tasarımla, insanların onlardan

³⁹⁴ Breuer, s. 366.

³⁹⁵ Bkz. Gertrude Himmelfarb, *Darwin and the Darwinian Revolution*, Elephant Paperbacks, New York 1968, ss. 337-352.

³⁹⁶ Bkz. Samuel Butler, *Evolution Old and New*, David Bogue and St. Martin’s Place, Londra, 1882, ss. 1-33.

³⁹⁷ Dwight Culler, “The Darwinian Revolution and Literary Form”, *The Art of Victorian Prose*, Edt. George Levine ve William Madden, Oxford University Press, New York 1968, ss. 226-228.

³⁹⁸ Breuer, s. 370.

yararlanmak amacıyla bitki ve hayvanları evcilleştirip yetiştirmesi, başka bir deyişle de evrimleştirmesi durumu karşılaştırılır.

Butler'ın okumuş olduğu **Origin of Species**'in üzerine aldığı notlara bakıldığında, Darwin'in bu evcilleştirme analojisinden rahatsız olduğu anlaşılır. Dahası, ona göre Darwin bunu ortaya atarak evrimi ortaya çıkaran nihai nedenler konusundaki tartışmalardan kaçamaz. Ancak bu konuda doğrudan Darwin'e saldırmayan Butler yukarıda da sözü edildiği gibi hem **Erewhon**'un ikinci baskısına yazdığı önsözde, hem de Darwin'e yazdığı mektupta amacının Darwin'in kuramını eleştirmek ya da hicvetmek olmadığını açıkça söyler. Ona göre Makinalar Kitabı bilimsel değil dinsel bir içerik taşır ve amacı makina-organizma analojisini kullanarak konuyu gülünç bir biçimde ele almaktır. Butler'a göre bu analojinin temelinde Bishop Butler'ın **Analogy** (1736) adlı yapıtı vardır. Dolayısıyla, Makinalar Kitabı'nın asıl hicvettiği Darwin'in değil, belki de Bishop Butler'ın kuramıdır. Bishop Butler'ın verdiği birçok vaazdan biri olan ve sonradan kitaplaştırılan **Analogy**'ye göre küçük ölçekte insan, büyük ölçekte ise dünya bir sistemler bütünüdür ve belli bir amaca hizmet etmek için vardır.³⁹⁹ Buna göre belli amaçlara erişebilmek için belli araçların kullanılması gerekir ve bunlar genel kanunlarla sabittir. Dolayısıyla dünyanın yapısı düşünüldüğünde doğa ve ahlâk kuralları birbirine sıkı sıkıya bağlanarak tek bir bütün oluştururlar. Ancak şüphesiz Tanrı doğanın yaratıcısıdır ve doğa kanunları hiçbir zaman dinin öğretileriyle ters düşemezler. Bishop Butler'ın **Analogy**'deki amacı deistik rakiplerine Hristiyan öğretilerinin kabulünün akla aykırı olmadığını göstermektir. Bishop Butler'a göre deneysel bilginin alanında dahi hiçbir mutlak doğruluk olamaz, ancak olasılıklardan söz edilebilir ve eğer bir durum olası ise onun olasılıkla doğru olacağı kabul edilmelidir.⁴⁰⁰ Ona bir gerçeğin varlığı ya da en azından ikna ediciliği büyük oranda onun olasılık oranına bağlıdır. İnsan belirsizliklere göre hareket etmek zorundadır ve bu nedenle olasılığı yaşamının en önemli rehberlerinden birisi yapmalıdır.

Öte yandan, Samuel Butler Bishop Butler'ın bu iddialarını **Erewhon**'un ikinci baskısının önsözünde “*analojinin aldatıcı bir biçimde yanlış kullanımı*”⁴⁰¹ olarak tanımlar. Dahası, Butler **Erewhon**'u yazmaya başladığında inanmakta olduğu

³⁹⁹ Joseph Butler, *The Analogy of Religion Natural and revealed to the Constitution and Course of Nature* (1736), s. Introduction.

⁴⁰⁰ Joseph Butler, s. Introduction.

⁴⁰¹ Butler, *Erewhon*, s. 30.

Hristiyanlık dinini çoktan reddetmiştir. Her ne kadar Bishop Butler’a doğrudan bir saldırıda bulunmayıp ismini söylemese de, onun öğretilerini tartışmaya dayalı bir yöntem kullanarak eski bir Erewhonlu yazarın ağzından açık bir biçimde parodileştirir. İlk Erewhonlu yazar öncelikle tıpkı Bishop Butler’ın ilham (vahiy) ve doğa analogileri gibi, Darwin’in terimlerini kullanarak organizma ve makinalar arasında bazı analogiler kurar. Tıpkı Bishop Butler’ın olasılık kuramında olduğu gibi Erewhonlu yazar da bazı önermelerinin kesinlikle kanıtlanamayacağı konusunda itirafta bulunur ve aksini kanıtlayan doğrudan bir delil olmadığı sürece Erewhonluların bu önermeleri doğru olarak kabul edip bunlara göre hareket etmelerini önerir. Kısaca, daha en başından yazar tıpkı Bishop Butler’ın yaptığı gibi bütün iddiasını olası olanın üzerine temellendirir.⁴⁰² “Neden hayvanların akıllarının bitkilerinkinden farklı olduğu gibi, şu ana kadar bilinen akıl evrelerinden farklı, yeni başka bir akıl evresi ortaya çıkmasın?”⁴⁰³ Şu ana kadar gelişmiş olan çeşitli yaşam ve bilinç evreleri dikkate alındığında, neden başka yaşam ve bilinç evrelerinin gelişemeyeceği düşünülün? Yazar tartışmayı bu noktaya çekerek, bir anlamda makinaların yeni yaşam ve akıl evrelerini temsil edebileceğini ortaya koymuş olur. Ona göre, “makinaların halihazırda sahip olduğu az da olsa bilinç göz önüne alındığında, ilerde daha büyük bir bilinç geliştirememeleri için hiçbir sebep yoktur, dahası buna karşı bir güvenlik önlemi de yoktur”.⁴⁰⁴

Bu analoginin en azından olası olduğu için doğru olarak kabul edilmesi gerektiğini daha en başından okura dayatmaya çalışan yazar, ardından deneysel gözlemler ve örneklendirmeler yapmaya başlar. Ona göre, örneğin bir patates hem akla hem de bilince sahiptir, çünkü kendi çıkarlarını gözetir. Kesinlikle ne istediğini ve ona nasıl ulaşacağını bilir. Eğer bir kilerde bulunuyorsa ve bu kilerin içeriye ışık giren bir penceresi varsa filizlerini doğrudan o yöne gönderir. Bitkilerin akıllı olamayacağı, çünkü büyümelerinin bilinçsiz ve farkında olmadan gerçekleştiği konusundaki iddialara ise yazarın verdiği cevap ilginçtir. “Eğer sağlıklı bir çocuk iyi et, içecek ve giyeceğe sahipse kendi büyümesini engelleyebilir mi?”⁴⁰⁵ Patatesin buradaki davranışı tamamen mekanik ve kimyasal olarak kabul edilebilir ve bu gerçekten de doğrudur. Ancak her türlü duygu da mekanik ve kimyasaldır.⁴⁰⁶ Butler burada Paley’in meşhur organizma-

⁴⁰² Agy., s. 198.

⁴⁰³ Agy., s. 198.

⁴⁰⁴ Agy., s. 199.

⁴⁰⁵ Agy., s. 200.

⁴⁰⁶ Agy., s. 201.

mekanizma analojisine göndermede bulunur.⁴⁰⁷ Bu noktada, eğer bazı mekanik yapılar bir miktar zekâ örneği gösterebiliyorlarsa makinaların da bir yaşama sahip olmamaları için hiçbir neden yoktur.

Açıklamalarına devam eden Erewhonlu yazar yine Bishop Butler'ın analojisine göndermede bulunarak insan gözünü, her ne kadar canlı bir organizmanın parçası olsa da, “*küçük yaratığın ileriye bakabilmesi için beyninin arkasında oturan bir makinadan başka bir şey olmadığını*”⁴⁰⁸ söyler. Bu ‘küçük yaratığın’ doğasını tanımlamak yerine makinalarla diğer dışsal benzerliklerine vurgular yapar ve en sonunda yaşamın kökeninin de bilinçsiz bir madde olduğuna göre makinaların da bir gün canlanması açık bir olasılıktır. Mekanik yapıların bir gün bilinçlenemeyeceğini gösteren herhangi bir delil yoktur. Bu noktada bir cep saatini örnek gösteren yazar, “*onu oluşturan öğelerin zekâ dolu oyunlarına bir bakın; yine de bu küçük yaratık eski hantal duvar saatlerinin gelişmiş bir biçimidir.*”⁴⁰⁹ Eğer saatin geçirmiş olduğu böyle büyük bir evrim bu kadar hızlı bir biçimde gerçekleşiyorsa neden bir gün makinalar da bugün gördüklerinden daha farklı bir hale gelmesinler?

Bu noktada Butler'ın yaşayan organizmalar ile makinalar arasındaki tüm farklılıkları tamamen göz ardı ettiği ve konuyu yalnızca her ikisinin de evrimleşebildiği noktasına indirgediğini söylemek olasıdır. Ona göre ikisi arasındaki benzerliği ortaya koyabilmek için bir tek yönlerini ortaya çıkarmak yeterlidir. Bu da hiciv yazarının okuru ikna etmek için kullandığı en yaygın hilelerden biridir, yani belirli bir noktayı öne sürmek ve diğer bütün olasılıkları karanlıkta bırakarak okurun dikkatini yalnızca iddia edilen şeyin üzerine çekmektir. Öte yandan, Erewhonlu yazar da iki tür arasında birtakım farklılıklar olduğunu kabul etse de bunları pek önemsiyor görünmez. Örneğin, makinaların üreyerek kendi nesillerinin devamını üretemediklerini kabul eder, ancak kelebekler de bunu yapamamaktadır. Nasıl ki makinaların üretiminin devam etmesi için insanlara ihtiyacı varsa, kelebeklerin de nesillerinin devamı için arıların yardımına ihtiyacı vardır.⁴¹⁰ Brauer'a göre yazarın iddialarının en önemli kısmı makinaların kendiliklerinden olmamaları ve gerçek bir bilinçten yoksun olmalarıdır.⁴¹¹ Buna verdiği

⁴⁰⁷ Breuer, s. 374.

⁴⁰⁸ Butler, *Erewhon*, s. 205.

⁴⁰⁹ Agy., s. 202.

⁴¹⁰ Agy., s. 211.

⁴¹¹ Breuer, s. 375.

cevapta Butler, insanların yaşamın doğası konusundaki cehaletlerine göndermede bulunarak “*Bilinç nerde başlar, nerde biter? Çizgisini kim çizebilir?*”⁴¹² der.

Bu noktada her türlü fiziksel ve psikolojik olayın değişmez sabit kanunlarla belirlendiği konusunda yine Bishop Butler’a göndermede bulunan yazar insanın davranışlarından ancak ateşin ağaç talaşı üzerindeki davranışlarından olduğu kadar sorumlu olabileceğini söyler. Sonuçta her ikisi de kimyasal tepkimelerdir. Bir makineyi kullanan insanın kendisi de “*görünmeyen bir güçler korosu tarafından*”⁴¹³ kullanılıyordur ve “*davrıldığından başka türlü davranmasının yolu yoktur.*”⁴¹⁴ Bu anlamda ‘kendiliğinden olmak’ yalnızca “*insanın tanrılar hakkındaki cehaleti*”⁴¹⁵ olabilir. Bu analogileri kendisine temel alan yazar, sonuç olarak makinaların evriminin tehlikeli bir hızla yaşandığını ve insanlarla makinaların temelde aynı türden yapılar olduğunu savunarak, bir gün onlar tarafından köleleştirilmek istemiyorlarsa insanların bir an önce önlemler almaya başlamaları gerektiğini söyler. Kısaca, her türlü makina yok edilmeli ve icatlara yönelik çalışmalar durdurulmalıdır.

Genel olarak bakıldığında Makinalar Kitabı adlı bölümün Bishop Butler’ın yönteminin bir parodisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır, yani önermenin sunumundaki güçlükler verilen örneklerle ona karşı olanların konumlarının güçleştirilmesine dönüştürülür ve gerçekliği test edebilmek için elde kalan tek şey olasılıklar olur. Yine de, Butler yazarın iddialarının absürt olduğunu vurgulayarak yaptığı şeyin bir parodiden öte olmadığını okura bildirir.

4.7. TOPLUMSAL YAŞAM

Erewhon’un hicvettiği konulardan biri de Viktorya dönemi toplumsal yaşamıdır. Bilindiği gibi İngiltere ve hatta Birleşik Krallık yüzyıllardır monarşi ile yönetilir. **Erewhon**’un yazıldığı 1872 yılı İngiltere’si de Hanoverian hanedanının bir üyesi olan Kraliçe Viktorya tarafından yönetilmektedir. Benzer bir siyasal yapıya sahip olan

⁴¹² Butler, *Erewhon*, s. 199.

⁴¹³ Agy., s. 218.

⁴¹⁴ Agy., s. 218.

⁴¹⁵ Agy., s. 219.

Erewhon toplumu da krallıkla yönetilir ve ülkenin Kralı ve Kraliçesi Metropolis adı verilen büyük şehirde yaşar.⁴¹⁶

Butler'ın toplumsal yaşamın çarpıklığı hakkında dikkat çektiği en önemli noktalardan biri, Viktorya dönemi insanının maddeci ve para kazanmaya odaklı yaşamıdır. Öyle ki, bu yolda yapılan hiçbir şey yanlış ya da suç olarak kabul edilmez. Bu nokta ile ilgili yine Erewhon'dan örnekler veren Butler örneğin bir kimsenin 20.000 Sterlinlik bir servet kazanması halinde o kimsenin her türlü vergiden muaf olacağını söyler. Dahası, bu kişi toplumda bir sanat yapıtı olarak kabul edilir ve artık kimse ona ne karışabilir ne de onu eleştirebilir. Dahası, insanların ona nasıl hizmet edebileceğini düşünmeye koyulurlar, çünkü o cennetten indirilmiştir.⁴¹⁷ Vergiden muaf olmak da onun bu başarısının ödülü olur. Kısaca, başarının ve iyiliğin sahip olunan servetle ölçüldüğü bir toplum yapısı oluşur ve insanların kazandıkları kadar değil kazanamadıkları kadar vergi ödediği bir ortam doğar. Bu durumu birçok günümüz toplumlarında da görmek olasıdır. Burada, Hristiyan öğretisinin aksine varlıklı kimseler inançlı kimselerden daha değerli bir konuma sahip olurlar. Butler'ın burada oluşturduğu yapı, Viktorya İngiltere'sinin ahlâk yapısının açık bir biçimde hicvidir. Çünkü, ona göre toplumsal yapının merkezinde Hristiyan idealleri değil, para kazanma hırsı vardır: *"Para bu toplumun tarihinde daima yer almıştır,"*⁴¹⁸ dolayısıyla Erewhon devriminden de, makina yandaşları ve karşıtları arasında çıkan iç savaştan sonra da varlığını devam ettirmeyi başarır.

Romanda İngiliz toplumunun para merkezliliğini gösteren başka bir örnek de Erewhon toplumunun hasta olan insanları çok ciddi bir suç işlemişler gibi mahkemelerde yargılayıp en ağır cezalara çarptırırlarken, yolsuzluk yaparak zimmetine para geçiren ya da hırsızlık yapan insanların yalnızca bir tür psikolojik hastalığa yakalandığını varsayarak bunların tedavilerini kendi evlerinde, Straightener adını verdikleri oldukça kibar ve iyi eğitilmiş bir tür psikoloğa yaptırırlar. Örneğin, Higgs Metropolis'te geçirdiği günlerden birinde bir mahkemeye gider ve burada görülen birkaç davayı izleme fırsatı bulur. Bu davalardan birinde verem hastalığına yakalanan bir adam yargılanmaktadır. Yargıç tarafları dinledikten sonra şunları söyler:

sanık çok ağır bir suçtan yargılanmıştır, mahkeme oldukça tarafsız davranmaya çalışsa da aleyhine deliller oldukça açıktır. Ayrıca bu sanığın ilk suçu da değildir, daha

⁴¹⁶ Agy., s. 91.

⁴¹⁷ Agy., s. 179.

⁴¹⁸ Agy., s. 177.

*önceden de bu konuda sabıkası bulunmaktadır. Jüri onu suçlu bulmuştur ve yargıç olarak onun yapabileceği tek şey kendisine çok acı verse de suçunun cezasını ona okumaktır. Bir yıl önce de bronşitten ceza almıştır. Daha 23 yaşında olmasına rağmen 14 defa hastalanarak hapse atılmak zorunda kalmıştır. Bu durumdaki diğer suçlular gibi kendisi de sağlıksız anne-babadan doğduğunu ya da çocukluğunda geçirdiği bir rahatsızlığın bağışıklık sisteminde kalıcı hasar bıraktığını söylese de bunlar mahkeme tarafından dikkate alınmayacaktır, çünkü bu tür bahanelerin sonu gelmeyecek başka bahanelerin önünü açacaktır. Dolayısıyla ömür boyu hapis cezasına çarptırılması kaçınılmazdır.*⁴¹⁹

Öte yandan, sağlıksız insanların toplumdan dışlanıp ölüme terkedilmeleri ya da cezaya çarptırılmaları akla doğal seçim yoluyla güçlü olanın hayatta kalacağını öngören evrim kuramını da getirir. Erewhonlular bir bakıma, doğanın bu kusurlu üretimlerini toplumlarından ayıklayarak türlerinin sağlığını ve geleceğini garanti altına alırlar.

Yine aynı gün görülen başka bir dava ise karısının ardında 3 çocuk bırakarak öldüğü bir adamla ilgilidir. Erewhon yasalarına göre talihsizlik bir suç sayılır, dolayısıyla bu adamın yargılanma nedeni yalnızca eşini kaybetme talihsizliğini yaşamış olmasıdır. Savunmasında eşini hiç sevmediğini, bu nedenle de ölümüne üzülmeyişi söylese de jüriyi ikna edemez ve suçlu bulunur. Ancak, adam karısı ölmeden önce ona yüklü bir miktarda hayat sigortası yaptırdığı ve karısı öldüğünde daha iki taksit ödemiş olmasına rağmen sigorta şirketinden bu yüklü parayı tahsil etmeyi başardığı ortaya çıkınca bu durum hafifletici neden olarak kabul edilir.⁴²⁰ Sonuç olarak da jüri adamın affedilmesini ister. Öte yandan yargıç, Erewhon'da bir kimsenin diğer kimselerden ne kadar şanslı ya da varlıklı olma hakkının bir sınırı olmadığını ancak kimsenin diğerlerinden daha şanssız olma hakkının olmadığını söyleyerek ve hafifletici sebepleri göz önünde bulundurarak sanığa 6 ay ağır çalışma cezası verir.⁴²¹

Öte yandan, bir başka dava da babasının ölümünden sonra bir yakının himayesindeyken dolandırıcılık yapan genç bir çocuk hakkındadır. Çocuk huzura gelir, savunmasında çok genç, deneyimsiz ve cahil olduğunu söyler ve af diler. Ancak yargıcın cevabı ilginçtir: “Erewhon'da insanların genç ve deneyimsiz olmaya hakkı yoktur ve bu davranışı arkadaşlarına da kötü örnek olabilir.”⁴²² Yargıç bu gencin cezasını da 12 kırbaç olarak belirler. Ayrıca velisinden de özür dileyecektir.⁴²³ Ancak burada ilginç olan, gencin cezayı dolandırıcılık yaptığı için değil, genç ve deneyimsiz olduğundan bunu başaramadığı içindir. Bunu başarabilmiş olsa, olasılıkla mahkemede

⁴¹⁹ Agy., s. 76-77.

⁴²⁰ Agy., s. 75.

⁴²¹ Agy., s. 112-113.

⁴²² Agy., s. 75.

⁴²³ Agy., s. 75.

yargılanmak yerine bir Straightener gözetiminde tedavi altına alınarak bu rahatsızlıktan kurtulması sağlanacaktır.

Butler'ın bu konudaki hicvinin hedefinde İngiltere'nin para merkezli toplumsal yapısı kadar adil davranmayan mahkemeleri ve adalet sistemi de vardır. Öte yandan, İngiliz toplumunun para hırsını böyle katı bir biçimde eleştiren Butler'ın, romanının kahramanı olan Higgs'i de bu biçimde para hırsıyla dolu olarak göstermiş olması ayrıca düşündürücüdür. Bu bağlamda Higgs, kendisiyle özdeşleşilecek ideal bir kahraman değil, ancak karşı-kahraman olacaktır. Ayrıca, Butler'ın kendisinin de Yeni Zelanda'ya göçmesinin ana nedenlerinden biri burada daha iyi para kazanabileceğini düşünmüş olmasıdır. Buna karşın, Higgs'in Metropolis'te ev sahipliğini yapan Bay Nosnibor yakın zamanda zimmetine yüklü miktarda para geçirir ve yakalanır. Bu suçundan dolayı yargılanmak şöyle dursun, bu yaptığı bir suç olarak dahi görülmez ve bir Straightener tarafından evinde tedavi edilir.⁴²⁴ Gerçekte bu durum Darwinizm'den etkilenen Butler'ın determinist bir ahlâk anlayışına sahip olduğunun, bunun sonucu olarak da günah kavramını reddedişinin bir işareti olarak görülebilir. Higgs 19. yüzyıl İngiltere'sinde de Erewhon'a benzeyen durumlar olduğunu belirtir. Örneğin İngiltere'de birisinin yalnızca bir çıbanı olsa doktor o sivilcenin içinde kötü (günahkâr) madde olduğunu söyler, ya da insanlar 'hasta' olduklarında 'kötüyüm' derler.⁴²⁵ Buradan yola çıkarak, Butler'ın her ne kadar aykırı ve farklı görünseler de temelde Erewhon toplumu ile İngiliz toplumu arasında benzerlikler bulunduğuna inandığı söylenebilir.

⁴²⁴ Agy., ss. 99-101.

⁴²⁵ Agy., s. 103.

SONUÇ

19. yüzyıl İngiliz edebiyatında çok fazla irdelenmeyen bir edebi tür olan hicvin en önemli temsilcilerinden olan Samuel Butler, birçok anlamda döneminin toplumsal değerlerine ve bunların üzerine inşa edilen kurumlara yabancılaşır. Onu çağdaşlarının birçoğundan ayıran ve ne pahasına olursa olsun doğru bildiklerini söylemeye iten bu entelektüel tavrı, sıkışıp kaldığı toplumsal düzen içerisinde pek de mutlu bir yaşam sürememesine neden olur. Çağının ikiyüzlülüğüne, göstermelik dindarlığına, maddeci hırsına ve yozlaşmış kurumlarına ayak uydurmakta zorlanan Butler, bu bağlamda ona dışarıdan bakan ve gözlemlediği bozuklukları eleştiren bir ‘öteki’ olur. Bu da onun daha birçok özelliğinin yanı sıra “*özellikle hiciv yazarı olmasına*”⁴²⁶ yol açar.

Butler’ın edebi kariyeri ilk romanı olan **Erewhon**’u anonim olarak yayınladığı 1872 ile yaşamını yitirdiği 1902 yılları arasında geçen yaklaşık otuz yıl boyunca sürer. Bu otuz yıl, aynı zamanda İngiltere’de düşünsel olarak en büyük çalkantılardan birinin yaşandığı dönem ile örtüşür. Zira Charles Darwin’in 1859 yılında yayımlanan **Origin of Species** adlı yapıtı toplumu, İncil’e inanan dindarlar ve İncil’in savunduğu birçok şeyi reddedip bunları bilim yoluyla açıklamaya çalışan evrimciler olarak ikiye böler. Din adamı olmak üzere yetiştirildiği için bu konuda kapsamlı bir eğitim alan Butler, evrim kuramına ilgi duyduğu için ise konu ile ilgili olabildiğince araştırma yaparak bu alanda da kendisini geliştirir. Bunun sonucunda, her iki kutbun da haklı olduğu yönleri kadar kusurlarının da farkına varan yazar, ikisine de bağlanamaz ve bu kusurları birçok yapıtı aracılığı ile ortaya koyar. Ne var ki, bu tavrı onun hem dindarlar hem de evrimciler tarafından dışlanmasına ve gerçek anlamda bir öteki olmasına neden olur.

Butler’ın bu mutsuzluğu daha çocukluk yıllarında, ailesinin onun düşüncesini bile sorma gereği görmeden eğitime ve kariyerine karar vermesi ile başlar. Babası Canon Butler, Samuel’ı tıpkı kendisi ve kendisinin babası gibi bir din adamı olmak üzere yetiştirir. Bu da yazarda, başta babası olmak üzere bütün ailesine ve daha sonraları da din kavramına karşı bir nefret duygusuna yol açar. Bu nefret duygusu Butler’ın yazmış olduğu üç roman ve birçok kuramsal yapıtın temelini oluşturur. Örneğin, yaşamı boyunca üzerinde çalışmış olmasına karşın, ailesinin tepkisini

⁴²⁶ Robert F. Rattray, *Samuel Butler: A Chronicle and an Introduction*, Michigan University Press Duckworth 1935, s. 8.

çekmekten korktuğu için ancak ölümünden sonra yayımlanamsına izin verdiği **The Way of All Flesh** adlı yapıtı, aile ve din kavramlarını yerden yere vuran özyaşamöyküsel bir romandır ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde birçok nihilist düşünür ve yazara esin kaynağı olur. Diğer iki romanı **Erewhon** ve onun devamı sayılabilecek **Erewhon Revisited**'da her ne kadar aile kavramı üzerinde çok durmasa da, din kavramı ve İngiliz Kilisesi'ne yaptığı eleştiriler özyaşamöyküsünün birer yansımasıdır.

Samuel Butler'ın hemen her yapıtında az da olsa bulunan hicvin, kendisini en çok **Erewhon**'da gösterdiği söylenebilir. Romanda olay örgüsü ve öykülemenin bile zaman zaman geri planda kalmasına neden olan bu hiciv, aile ve din yanında, toplumsal yozlaşma ve maddecilik, adalet sisteminin yozlaşmışlığı ve evrim kuramının kusurları gibi birçok alanda ortaya çıkar. Dahası, romanda ironi, paradoks, alaya alma ve gülünçleştirme gibi hicvin başvurduğu birçok yöntemi de ustalıkla kullanan Butler, bu derece ağır konulara değinen ve romandan çok kuramsal bir altyapıya sahip olan yapıtını eğlenceli bir hale getirmeyi ve hatta okurunu zaman zaman güldürmeyi başarır. Romanın et yemenin sevildiği halde hayvanların doğal yollardan ölmediği sürece onları yemenin yasak olduğu Erewhon'da koyunların ne kadar çok intihara meyilli olduğunun vurgulandığı Hayvan Hakları⁴²⁷ ve bir kimsenin elma yedikten hemen sonra çekirdeklerini toprağa gömmemesi durumunda çocuk katili sayılacağı ve cezalandırılacağı anlatıldığı Bitki Hakları⁴²⁸ bölümleri bunun en belirgin örneklerindendir.

Erewhon birçok eleştirmen tarafından çağına ışık tutan toplumsal bir hiciv yapıtı olarak kabul edilir.⁴²⁹ Dahası, yapıt hicvi karakterlerin ve kişilerin elinden kurtararak onu toplumsal yaşamın bir eleştirisi biçimine dönüştürür.⁴³⁰ Ancak yapıtın dikkat çeken bir başka özelliği ise hiciv kadar ütopya türünün de özelliklerini taşımasıdır. Zira bu iki tür, edebiyat tarihi boyunca, Altın Çağ Miti ve Saturnalia Festivalleri gibi daha isimlerinin konulup tanımlanmadıkları çağlardan itibaren karmaşık bir ilişki içerisinde varlıklarını sürdürürler. Bunun yanında, her ne kadar hiciv eleştirel ve alaycı, ütopya ise idealize edilmiş bir yapı içerisinde bulunsa da her ikisinin

⁴²⁷ Samuel Butler, *Erewhon*, ss. 227-234.

⁴²⁸ Agy., ss. 235-242.

⁴²⁹ Klaus Simonsen, *Erzähltechnik und Weltanschauung in Samuel Butlers literarischen Werken Erewhon, Erewhon Revisited und The way of all Flesh*, Herbert Lang, Peter Lang, Frankfurt: 1974, s. 251.

⁴³⁰ Bkz. Clara B. Stillman, *Samuel Butler: A Mid-Victorian Modern*, The Viking Press, New York 1932, s. 269.

çıkış noktası var olan toplumsal koşullardan duydukları hoşnutsuzluk ve rahatsızlıktır. Dolayısıyla, hiciv ve ütopya arasındaki bu bağın, onların doğalarından kaynaklandığı söylenebilir. Bunun örnekleri geçmişte Jonathan Swift'in **Gulliver's Travels** ve Edward Bulwer-Lytton'ın **The Coming Race** gibi yapıtlarında bulunur.

Roman ilk bakışta, en azından ilk birkaç bölümünde bir ütopya toplumunun portresini çiziyor gibi görünür, ancak öykü ilerledikçe Erewhon toplumu giderek idealden uzaklaşır ve bu düşsel ülkenin gerçekte Butler'ın yaşamakta olduğu Viktorya dönemi İngiltere'si olduğu ortaya çıkar. Roman tam anlamıyla bir hicivdir ve hicvettiği şeyler arasında İngiltere'nin ikiyüzlü dinsel uygulamaları ve eğitim sistemi en önemli olanlarındandır. Butler'ın kullandığı yöntem ise oldukça ironik ve bir o kadar da muğlaktır.⁴³¹ Romanda Erewhon toplumu ile İngiliz toplumu arasında hiçbir ortak nokta gösterilmez. Öte yandan, evrim kuramına gönülden bağlı olan Butler bu konudaki düşüncelerini de romanda okurla paylaşır. Yazara göre İngiltere'nin o gün yakaladığı teknolojik gelişmeyi Erewhon toplumu yüzyıllar önce yakalamış olmasına rağmen makinaların da tıpkı canlılar gibi evrimleşerek bir gün kendi krallıklarını kurup bütün insanları ya yok edeceğine, ya da onları köle olarak kullanacaklarına inandıkları için her türlü teknolojiden vazgeçerek tamamen ilkel bir yaşam biçimine dönerler. Bu açıdan bakıldığında, Butler'ın **Erewhon** örneğinden yola çıkarak modern toplum yaşamının makinalaşma ve onun getirdiği gelişmeler ve yenilikler ışığında biçimlenerek ona bağımlı hale geldiği düşünülebilir.

Ütopya ve hicvin ilişkisi **Erewhon**'da izlendiğinde genelde hiciv olarak kabul edilen yapının ütopya türünün birçok özelliğini de taşıdığı görülür. İsmi ve tanımı Thomas More'un **Utopia** adlı yapıtı ile edebiyat dünyasına giren ütopya kavramının bir anlamı 'iyi bir yer' iken diğer bir anlamı 'olmayan yer'dir. Bu bağlamda **Erewhon**, 'nowhere' (hiçbir yer) sözcüğünün yanlış biçimde ters çevrilmesi olduğu için daha en başından ütopya kavramına olan yakınlığını ortaya koyar, çünkü ütopya toplumları genel olarak yapıta konu olan gerçek toplumların tersine çevrilmiş biçimleridir. Bu tersine çevirme roman içerisinde de görülmeye devam eder. Örneğin İngiliz Kilisesi'ni hicvetmek isteyen Butler, bunları yapıtta Müzikal Bankalar⁴³² olarak farklı bir algılayışla irdelerken, Hıristiyanlık inancının unsurlarından olan bu dünyadan sonraki

⁴³¹ Frank Palmeri, "Narrative Satire in the Nineteenth Century", *A Companion to Satire*, Edt. Ruben Quintero, Blackwell Publishing, Oxford 2007, s. 373.

⁴³² Samuel Butler, *Erewhon*, s.137.

yaşam kavramını da romanda bu dünyadan önceki yaşam ve Doğmamışların Dünyası⁴³³ olarak ele alır.

Edebi bir tür olarak ütopyanın bir diğer ayırt edici özelliği ise, resmedilen toplumun dünyanın bilinmeyen bir bölgesinde kurulu olmasıdır. More'un yaşadığı dönemde coğrafi keşifler yoluyla dünyanın tamamını henüz algılanmış olmadığı için bu yöntem yazarlar açısından oldukça kullanışlıdır. Butler **Erewhon**'da ütopyanın bu özelliğine bağlı kalarak Erewhon toplumunu dünyanın bilinmeyen bir bölgesine konumlandırır ve yerini okura söyleyemeyeceğini belirtir.⁴³⁴

Ütopya toplumlarının bu biçimde yalıtılmasının ardındaki asıl amaç onların dış dünya ile bağlantı kurmamasını sağlamaktır, çünkü bir bağlantı durumunda etkileşim yoluyla toplumun bozulmaması gereken durağan düzeni tehlike altına girebilir. Hatta bu toplumun düzeni öyle sağlıklı bir biçimde kurulmuş olmalıdır ki, oraya girmeyi başarabilen anlatıcı bu düzeni bozmaya yetkin olamamalı, bunun yerine ancak toplumla ilgili gözlemler yapabilmelidir. Toplumu değiştirebilecek kadar güçlü, ya da onlardan birisi olacak kadar topluma entegre olursa yapının ütopya açısından bir önemi kalmaz. Kısaca, anlatıcı bu toplumda bir yabancı, dahası bir 'öteki' olmalıdır. Aynı zamanda, böyle bir topluma hem girmek hem de buradan çıkmak oldukça güç olmalıdır.

Erewhon'da öykünün anlatıcısı olan John Higgs, çok çetin geçen bir yolculuk ve birçok tehlikenin ardından Erewhon'a ulaşmayı başarır, çünkü ülke dış dünyadan tamamen yalıtılmıştır. Ancak burada gördüğü toplum gerek yapısı, gerek değer yargıları ve gerekse insanların görünüşü açısından İngiltere'den farklıdır. Bu nedenle Higgs hem sahip olduğu dünya bilinci ve bakış açısı, hem de dış görünüşü olarak toplumdan farklılaşır. Bu nedenle roman boyunca Erewhon toplumunun yapısı, kurumları ve değer yargıları ile ilgili gözlemlerde bulunarak bunları okura anlatmakla yetinir. Romanın sonunda da yine oldukça güç bir biçimde Erewhon'dan kaçmayı başarır, zira artık burada yaşama şansı kalmamıştır.

Özellikle klasik ütopyaların bir başka özelliği de sahip oldukları pastoral çevre ve toplumsal yaşamdır. Bu toplumlar açlık ve barınma gibi temel ihtiyaçları karşılanan insanların mutlu bir yaşam süreceği görüşü üzerine inşa edilir. Daha sonraları, ütopya geleneğine yalnızca mekân değil zaman içerisinde yolculuklar girdiğinde bilimsel ve teknolojik gelişmeler toplum yaşamı açısından önemli bir duruma gelse de, erken

⁴³³ Agy., s. 167.

⁴³⁴ Agy., s. 39.

dönem ütopya örneklerinde bu temaya fazla rastlanmaz. Butler'ın resmettiği Erewhon da bu anlamda klasik ütopya tanımına uyar, çünkü ülke halkı her türlü bilimsel ve teknolojik gelişmeden uzak bir biçimde pastoral bir yaşam sürmeyi tercih eder. Dahası, bu yaşam biçimini bozabilecek olan her türlü gelişmeye katı bir biçimde karşı çıkarlar. Örneğin, Higgs ülkeye ilk ulaştığında insanlar kendisine oldukça iyi davranırken, sahip olduğu saat farkedilince kendisini hapse atarlar.⁴³⁵ Gerçekte, geçmiş yüzyıllarda bilimsel gelişmeye oldukça önem veren Erewhon halkı bu konuda oldukça ilerleme kaydetmiş, ancak toplumda makinalaşma yandaşları ve karşıtları biçiminde bir bölünme yaşanır. Bu iki grubun arasında yıllarca süren çatışmalar sonucunda ülkeye tekrar barış getirebilmek için her türlü teknoloji ürününün yok edilmesine ve yeniden ilkel yaşam şartlarına dönülmesine karar verilir.⁴³⁶ Dolayısıyla, Higgs'in saatine verdikleri tepkinin temelinde bu tatsız deneyim yatar. Erewhon halkı kendi ilkel ve pastoral ortamlarında oldukça mutlu yaşar.

Gerçekte Higgs'in gözlemleyip okura aktardığı Erewhon ideal olmaktan uzak, aksine dehşet verici bir toplumdur. Bu bağlamda **Erewhon** bir ütopya değil, karşı ütopya ya da distopya olarak da adlandırılabilir. Ancak daha dar anlamıyla iyi toplumları resmeden ütopya ile kötü toplumları resmeden distopya, geniş anlamı ile ele alındığında ütopya edebi türünün özelliklerini taşırlar ve onun alt dallarını oluştururlar. Bu bağlamda, özelde distopya olarak adlandırılabilen olan yapıt, genelde ütopya geleneğinin bir üretimi olarak kabul edilebilir.

Sonuç olarak, edebiyat çevreleri tarafından on dokuzuncu yüzyılda yazılmış en önemli hiciv yapıtlarından birisi olarak kabul edilen **Erewhon**'un bir edebi tür olarak ütopyanın birçok özelliğini taşıdığı söylenebilir. Bu noktada, Batı edebiyatının en köklü ve en önemli türlerinden olan ütopya ve hicvin bu yapıtın bünyesinde birleşerek birbirlerinin özelliklerinden yararlandıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Yapıtta, içinde yaşadığı İngiliz toplumunun çarpıklıklarını ve düzensizliklerini ortaya koyup bunları hicvetmeyi amaçlayan Butler, ütopya türüne özgü birtakım kuralları da kullanarak yapıta ayrı bir boyut katmayı başarır. Bu bağlamda yapıt, bir yandan hem hiciv hem de ütopya, öte yandan da ne hiciv ne de ütopya'dır. Bu nedenle **Erewhon**'u ütopyacılık hiciv olarak değerlendirmek ve öyle adlandırmak sanırız en doğrusu olacaktır.

⁴³⁵ Agy., s. 85.

⁴³⁶ Bkz. Agy., ss. 198-202.

KAYNAKÇA

- Abrams, M. H., *A Glossary of Literary Terms*, Harcourt Brace College Publishers, Toronto 1993.
- Aislinge Meic Conglinne: The Vision of MacConglinne*, (İng. Çev. Kuno Meyer), David Nutt, Londra 1892.
- Allen, Graham, *Intertextuality: The New Critical Idiom*, Routledge, Londra 2000.
- Amigoni, David, “‘The Written Symbol Extends Infinitely’: Samuel Butler and the Writing of Evolutionary Theory”, *Samuel Butler, Victorian Against the Grain: A Critical Overview*, Edt. James G. Paradis, University of Toronto Press, Toronto 2007, 91-112.
- Archibald, Diana C., *Domesticity, Imperialism, and Emigration in the Victorian Novel*, University of Missouri Press, Columbia 2002.
- Aristophanes, *Complete Plays of Aristophanes*, Edt. Moses Hadas, Bantam Books, New York 1962.
- _____, *Frogs, Vol. 2*, Historical Publishing Company, Londra 1906.
- Aristoteles, *Poetika: Şiir Sanatı Üzerine*, (Çev. Samih Rifat), Küçük Kitaplar, İstanbul 2003.
- Aydın, Kâmil, *Karşılaştırmalı Edebiyat: Günümüz Postmodern Bağlamında Algılanışı*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Baker, Ernest A., *The History of the English Novel, Volume X: Yesterday*, H. F.&G. Witherby, LTD, Londra 1976.
- Baker, William ve Kenneth Womack, Edt., *A Companion to the Victorian Novel*, Greenwood Press, Londra 2002.
- Baker-Smith, Dominic, “The Escape from the Cave: Thomas More and the Vision of Utopia”, *Between Dream and Nature: Essays on Utopia and Dystopia*, Edt. Dominic Baker-Smith ve C. C. Barfoot, Rodopi, Amsterdam 1987, 148-161.
- Bakhtin, Mikhail, *Problems of Dostoyevsky’s Poetics*, (İng. Çev. Ve Ed. Caryl Emerson), University of Minnesota Press, Minneapolis ve Londra 2006.
- _____, *Rabelais and His World*, (İng. Çev. Helene Iswolsky), Indiana University Press, Bloomington 1984.

- Beer, Dame Gillian, "Butler, Memory, and the Future", *Samuel Butler, Victorian Against the Grain: A Critical Overview*, Edt. James G. Paradis, University of Toronto Press, Toronto 2007, 45-57.
- Bekker, Willem Gerard, *An Historical and Critical Review of Samuel Butler's Literary Works*, Haskell House, New York 1966.
- Bernard Lightman, "'A Conspiracy of One': Butler, Natural Theology and Victorian Popularization", *Samuel Butler, Victorian Against the Grain: A Critical Overview*, Edt. James G. Paradis, University of Toronto Press, Toronto 2007, 113-142.
- Berner, Marie Louise, *Journey Through Utopia*, Routledge, Londra 1972.
- Berry, R. J., *God and Evolution: Creation, Evolution and the Bible*, Regent College Publishing, Londra 2001.
- Blanchard, W. Scott, *Scholars' Beldham: Menippean Satire in the Renaissance*, Bucknell University Press, Lewisburg 1995.
- Bleiler, F. Everett, *Science-Fiction: The Early Years*, The Kent State University Press, Kent 1990.
- Bloom, Edward ve Lillian Bloom, "The Satiric Mode of Feeling", *Criticism 11*, 1969, 115-137.
- Blumenberg, Hans, *The Legitimacy of the Modern Age*, (İng. Çev. Robert M. Wallace), MIT Press, Cambridge 1983.
- Bohnert, Christiane, "Early Modern Complex Satire and the Satiric Novel: Genre and Cultural Transposition", *Theorizing Satire: Essays in Literary Criticism*, Edt. Brian A. Connary ve Kirk Combe, St. Martin's Press, New York 1995, 151-173.
- Booker, M. Keith, *Flann O'Brien, Bakhtin, and Menippean Satire*, Syracuse University Press, New York 1995.
- Booth, Alison, "The Author of The Authoress of the Odyssey: Samuel Butler as a Paterian Critic", *Studies in English Literature, 1500-1900*, Cilt 25, No 4, Nineteenth Century, Rice University Press, 1985, 865-883.
- Borges, Jorge Luis, *Labyrinths: Selected Stories and Other Writings*, New Directions, New York 1962.

- Bosch, Silke, "Utopian Novels in England: Three Comments on the Possibility and Desireability of Utopia", *Seminer Bildirisi, Universitat Postdam, Institut für Anglistik/Amerikanistik Hauptseminar: Victorian Novels*.
- Breuer, Hans-Peter, "Samuel Butler's 'The Book of the Machines' and the Argument from Design", *Modern Philology*, Vol. 72, No. 4, The University of Chicago Press, 1975, 365-383.
- Brier, Peter, "Romantic Satire: Carlyle and Heine", *A Companion to Satire*, (Ed. Rubin Quintero), Blackwell Publishing, Singapore 2007.
- Brodie, Thomas L., *The Birthing of the New Testament: The Intertextual Development of the New Testament Writings*, Sheffield Phoenix Press, Sheffield 2004.
- Bullitt, John, *Jonathan Swift and the Anatomy of Satire: A Study of Satiric Technique*, Harvard University Press, Harvard 1961.
- Burkhardt, Richard Wellington, *The Spirit of System: Lamarck and Evolutionary Biology*, Harvard University Press, Massachusetts 1995.
- Burnyeat, Myles, *The Theaetetus of Plato*, (İng. Çev. M. J. Levett), Hackett Publishing, Indiana 1990.
- Butler, Joseph, *The Analogy of Religion Natural and revealed to the Constitution and Course of Nature* (1736).
- Butler, Marilyn, "Satire and the Images of Self in the Romantic Period: The Long Tradition of Hazlitt's *Liber Amoris*", *English Satire and the Satiric Tradition*, Edt. Claude Rawson, Basil Blackwell, Oxford 1984.
- Butler, Samuel ve Eliza Mary Ann Savage, *Letters Between Samuel Butler and E. M. L. Savage 1871-1885*, (Edt. Geoffrey Keynes ve Brian Hill), Jonathan Cape, Londra 1935.
- _____, *Alps and Sanctuaries of Piedmont and the Canton Ticino*, David Bogue, Londra 1882.
- _____, *Erewhon or Over the Range*, Penguin Books, Londra 1970.
- _____, *Erewhon Revisited*, E. P. Dutton & Company, New York 1920.
- _____, *Evolution Old and New*, David Bogue and St. Martin's Place, Londra 1882.
- _____, *Ex Voto: An Account of the Sacro Monte, or New Jerusalem at Varallo-Sesia*, Biblio Bazaar, Londra 2008.

- _____, *Luck or Cunning?*, Biblio Bazaar, Londra 2008.
- _____, *Shakespeare's Sonnets Reconsidered and in Part Rearranged with Introductory Chapters, Notes, and a Reprint of the Original 1609 Edition*. Longmans, Green, and Co, Londra 1899.
- _____, *The Authoress of the Odyssey: Where and When She Wrote, Who She Was, the Use She Made of the Iliad and How the Poem Grew Under Her Hands*, Jonathan Cape, Londra 1922.
- _____, *The Fair Haven*, Longmans, Green and Co, Londra 1890.
- _____, *The Note-Books of Samuel Butler*, Edt. Henry Festing Jones, The Hogarth Press, Londra 1985.
- _____, *The Way of All Flesh*, Forgotten Books, New York 2008.
- Cannan, Gilbert, *Samuel Butler: A Critical Study*, Martin Secker, Londra 1915.
- Carlyle, Gavin, *The Battle of Unbelief*, Hodden and Stoughton, Londra 1878.
- Carlyle, Thomas, *Sartor Resartus: The Life and Opinions of Herr Teufelsdröckh in Three Volumes*, Chapman and Hall Limited, Londra 1834.
- Cervantes Saavedra, Miguel de, *The history of Don Quixote de la Mancha*, Geo. C. Band and Company, Boston 1848.
- Chambers, E. K., *The Medieval Stage*, Oxford University Press, Londra 1903.
- Chaucer, Geoffrey, *Selected Canterbury Tales*, Dover Books, New York 1994.
- _____, *The Knight's Tale*, Biblio Life, New York 2009.
- Chesney, Kellow, *The Victorian Underworld*, Penguin, Harmondsworth 1972.
- Clark, G. Kitson, *The Making of Victorian England*, Routledge, Londra 1994.
- Clark, John R. ve Anna Motto, Edt., *Satire: That Blasted Art*, Capricorn Books, New York 1973.
- Clarke, I. F., *The Pattern of Expectation 1644-2001*, Basic Books, Michigan 1979.
- Clayes, Gregory ve Lyman Tower Sargent, Edt. "Cockaigne", *The Utopia Reader*, New York University Press, New York 1999.
- _____, *Modern British Utopias 1700-1850, Cilt I. 1700-1737*, Pickering&Chatto, Londra 1997.
- Coestler, Arthur, *The God That Failed*, Edt. Richard H. Crossman, Columbia University Press, New York 2001.

- Cohen, Philip, "Stamped on His Works: The Decline of Samuel Butler's Literary Reputation", *The Journal of the Midwest Modern Language Association*, Cilt 18, No 1, 1985, 64-81.
- Complete Works in Verse and Prose of Samuel Daniel*, (Edt. Rev. Alexander B. Grosart), Hazel, Watson and Viney Limited, Londra 1885.
- Condorcet, Jean-Antoine-Nicolas de Caritat, *Sketch for a Historical Picture of the Progress of the Human Mind*, Weidenfeld and Nicolson, Indiana 1955.
- Cuddon, John Anthony ve Claire Preston, *A Dictionary of Literary terms and Literary Theory*, Blackwell Publishing, Oxford 1998.
- Culler, A. Dwight, "The Darwinian Literature and Literary Form", *The Art of Victorian Prose*, (Edt. George Levine ve William Madden), Oxford University Press, New York 1968.
- Da Matta, Roberto, *Carnivals, Rogues and Heroes: An interpretation of the Brazilian Dilemma*, University of Notre Dame Press, Notre Dame 1991.
- Davenant, Charles, *An Essay upon the Probable Methods of Making a People Gainers in the Ballance of Trade*, Londra 1699.
- De Smet, Ingrid A. R., *Menippean Satire and the Republic of Letters, 1581-1655*, Librairie Droz, Geneva 1996.
- Dentith, Simon, "Imagination and Inversion in Nineteenth Century Utopian Writing", *Anticipations: Essays in Early Science Fiction and its Precursors*, (Edt. David Seed), Liverpool University Press, Liverpool 1995.
- Descartes, René, *The Method, Meditations and Selections from the Principles of Descartes*, (İng. Çev ve Edt. John Vieth), The Open Court Publishing, Chicago 1908.
- Disch, Thomas M., *The New Improved Sun: An Anthology of Utopian S-F*, Harper & Row Publishers, New York 1975.
- Dryden, John, *Absolom and Achitophel*, Clarendon Press, California 1930.
- _____, *The Works of John Dryden, Vol. IV: Poems 1693-1699*, (Edt. A. B. Chambers), William Frost, Vinton A. Dearing, University of California Press, Berkeley 1974.
- Eco, Umberto, *The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts*, Indiana University Press, Bloomington 1979.

- Eliade, Mircea, *The Myth of the Eternal Return*, (İng. Çev. W. R. Trask), Routledge & Kegan Paul, Londra 1955.
- Elliott, Robert C., *Britannica Concise Encyclopedia*, Encyclopedia Britannica, Inc, Peru 2006.
- _____, *The Shape of Utopia*, University of Chicago Press, Chicago 1970.
- Emerson, Caryl, “On the Generation that Squandered its Philosophers (Losev, Bakhtin, and Classical Thought as Equipment for Living)”, *Studies in Eastern European Thought*, Vol. 56, No. 2/3, Alekej Feodorovic Losev: Philosophy and the Human Sciences (June, 2004).
- Feinberg, Leonard, *Introduction to Satire*, Iowa State University Press, Iowa 1967.
- Ferns, Christopher S., *Narrating Utopia: Ideology, Gender, Form in Utopian Literature*, Liverpool University Press, Liverpool 1999.
- Fitting, Peter, “Utopia, Dystopia and Science Fiction”, *The Cambridge Companion to Science Fiction*, (Edt. Gregory Claeys), Cambridge University Press, Cambridge 2010, 135-154.
- Ford, Ford Madox, *Return the Yesterday*, Horace Liveright, New York 1932.
- Forster, E. M., “A Book that Influenced Me”, *Two Cheers for Democracy*, Harcourt, New York 1938.
- _____, *The Creator as Critic and other Writings* by E. M. Foster, (Edt. Jeoffrey M. Heath), Dundurn Press, New York 2008.
- Fowler, Robert, *The Irish Tradition*, Clarendon Press, Oxford 1947.
- Fox, Celina, *Graphic Journalism in England During the 1830s and 1840s*, Garland Publishing, New York ve Londra 1988.
- Frederick, Alexander ve Bruce Clark, *Boileau and the French classical critics in England (1660-1830)*, Lenox Hill Publishing, New York 1925.
- Freud, Sigmund, *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, (Edt. James Strachey), Hogarth Press, Londra 1955.
- Freudenburg, Kirk, *The Cambridge Companion to Roman Satire*, Cambridge University Press, New York 2005.
- Frye, Northrop, *Anatomy of Criticism: Four Essays*, Princeton University Press, Princeton 1957.

- _____, *Fearful Symmetry: A Study of William Blake*, Princeton University Press, New York 1990.
- Garnett, R. S., *Samuel Butler and his Family Relations*, Londra 1926.
- Garrett, J. C., *Hope or Disillusion: Three Versions of Utopia: Nathaniel Hawthorne, Samuel Butler, George Orwell*, University of Canterbury Press, Christchurch 1984.
- Gascoigne, George, *The Steel Glas & The Complaynte of Philomene*, The University of Oregon Press, Oregon 1997.
- Gennep, Arnold van, *The Rites of Passage*, Routledge, Londra 1997.
- Gilmartin, Kevin, *Print Politics: The Press and Radical Opposition in Early Nineteenth-Century England*, Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Grazia, Sebastian de, *Of Time, Work and Leisure*, Twentieth Century Fund, New York 1962.
- Greenblatt, Stephen, "Shakespeare and the Exorcists", *Shakespeare and the Question of Theory*, (Edt. Patricia Parker ve Geoffrey Hartman), Methuen, New York 1985, 163-186.
- Griest, Guenevire, *Mudie's Circulating Library*, Indiana University Press, Bloomington 1970.
- Griffin, Dustin, "Dryden and Restoration Satire", *A Companion to Satire*, (Edt. Ruben Quintero), Blackwell Publishing, Malden 2007.
- _____, *Satire: A Critical Reintroduction*, The University Press of Kentucky, Lexington 1994.
- Grosart, Alexander B., Edt., *Complete Works in Verse and Prose of Samuel Daniel*, Hazel, Watson and Viney Limited, Londra 1885.
- Haas, William, "Some Characteristics of Satire", *Satire Newsletter* 3, (Güz, 1971).
- Hannay, James, *Satire and Satirists*, Redfield, New York 1855.
- Harris, Ellen T., "Butler's *Narcissus*: a Tame Oratorio", *Samuel Butler, Victorian Against the Grain: A Critical Overview*, (Edt. James G. Paradis), University of Toronto Press, Toronto 2007, 287-316.
- Harris, Frederick, *Samuel Butler, Author of Erewhon: The Man and His Work*, Dodd, Mead and Company, New York 1916.

- Helgerson, Richard, "Inventing Noplace, or the Power of Negative Thinking", *Genre* 15, 1982.
- Henderson, Philip, *Samuel Butler: The Incarnate Bachelor*, Cohen & West Ltd, Londra 1967.
- Henkle, Roger B., *Comedy and Culture: England 1820-1900*, Princeton University Press, Princeton 1980.
- Hesiod, *The Works and Days*, University of Michigan Press, Ann Arbor 1959.
- Heyck, Thomas William, *Transformation of Intellectual Life in Victorian England*, Lyceum Books, Chicago 1989.
- Highet, Gilbert, *The Anatomy of Satire*, Princeton, Princeton University Press, New Jersey 1962.
- Himmelfarb, Gertrude, *Darwin and the Darwinian Revolution*, Elephant Paperbacks, New York 1968.
- Hodgart, Matthew ve Brian Connery, *Satire: Origins and Principles*, Transaction Publishers, New York 2009.
- Hodgson, Geoffrey Martin, *The Evolution of Institutional Economics: Agency, Structure and Darwinism in American Institutionalism*, Routledge, Londra 2004.
- Holland, Philip, "Robert Burton's *Anatomy of Melancholy* and Menippean Satire, Humanist and English", Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of London, 1979.
- Holt, Lee E., *Samuel Butler*, (Edt. Herbert Sussman), Boston: 1988, Twayne Publishers.
- _____, "Samuel Butler and His Victorian Critics", *ELH*, Cilt 8, No 2, 1941, 146-159.
- Holy Bible, Luke 1:52, Wheaton: 2006, Crossway Bibles.
- Hooley, Daniel M., *Roman Satire*, Blackwell Publishing, Oxford 2007.
- Horace, *The Satires and Epistles of Horace*, (İng. Çev. Smith Palmer Bowie), The University Press of Chicago, Londra 1959.
- Horn, Pamela, *The Victorian Town Child*, Sutton, Stroud 1997.
- Houghton, Walter, *The Victorian Frame of Mind 1830-1870*, Yale University Press, New Haven ve Londra 1957.
- Hume, David, "Of Justice", *The Philosophical Works*, (Edt. T. H. Green ve T. H. Grose), Scientia Verlag Aalen, Darmstadt 1964.

- Humphrey, Chris, *The Politics of Carnival: Festive Misrule in Medieval England*, Manchester University Press, Manchester 2001.
- Hutchinson, Steven, "Mapping Utopias", *Modern Philology*, Cilt. 85, No. 2, 1985, The University of Chicago Press, 170-185.
- Huxley, Thomas H., *Science and Christian Tradition*, D. Appleton and Company, New York 1902.
- Isham, Justinian, *A Sermon*, Londra 1700.
- Jablonka, Eva ve Marion J. Lamb, *Epigenetic Inheritance and Evolution: The Lamarckian Dimension*, Oxford University Press, New York 1995.
- Jameson, Fredric, "Of Islands and Trenches: Naturalisation and the Production of Utopian Discourse", *Diacritics* 7, 1977, 4-6.
- Jedrzejewski, Jan, "Samuel Butler's Treatment of Christianity in *Erewhon* and *Erewhon Revisited*", *English Literature in Transition, 1880-1920*, Cilt 31, No 4, 1988 (415-436).
- Jones, Henry Festing, *Samuel Butler, Author of Erewhon (1835-1902): A Memoir*, 1. Cilt, Macmillan and Co, Londra 1919.
- Jones, Malcolm V., *Dostoyevsky After Bakhtin: Readings in Dostoyevsky's Fantastic Realism*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.
- Jones, Steven E., "Nineteenth-century Satiric Poetry", *A Companion to Satire*, (Ed. Rubin Quintero), Blackwell Publishing, Singapore 2007.
- Juvenal, *The Satires of Juvenal*, (İng. Çev. Rolfe Humphries), Indiana University Press, Indiana 1958.
- Kant, Immanuel, "An Answer to the Question: What is Enlightenment?", *Perpetual Peace and Other Essays*, Clarendon Press, Oxford 1942.
- Kernan, Alvin, "Aggression and Satire: Art Considered as a Form of Biological Adaptation", *Literary Theory and Structure*, (Edt. Frank Brady, John Palmer ve Martin Price), Yale University Press, , New Haven 1973, 115-129.
- _____, *The Cankered Muse: Satire of the English Renaissance*, Yale University Press, New Haven 1959.
- Kierkegaard, Søren, *The Concept of Irony*. (Edt. Howard V. Hong ve Edna H. Hong), Princeton University Press, Princeton, NJ 1989.

- Kinsley, William, "The Malicious World and the Meaning of Satire", *Genre* 3, (Haziran, 1970), 137-55.
- Kristeva, Julia, *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*, (Ed., Leon S. Roudiez), Columbia University Press, New York 1980.
- Kucich, John, "Intellectual Debate in the Victorian Novel: Religion, Science, and the Professional", *The Cambridge Companion to the Victorian Novel*, (Edt. David Deidre), Cambridge University Press, , Cambridge 2001, 212-233.
- Kumar, Krishan, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, (Çev. Ali Galip), Kalkedon, İstanbul 2006.
- _____, *Ütopyacılık*, (Çev. Ali Somel), İmge Kitabevi, Ankara 2005.
- L.Patten, Robert, *George Cruikshank's Life, Times, and Art*, 2 Cilt, Rutgers University Press, New Jersey 1996.
- Lamb, Charles, "Letter from Charles Lamb to Thomas Hood after October 20, 1834", *The Letters of Charles Lamb to Which are Added Those of his Sister Mary Lamb*, 3. Cilt, (Edt. E. V. Lucas), Yale University Press, New Haven.
- Lamonica, Drew, *"We are Three Sisters": Self and Family in the Writing of the Brontes*, University of Missouri Press, Columbia ve Londra 2003.
- Lord Byron, *English Bards and Scotch Reviewers: A Satire*, Deans & Co, Londra 1809.
- Lovejoy, Arthur O. ve George Boas, *Primitivism and Related Ideas in Antiquity*, Johns Hopkins Press, Baltimore 1935.
- Lowell, A. Lawrence, *The Government of England* , Cilt II, Londra 1908.
- Lucian, *Trips to the Moon*, (İng. Çev. Thomas Francklin), Echo Library Publishing, Middlesex 2007.
- _____, *Works*, (İng. Çev. H. W. Fowler ve F. G. Fowler), Clarendon Press, Oxford 1905.
- Lydgate, John, *The Assembly of Gods*, Kegan Paul, Trench Trübner & Co, Londra 1896.
- _____, *The Fall of Princess*.
- Mack, Maynard, "The Muse of Satire", *Satire: Modern Essays in Criticism*, (Edt. Ronald Paulson), Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1971.
- Mannheim, Karl, *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*, Harcourt, New York 1936.

- Manuel, Frank E. ve Fritzie P. Manuel, *Utopian Thought in the Western World*, The Belknap Press of Harvard University, Massachusetts 1979.
- _____, "Toward a Psychological History of Utopias", *Utopias and Utopian Thought*, Houghton Mifflin, New York 1973.
- Marin, Louis, *Utopics: The Semiological Play of Textual Spaces*, (İng. Çev. Robert A. Vollrath), Humanity Books, New York 1984.
- Markham, Felix, Edt., *Henri de Saint-Simon: Social Organization, The Science of Man, and Other Writings*, Harper&Row, New York 1964.
- Marshall, William H., "The Use of Symbols in *The Way of All Flesh*", *Tennessee Studies in Literature*, X, Tennessee 1965.
- Martin, Robert Bernard, *The Triumph of Wit: A Study of Victorian Comic Theory*, Clarendon Press, Oxford 1974.
- Marx, Karl, "Theses on Feuerbach", *Karl Marx ve Frederick Engels, Selected Works in Two Volumes, Cilt 2*, Foreign Languages Publishing House, Moskova 1962.
- McCarthy, Barbara P., "The Form of Varro's Menippean satires", *The University of Missouri Studies: Philological Studies in Honour of Walter Miller*, Missouri 1936.
- Miglani, Gurbachan S., *Basic Genetics*, Narosa Publishing House, New Delhi 2000.
- Mill, John Stuart, *On Liberty and Other Essays*, Oxford University Press, New York 1991.
- _____, *The Subjection of Women*, D. Appleton and Company, New York 1869.
- Mizener, Arthur, *The Far Side of Paradise*, Houghton Mifflin, Boston 1949.
- More, Thomas, *Utopia*, (Edt. J. H. Lupton), Clarendon Press, Oxford 1895.
- Morton, Arthur Leslie, *The English Utopia*, Lawrence and Wishart, Londra 1952.
- Muggeridge, Malcolm, *The Earnest Atheist: A Study of Samuel Butler*, Eyre & Spottiswoode, Londra 1936.
- Myerholt, Barbara G., Camino, Linda A. ve Edith Turner, "Rites of Passage: An Overview", *The Encyclopedia of Religion*, (Edt. Mircea Eliade), 12. Cilt, Macmillan, New York 1987.
- Negley, Glenn ve J. Max Patrick, *The Quest of Utopia: An Anthology of Imaginary Societies*, Henry Schuman, New York 1952.

- Nelson, Claudia, *Family Ties in Victorian England*, Prager Press, Westport 2007.
- Niven, Alastair, *D. H. Lawrence: The Writer and His Work*, Longman Group, Londra 1980.
- Ogborn, Jane ve Peter Buckyord, *Satire*, Cambridge University Press, Cambridge 2001.
- Otten, Kurt, *Der Englische Roman: Entwürfe der Gegenwart: Ideenroman und Utopie*, Erich Schmidt, Berlin 1990.
- Oulton, Carolyn W. De la L., *Literature and Religion in Mid-Victorian England*, Palgrave MacMillan, New York 2003.
- Ousby Ian,, *Cambridge Paperback Guide to Literature in English*, Cambridge University Press, Avon 1996.
- Palmer, Joy A., *Fifty Major Thinkers on Education: From Confucius to Dewey*, Routledge, Londra 2001.
- Palmeri, Frank, "Cruikshank, Thackeray, and the Victorian Eclipse of Satire", *Studies in English Literature, 1500-1900*, Sayı 44, No 4, 19th Century, Rice University Press, 2004, 753-777.
- _____, "Narrative Satire in the Nineteenth Century", *A Companion to Satire*, (Edt. Ruben Quintero), Oxford: 2007, Blackwell Publishing, (361-376).
- _____, *Satire, History, Novel: Narrative Forms, 1665-1815*, University of Delaware Press, Newark 2003.
- Panofsky, Erwin, "Father Time", *Studies in Iconology*, Oxford University Press, New York 1939.
- Paradis, James G., *Samuel Butler, Victorian Against the Grain: A Critical Overview*, University of Toronto Press, Toronto 2007.
- Parrinder, Patrick, "Entering Dystopia, Entering *Erewhon*", *Critical Survey*, 17, No. 1, 2005, 6-21.
- Paulson, Ronald, *The Fictions of Satire*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1967.
- Payne, F. Anne, *Chaucer and Menippean Satire*, University of Wisconsin Press, Madison 1981.
- Peacock, Thomas Love, *Maid Marian*, (Edt. Richard Garnett), J. M. Dent& Co, Londra 1892.

- _____, *The Misfortunes of Elphin*, (Edt. Richard Garnett), J. M. Dent & Co, Londra 1891.
- Peter, John Desmond, *Complaint and Satire in Early English Literature*, Folcroft Press, Londra 1969.
- Plato, *The Republic*, (İng. Çev. Benjamin Jowett), Cosimo, Inc, New York 2008.
- Pocock, L. G., "Samuel Butler and the Site of Scheria", *Greece & Rome*, Second Series, Cilt 4, No 2, 1975, Cambridge University Press, 125-130.
- Pope, Alexander, *Letter to John Arbuthnot*, Londra 1734.
- _____, *The Dunciad*, Lawton Gilliver, Londra 1729.
- _____, *The Poems of Alexander Pope*, (Edt. John Butt), Routledge, Londra 1996.
- _____, *The Rape of the Lock: An Heroi-Comical Poem in Five Canto's*, Bernard Lintott, Londra 1714.
- Price, Martin, Edt. *Gulliver's Travels*, Bobbs-Merrill, New York 1963.
- Quevedo, Francisco de, *Obras Completas: Obras en Prosa*, (Edt. Luis Astraana Marin), Madrid 1932.
- Raby, Peter, *Samuel Butler: A Biography*, University of Iowa Press, Iowa City 1991.
- Rattray, R. S., *Ashanti*, Clarendon Press, Oxford 1923.
- Rattray, Robert F., *Samuel Butler: A Chronicle and an Introduction*, Michigan University Press, Duckworth 1935.
- Ricoeur, Paul, *Lectures on Ideology and Utopia*, (Edt. George H. Taylor), Columbia University Press, New York 1986.
- Robinson, Roger, "From Canterbury Settlement to *Erewhon*: Butler and Antipodean Counterpoint", *Samuel Butler, Victorian Against the Grain: A Critical Overview*, (Edt. James G. Paradis), University of Toronto Press Toronto 2007, 21-44.
- Rogan, Alcena Madeline Davis, "Utopian Studies", *The Cambridge Companion to Science Fiction*, (Edt. Mark Bould ve Andrew M. Butler), Routledge, New York 2009.
- Rorty, Richard, *Philosophy and the Mirror of Nature*, Princeton University Press, Princeton 2009.
- Rosenheim, Jr., Edward W., *Swift and the Satirist's Art.*, University of Chicago Press, Chicago 1963.

- Rousseau, Jean Jacques, "A Discourse on the Origin of Inequality", *Rousseau: The Social Contract and the Discourse*, (İng. Çev. G. D. H. Cole), Dent and Sons, Londra 1913.
- Rudnick, Luft Sandra, "The Legitimacy of Hans Blumenberg's Conception of Originary Activity", *Annals of Scholarship* 5, (Güz, 1987), 3-36.
- Russell, Frances Theresa, *Satire in the Victorian Novel*, The Macmillan Company, New York 1920.
- Russell, John ve Ashley Brown, *Satire: A Critical Anthology*, The World Publishing Company, Cleveland 1967.
- Sacks, Sheldon, *Fiction and The Shape of Belief*, University of California Press, Berkeley 1966.
- Sargisson, Lucy, *Utopian Bodies and the Politics of Transgression*, Routledge, New York 2000.
- Savile, George, *The Lady's New Year's Gift, or Advice to a Daughter*, 6. Basım, Londra 1699.
- Schechner, Richard, "Carnival (theory) after Bakhtin", *Carnival: Culture in Action, Trinidad Experience*, (Ed. Milla Cozart Riggio), Routledge, New York 2004.
- Schlegel, Friedrich, *Lucinde and the Fragments*, İng. Çev. Peter Firchow, University of Minnesota Press, Minneapolis 1971.
- Schlossberg, Herbert, *Conflict and Crisis in the Religious Life of Late Victorian England*, Transaction Publishers, New Jersey 2009.
- Selden, Raman, *English Verse Satire, 1590-1765*, Allen and Unwin, Londra 1978.
- Shakespeare, William, *As You Like It*, Forgotten Books, Londra 2008.
- Shaw, George Bernard, *Preface to Major Barbra: First Aid to Ctirics*, Kessinger Publishing, Londra 2004.
- Shepherd, David G., "Introduction: (Mis)Representing Bakhtin", *Critical Studies, Cilt* 3, No 2-Cilt 4, No 1-2, Atlanta 1993.
- _____, *Menippean Satire and the Poetics of Wit: Ideologies of Self-Consciousness in Dunton, D'Urfey, and Sterne*, Peter Lang Publishing, New York 1996.

- Sibley, Gay, "Satura from Quintilian to Joe Bob Briggs: A New Look at an Old World", *Theorizing Satire: Essays in Literary Criticism*, (Edt. Brian A. Connery ve Kirk Combe), St. Martin's Press, New York 1995, 57-72.
- Simonsen, Klaus, *Erzähltechnik und Weltanschauung in Samuel Butlers literarischen Werken Erewhon, Erewhon Revisited und The way of all Flesh*, Herbert Lang, Peter Lang, Frankfurt 1974.
- Smith, G. G., *Elizabethan Critical Essays, 2 Cilt*, Oxford University Press, Londra 1904.
- Smith, James ve Horace Smith, *Rejected Addresses and Other Poems*, Derby & Jackson, New York 1860.
- Snyder, John, *Prospects of Power: Tragedy, Satire, the Essay and the Theory of Genre*, University of Kentucky Press, Lexington 1991.
- Soboul, Albert, "Notes Toward a History of Utopia in France in the Eighteenth Century", *France and North America, Utopias and Utopians: Proceedings of the Third Symposium of French-American Studies*, March 4-8, 1974, University of Southwestern Louisiana, Louisiana 1978.
- Speake, Jennifer, *Literature of Travel and Exploration: An Encyclopedia*, 3. Cilt, Taylor & Francis, New York 2003.
- Sprat, Thomas, *History of the Royal Society*, Washington University Studies, Washington 1959.
- Stillman, Clara G., *Samuel Butler: A Mid-Victorian Modern*, The Viking Press, New York 1932.
- Strauss, David Friedrich, *Life of Jesus*, İng. Çev. George Eliot, Chapman Brothers, Londra 1846.
- Suárez, José I., *The Carnival Stage: Vincentine Comedy in Serio-Comic Mode*, Associated University Press, Cranbury 1993.
- Sussman, Herbert L., *Victorians and the Machine*, Cambridge University Press, Massacchussets 1968.
- Sutherland, James, *English Satire*, Cambridge University Press, Cambridge 1958.
- Swift, Johnatan, "Ode to Sancroft", *Selections From His Works*, The Clarendon Press.
- _____, *A Tale of a Tub: Written fort he Universal Improvement of the Mankind*, John Nutt, Londra 1705.

- _____, *Gulliver's Travels*, Jones and Company, Londra 1826.
- _____, *Proposal for Correcting the English Language*, Davis and Landra, Oxford 1957.
- _____, *The Intelligencer*, A. Moor, Londra 1730.
- _____, *Verses on the Death of Dr. Swift*, C. Bathrust, Londra 1739.
- Sylvester, R. S., "Si Hythlodæo credimus: Vision and Revision in Thomas More's *Utopia*", *Essential Articles for the Study of Thomas More*, (Edt. R. S. Sylvester ve G. P., Marc'handour), Hamden 1977.
- Test, George Austin, *Satire: Spirit and Art*, University Press of Florida, New York 1991.
- The Athenaeum*, No 3860, (19 Ekim 1901), 517-518.
- The Dictionary of Alternatives: Utopianism and Organization*, (Edt. Martin Parker, Valérie Fournier ve Patrick Reedy), Zed Books, Londra 2007.
- The Spectator*, 8 Şubat 1902.
- Thrall, William, Hibbard, Addison ve C. Hugh Holman, Edt., *A Handbook to Literature*, Odyssey Press, New York 1960.
- Trilling, Lionel, *Sincerity and Authenticity*, Harward University Press, Massachusetts 1972.
- Turner, Victor, *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*, Cornell University Press, Londra 1977.
- _____, *Dramas, Fields and Metaphors: Symbolic Action in Human Society*, Cornell University Press, Londra 1974.
- Urgan, Mina, *İngiliz Edebiyatı Tarihi, Cilt III*, Altın Kitaplar, İstanbul 1991.
- Vaughan, Herbert M., *From Anne to Victoria*, Kennikat Press, New York 1967.
- Venturi, Franco, *Utopia and Reform in the Enlightenment*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.
- Virgil, *The Aeneid*, İng. Çev. Allen Mandelbaum, University of California Press, Berkeley 1982.
- Wagner, Geoffrey, "A Forgotten Satire: Bulwer-Lytton's *The Coming Race*", *Nineteenth Century Fiction*, Cilt 19, No:4, University of California Press, Berkeley 1965, 379-385.

- Wahrman, Dror, *Imagining the Middle Class: The Political Representation of Class in Britain, c. 1780-1840*, Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- Waingrow, Marshall, "Verses on the Death of Dr. Swift", *Studies in English Literature* 5, (Summer 1965).
- Walker, Hugh, *The English Satire and Satirists*, J.M. Dent and Sons, Londra ve Toronto 1925.
- Walter, Cyril Foreman, *The Satire of Samuel Butler: A study in Satiric Process and Method*, 1950, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of California, Graduate Division.
- Warner, Charles Dudley, *A Library of the World's Best Literature, Cilt 21, Jefferson-Kinglake*, Cosimo Classics, New York 2008.
- Wehrle, William Thomas, *The Satiric Voice: Program, Form and Meaning in Persius and Juvenal*, Georg Olms Verlag, New York 1992.
- Weinbrot, Howard D., *Menippean Satire Reconsidered: From Antiquity to Eighteenth Century*, The Johns Hopkins University Press, Maryland 2005.
- Wellek, Rene, *A History of Modern Criticism, 2. Cilt*, Yale University Press, New Haven 1955.
- Werner, Stephen, *Socratic Satire: An Essay on Diderot and Le Neveu de Rameau*, Summa Publications, New York 1987.
- Wienbrot, Howard D., *Eighteenth_Century Satire*, Cambridge University Press, Cambridge 1988.
- Wiener, Joel H., *The War of the Unstamped: The Movement to Repeal the British Newspaper Tax, 1830- 1836*, Cornell University Press, Ithaca ve Londra 1969.
- Wollaston, William, *The Design of part of the Book of Ecclesiastes...Represented in an English Poem*, Londra 1691.
- Woolf, Virginia, "Mr. Bennet and Mrs. Brown", *Essentials of the Theory of Fiction*, (Edt. Michael J. Hoffman ve Patrick D. Murphy), Leicester University Pres, , Londra 1996, 22-35.
- Worcester, David, *The Art of Satire*, Russell & Russell, New York 1960.
- Wuckel, Dieter, *Science Fiction: Eine Illustrierte Literaturgeschichte*, Olms Presse, Zurich, New York 1986.

Young, Edward, *Love of Fame, The Universal Passion*, Vol I, Poetical Works, Londra 1852.

Zdansky, Clarice, "Samuel Butler, Local Identity and Periodizing of Northern Italian Art: The Travel Writer-Painter's View of Art History", *Samuel Butler, Victorian Against the Grain: A Critical Overview*, (Edt. James G. Paradis), University of Toronto Press, Toronto 2007, 223-250.

Zemka, Sue, "Erewhon and the end of Utopian Humanism", *ELH* 69, The Johns Hopkins University Press, 2002, 439-472.

Zimbardo, Rose A., *At Zero Point: Discourse, Culture and Satire in Restoration England*, The University Press of Kentucky, Kentucky 1998.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Tuncer YILMAZ
Doğum Yeri ve Tarihi	Trabzon – 1978
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, 2002.
Yüksek Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Kültür ve Edebiyatı, 2005
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce: KPDS-A Fransızca: KPDS-C
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2002-2003 Atatürk Üniversitesi, 2003-
İletişim	
E Posta	tyilmaz@atauni.edu.tr
Tarih	22.11.2011